

J. P. TRAP

KONGERIGET
DANMARK

FJERDE OMARBEJDEDE UDGAVE

UNDER MEDVIRKNING AF VIDENSKABSMÆND, FAGFOLK OG
STEDLIGE MEDDELERE FRA ALLE LANDETS EGNE

UDARBEJDET AF

HARALD WEITEMEYER

III. BIND

SORØ AMT · PRÆSTØ AMT
BORNHOLMS AMT

KØBENHAVN 1921

G. E. C. GADS FORLAG

(FREDERIK GAD)

	Pag.		Pag.
Munke-Bjærgby (egen Komm.).....	113	Sørbymagle (Sørbymagle-Kirkerup Komm.)	200
Nordrup (Nordrup-Farendløse Komm.)..	138	Taarnborg (egen Komm.).....	189
Nordrup (Sønderup-Nordrup Komm.)..	171	Teestrup (egen Komm.).....	159
Omø (egen Komm.).....	222	Terslev (egen Komm.).....	146
Ottestrup (Sorterup-Ottestrup Komm.)..	174	Ting-Jellinge (Haarslev-Ting-Jellinge Komm.)	205
Pedersborg (egen Komm.).....	97	Tjæreby (egen Komm.).....	213
Ringsted Landsogn (egen Komm.)....	121	Tystrup [Tjustrup] (Tystrup-Halagerlille Komm.)	224
Sigersted (Bringstrup-Sigersted Komm.)	126	Vallensved (egen Komm.)	235
Skt. Mikkels Landsogn (egen Komm.)..	168	Valsøllille (Jystrup-Valsøllille Komm.)..	133
Skt. Peders Landsogn (egen Komm.)..	161	Vemmelev (Vemmelev-Hemmeshøj Komm.)	184
Slaglille (Slaglille-Bjernede Komm.)... 108		Venslev (Holsteinborg-Venslev Komm.)	207
Skørpinge (Skørpinge-Faardrup Komm.)	198	Vester-Broby [Braaby] (egen Komm.)..	101
Slots-Bjærgby (Slots-Bjærgby-Sludstrup Komm.)	177	Vetterslev (Vetterslev-Høm Komm.)... 141	
Sludstrup (Slots-Bjærgby-Sludstrup Komm.)	178	Vigersted (egen Komm.).....	134
Sneslev (egen Komm.)	144	Øde-Førslev (egen Komm.).....	143
Sorterup (Sorterup-Ottestrup Komm.)..	173	Ørslev (egen Komm.).....	147
Stenmagle (egen Komm.).....	119	Ørslev (Ørslev-Sønder-Bjærg Komm.)	210
Sønder-Bjærg (Ørslev-Sønder-Bjærg Komm.)	212	Øster-Broby [Braaby] (egen Komm.)..	155
Sønderup (Sønderup-Nordrup Komm.)..	170		

PRÆSTØ AMT 259—518

Købstæder: Næstved p. 282. — Præstø p. 264. — Stege p. 324. — Store-Heddinge p. 274. — Vordingborg p. 305.

Herreder: Baarse p. 459. — Bjæverskov p. 337. — Fakse p. 383. — Hammer p. 433. — Mønbo p. 491. — Stevns p. 359. — Tybjerg p. 410.

Sogne (og Landkommuner):

Allerslev (egen Komm.).....	474	Gørslev (Vollerslev-Gørslev Komm.) ..	343
Alslev (egen Komm.).....	387	Haarlev (Haarlev-Himlingøje Komm.)..	354
Aversi (egen Komm.).....	412	Hammer (egen Komm.)	449
Baarse (egen Komm.).....	467	Havnelev (egen Komm.).....	381
Bavelse (Glumsø-Bavelse Komm.)	424	Hellested (egen Komm.).....	373
Beldringe (egen Komm.).....	469	Hellevmagle [Herlufmagle] (egen Komm.)	416
Bjæverskov (egen Komm.).....	341	Herfølge [Herfølge] (egen Komm.)... 344	
Bogø (egen Komm.).....	517	Himlingøje (Haarlev-Himlingøje Komm.)	356
Borre (egen Komm.).....	502	Holme-Olstrup (egen Komm.)	439
Dalby, se Sønder-Dalby.		Holtug (egen Komm.).....	366
Damsholte (egen Komm.).....	510	Hylleholt (egen Komm.).....	397
Elmelunde (egen Komm.).....	500	Højerup (egen Komm.).....	361
Endeslev (Endeslev-Vraaby Komm.)... 357		Jungshoved (egen Komm.).....	472
Everdrup (egen Komm.).....	462	Kalvehave [Kallehave] (egen Komm.) ..	483
Fakse (egen Komm.).....	393	Karise (egen Komm.)	383
Fanefjord (egen Komm.).....	513	Kastrup (egen Komm.)	456
Fensmark (Fensmark-Rislev Komm.) ..	419	Keldby (egen Komm.)	497
Frøslev (egen Komm.)	378	Kongsted (egen Komm.).....	398
Glumsø (Glumsø-Bavelse Komm.)	423	Køng (egen Komm.).....	452

	Pag.		Pag.
Lellinge (egen Komm.)	338	Stege Købstads Landdistrikt (Stege Komm.)	494
Lidemark (egen Komm.)	339	Stege Landsogn (egen Komm.)	494
Lille-Heddinge (egen Komm.)	379	Store-Heddinge Landsogn (egen Komm.)	360
Lundby (egen Komm.)	450	Strøby (egen Komm.)	371
Lyderslev (egen Komm.)	376	Sværdborg (egen Komm.)	454
Magleby (egen Komm.)	364	Sædder (egen Komm.)	347
Magleby (egen Komm.)	504	Sønder-Dalby (Sønder-Dalby-Tureby Komm.)	407
Mern (egen Komm.)	481	Taarnby (Valløby-Taarnby Komm.)	354
Mogenstrup (Nestelsø-Mogenstrup Komm.)	442	Toksværd (egen Komm.)	434
Nestelsø (Nestelsø-Mogenstrup Komm.)	441	Tureby (Sønder-Dalby-Tureby Komm.)	408
Nyord (egen Komm.)	515	Tybjerg (egen Komm.)	413
Næsby (Næsby-Tyvelse Komm.)	426	Tyvelse (Næsby-Tyvelse Komm.)	429
Næstved Skt. Mortens Landdistrikt (Næstved Komm.)	432	Udby (egen Komm.)	476
Næstved Skt. Peders Landdistrikt (Næstved Komm.)	432	Ulse (egen Komm.)	404
Olstrup, se Holme-Olstrup.		Valløby (Valløby-Taarnby Komm.)	348
Præstø Købstads Landdistrikt (Præstø Komm.)	460	Varpelev (egen Komm.)	372
Rislev (Fensmark-Rislev Komm.)	420	Vejlø (Vejlø-Vester-Egesborg Komm.)	444
Roholte (egen Komm.)	402	Vemmetofte (egen Komm.)	389
Rønnebæk (egen Komm.)	436	Vester-Egede (egen Komm.)	411
Sandby (Sandby-Vrangstrup Komm.)	430	Vester-Egesborg (Vejlø-Vester-Egesborg Komm.)	448
Skelby (egen Komm.)	421	Vollerslev (Vollerslev-Gørslev Komm.)	341
Skibinge (egen Komm.)	471	Vordingborg Landsogn (egen Komm.)	486
Smerup (Spjellerup-Smerup Komm.)	375	Vraaby (Endeslev-Vraaby Komm.)	358
Snesere (egen Komm.)	465	Vrangstrup (Sandby-Vrangstrup Komm.)	431
Spjellerup (Spjellerup-Smerup Komm.)	388	Ørslev (egen Komm.)	477
		Øster-Egede (egen Komm.)	405
		Øster-Egesborg (egen Komm.)	478

BORNHOLMS AMT 519—652

Købstæder: Aakirkeby p. 575. — Allinge-Sandvig p. 556. — Hasle p. 551.

— Neksø p. 568. — Rønne p. 536. — Svaneke p. 563.

Herreder: Nørre-Hrd. p. 599. — Sønder-Hrd. p. 637. — Vester-Hrd. p. 582.

— Øster-Hrd. p. 622.

Sogne (og Landkommuner):

Aaker (egen Komm.)	644	Knudsker (egen Komm.)	583
Allinge-Sandvig Købstæders Landdistrikt (Allinge-Sandvig Komm.)	607	Nyker (egen Komm.)	585
Bodilsker (egen Komm.)	638	Nylarsker (egen Komm.)	595
Christiansø (ingen Komm., sorterer under Marineministeriet)	647	Olsker (egen Komm.)	616
Gudhjem (Øster-Larsker-Gudhjem Komm.)	626	Pedersker (egen Komm.)	642
Hasle Købstads Landdistrikt (Hasle Komm.)	600	Povelsker (egen Komm.)	640
Ibsker (egen Komm.)	634	Rutsker (egen Komm.)	603
Klemensker (egen Komm.)	600	Rø (egen Komm.)	619
		Vester-Marie (egen Komm.)	588
		Øster-Larsker (Øster-Larsker-Gudhjem Komm.)	622
		Øster-Marie (egen Komm.)	629

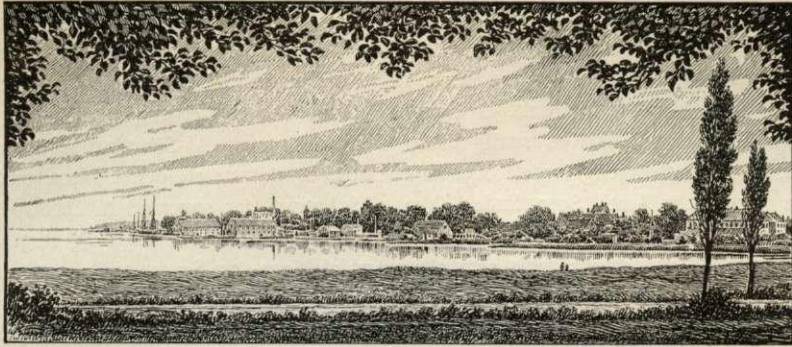

PRÆSTØ AMT

1:320 000
0 2 4 6 8 10 12 14 16 Km

- I Flaxø Herred
- II Steens "
- III Rjevorskov "
- IV Tybjerg "
- V Hammer "
- VI Baarse "
- VII Møenbo "

Tegnet og reproducet ved Generalstabens topografiske Afdeling 1919.

PRÆSTØ AMT.

Grænser, Omraade, Størrelse. Amtet bestaar af den sydøstlige Del af Sjælland, Øerne Møn, Nyord og Bogø samt flere mindre Øer og Holme i Ulvsund, Vordingborg Bugt og Søen mellem Smaalandene. Det grænser mod N. til Københavns Amt, fra hvilket det skilles ved Køge Aa, mod Ø. til Østersøen, der her afsætter Køge og Fakse Bugt med Præstø Fjord, samt Ulvsund, der skiller Møn fra Sjæll., mod S. og SV. til Vordingborg Bugt og mod V. til Sorø Amt, i hvilket Tybjerg Herred danner en dyb Indskæring, hvis Grænser dannes af Susaa med Tystrup og Bavelse Søer. Mod Ø. udsender Amtet Halvøen Stevns mel. Køge- og Fakse Bugt, mod S. Halvøen mel. Fakse- og Vordingborg Bugt, hvilken Halvø atter mod SV. afsætter de mindre Halvøer Knudshoved Odde, som afgrænser Agnø Fjord, og Svinø Land mel. Agnø- og Dybsø Fjord; endelig skærer Karrebæk Fjord sig ind paa Grænsen mel. Præstø- og Sorø Amt. Størrelsen er 1693,3 km², det største Amt paa Sjæll. næst Holbæk Amt; af det samlede Areal udgør Købstæderne 28,7 km². Vandarealerne, som er medregnede, udgør 794 ha.

Geologiske Forhold. I det sydligste af Amtet, omtr. nordpaa til en Linje Gavnø-Snesere-Fakse Ladeplads, hviler Istidsjordlagene direkte paa Skrivekridt, der danner Møns Klint og det nederste Lag i Stevns Klint. Længere mod N. dækkes Skrivekridtet af det nyere Kridts Kalkstene, væsentlig Limsten, Faksekalk og Craniakalk. Limstenen udgør Hovedaflejringeren i Stevns Klint; Faksekalken, der er rig paa Forsteninger, ses i det store Kalkbrud ved Fakse; Craniakalken kommer til Syne i et mindre Kalkbrud ved Herfølge. I de nordl. og vestl. Dele af Amtet, N. for en Linje i Ø.-V. gennem Holme-Olstrup og V. for en Linje N.-S. gennem Lellinge, overlejres det Nyere Kridt af Paleocænet, der kommer til Syne som Grønsandskalk i Skovhusvænget i Køge Aas Brinker. Istidsaflejringerne er overvejende Moræneler. Mel. Næstved og Mogenstrup findes en af Danmarks smukkeste og anseligste Aase.

Overfladen er meget afvekslende. Den vestl. og sydl. Del er til Dels meget højtliggende og bakket. Her gaar Sjællands sydøstl. Hovedvandssel, der Ø. for Næstved hæver sig til Øens næsthøjeste Punkt Kobanke, 123 m; et andet Punkt i den høje, bakkede Egn, Globanke el. Overdrevsbakken, naar 116 m. Sydligere aftager Vandskellet i Højde, men hæver sig atter mod S., hvor Kulsbjerge Ø.

for Vordingborg naar til 107 m. Langs Kysterne er Jorderne temmelig lave, baade ved Vordingborg Bugt og ved Østersøen; i Stevn er Overfladen dog igen mere højtliggende, om end jævn; højst er der mod Ø. i Nærheden af Stevn Klint, hvor det højeste Punkt er 47 m. I denne Oversigt er dog ikke medtaget Møns Klint, som beskrives særlig under Mønbo Herred. Af Skov har Amtet en Del, nogenlunde ligelig fordelt over hele Amtet, og det staar i denne Hens. omtr. lige med Sorø Amt. Søer findes ikke. Af Aaerne, der søger ud til Østersøen, er den største Stevn- el. Tryggevælde Aa; Aaløbene ud til Vordingborg Bugt er alle smaa. Grænserne berøres som alt nævnt af Køge- og Susaa.

M. H. t. Frugtbarheden svarer Amtet til Øernes Gennemsnit, snarere lidt bedre, idet der gaar c. 9,5 Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk., svarende omtr. til Takst 13; kun Maribo, Kbhvns. og Odense Amter staar over Pr. Amt, alle andre under.

Arealets Udnyttelse. Det besaaede Areal udgjorde $\frac{15}{7}$ 1912 78,119 ha (deraf Hvede 7006, Rug 8468, Byg 19,078, Havre 14,795, Blands. til Modenhed 12,505, Kartofler 744, Foderroer 10,435, Sukkerroer 3074), Brakarealerne udgjorde 14,548, Grønfoder- og Græsningsar. 41,824, Haver, Hegn o. l. 3654, Tørvemoser 2859, Skove og Plantager 20,706, Veje, Byggegr. m. v. 5716, Heder, Flyvesandsstrækn. og andre ubenyttede Arealer 1074. Hvededyrkingen er meget udbredt i dette Amt og er langt større end i Sjællands andre Amter, ligesom det i hele Landet kun staar tilbage for Maribo Amt i denne Hens.; ogsaa Bygavlen er temmelig udbredt, medens de med Rug besaaede Arealer er forholdsvis mindre end i Øernes andre Amter. Blandsædarealet er meget betydeligt, medens det med Kartofler beplantede Areal er meget mindre end i ethvert andet Amt i Landet. Dyrkingen af Sukkerroer er ret udbredt. Over Halvdelen af Amtets Sukkerroearreal ligger paa Møn. Grønfoder- og Græsningsarealerne (navnlig Engarealet) er forholdsvis betydelige.

Det hele Ager og Engs Hartkorn, sammenlagt med det halverede Skovskylldsh. (638 Td.) udgjorde $\frac{1}{7}$ 1905 28,624 Td., deraf var Købstædernes Jord ansat til 577 og Landdistrikternes til 28,047 Td. Hartkornet i Landdistrikterne fordelte sig saaledes, at der fandtes 132 større Landbrug paa 12 Td. H. og derover med i alt 5196 Td. H., 4461 Bøndergaarde (1-12 Td. H.) med 19,721 Td. H., 11,093 Huse (under 1 Td. H.) med 2434 Td. H., samt forskellige Jordlodder med i alt 696 Td. H. Endvidere fandtes 1041 jordløse Huse i Amtet. I 1901-19 oprettedes i alt 467 Statshusmandsbrug i Amtet. Statskassens Udlaan til disse udgør 2,242,000 Kr.

Ved Vurderingen til Ejendomsskyld 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum i Amtet 336,4 Mill. Kr., heraf for Ejendomme i Købstæderne 43,0, i Landdistrikterne 293,4 Mill. Kr. Den samlede Jordværdi udgjorde 189,1 Mill. Kr., heraf i Købstæderne 12,4, i Landdistrikterne 176,7 Mill. Kr.

Husdyrhold. Der fandtes $\frac{14}{7}$ 1919 29,914 Heste (1914: 30,718), 111,055 Stk. Hornkvæg (127,940), deraf 60,350 Køer (75,502), 3789 Geder (3092), 9585 Faar (6757) og 46,723 Svin (172,064). Kreaturholdet frembyder ikke særlig afvigende Forhold fra Gennemsnittet af de andre Amter paa Sjælland, men Fjerkræavlen er forholdsvis stor. Der fandtes 1919 c. 363,000 Høns (1914: 574,000) og 412,000

Kyllinger (501,000). Desuden fandtes 1914 c. 3600 Kalkuner, 71,000 Ænder, 5500 Gæs. Af Kaniner fandtes 1800, af Bistader 6000.

Befolkning. Amtet havde $\frac{1}{2}$ 1916 113,987 Indb. (1769: 45,663, 1801: 54,629, 1801: 54,629, 1850: 82,392, 1901: 103,293), deraf havde Købstæderne 21,300 el. 18,7 % (1801: 4689 el. 8,6 %, 1850: 8149 el. 9,9 %, 1901: 16,363 el. 15,8 %) og Landdistrikterne 92,687. Folketætheden i Landdistrikterne er ret betydelig, c. 56 Indb. pr. km². Efter Erhverv fordelte Befolkningen 1911 sig i flg. Grupper: 3911 levede af immateriel Virksomhed, 51,025 af Landbrug, 725 af Gartneri, 1685 af Skovbrug, 1560 af Fiskeri, 23,462 af Haandv. og Industri, 7598 af Handel og Pengeomsætning, 4366 af Transportvirksomhed, 6295 af Tyendegerning o. l., 3714 af egne Midler, 3195 væsentligst af oftl. Understøttelse, 1206 var uden angivet Erhverv.

Finanser. Amtskommunens finansielle Forhold 19¹³/₁₄: Udskrivningen paa Amtsraadskredsens Hrtk. udgjorde 256,688, Ejendomsskylden 170,172, Bidr. lignet paa Kommunerne 40,000, Bidr. fra Købstæderne 3600, Indtægt af Aktiver 20,474 Kr. Af Udgiftposterne var de væsentligste: Rets- og Politivæs. 79,108, Medicinalvæs. 115,264, Vejvæs. 180,893, Fattigvæs. (herunder Tilsk. til Amtsfattiggassen) 30,236 og Bidr. til Amtsskolefonden 47,340, Udskrivningsbeløbet var 9 Kr. 15 Øre pr. Td. H. Amtsrepartitionfonden ejede $\frac{21}{3}$ 1914 1,572,697 Kr., deraf 1,142,488 i faste Ejendomme. Dens Gæld udgjorde 365,059 Kr. M. H. t. Købstædernes finansielle Forhold henvises til Afsnittene om hver enkelt By. For Sognekommunerne anføres flg.: Af de paa-lignede Skatter udgjorde Hartkornsskatten 19¹³/₁₄ 471,322, Ejendomsskylden 318,985, Opholdskommunesk. 542,633, Erhvervskommunesk. 23,153 og Aktieselskabssk. 22,481 Kr. Af Indtægterne nævnes: Indtægt af Aktiver 128,090, Afgifter efter Næringsloven 8891, Afgift af Omsætningen med stærke Drikke 31,730, Forlystelsesafgift 2357 Kr., Naturalarbejde udenfor Paaligningen var ansat til en Værdi af 42,689 Kr. Sognekommunernes væsentligste Udgifter var: Fattigvæs. 279,662, Alderdomsunderst. 270,859, Skolevæs. 383,382, Vejvæs. 195,866. Sognekommunerne ejede $\frac{21}{3}$ 1914 5,421,147 Kr., (deraf 3,648,923 i faste Ejendomme) og skyldte 1,816,744 Kr.

Inddeling. Amtet bestaar af **Købstæderne Præstø, Store-Heddinge, Næstved, Vordingborg og Stege** og **Herrederne Bjæverskov, Stevns, Fakse, Tybjerg, Hammer, Baarse og Mønbo**. Amtets samtlige Landkommuner danner een Amtsraadskreds. Amtsraadet har 13 valgte Medlemmer. Amtet har 76 Sognekommuner (inkl. Præstø Kbsts., Næstved Skt. Mortens, Næstved Skt. Peders og Køge Kbsts. Landdistrikt).

Amtet udgør en Del af 2. Landstingskreds. M. H. t. Valg til Folketinget danner det een Amtskreds med 4 Opstillingskredse.

I gejstl. Hens. hører Amtet under Sjællands Stift — undt. Øen Bogø, der hører til Falster Nørre-Hrds. Provsti under Laaland-Falsters Stift — og indbefatter 4 Provstier: 1) Fakse, Bjæverskov og Stevns Hrds. Provsti, der foruden Store-Heddinge Kbst. omfatter samtl. Sogne i disse Hrdr., undt. den i Præstø Amt liggende (sydl.) Del af Køge Kbsts. Landdistrikt, der ligesom den øvrige Del af Landdistriktet hører til Tune-Ramsø Hrds. Provsti i Københavns Amt, 2) Tybjerg Hrds. Provsti, der foruden Næstved Kbst. omfatter samtl. Sogne i dette Hrd. undt. den i Præstø Amt liggende Del af Herlufsholm S. (Sandstræde), der ligesom den

øvrige Del af Sognet hører under V.- og Ø.-Flakkebjerg Hrds. Provsti i Sorø Amt, 3) Hammer Hrds. Provsti, hvortil hører samtl. Sogne i dette Hrd., undtagen Kastrop S., der hører til 4) Baarse og Mønbo Hrds. Provsti, der foruden Købstæderne Præstø, Vordingborg og Stege — og som ovenfor nævnt Kastrop S. af Hammer Hrd. — omfatter samtl. Sogne i disse Hrdr., undt. Bogø, der som foran anført hører til Falster Nørre-Hrds. Provsti.

Den største Del af Amtet henhører under flg. 4 Politikredse: 1) (Politikreds Nr. 14), Næstved Kbst. og Tybjerg Hrd. samt Ø.-Flakkebjerg Hrd. (Næstved), 2) (Nr. 15), Store-Heddinge Kbst. og Stevns-Fakse Hrdr. (Store-Heddinge), 3) (Nr. 16), Præstø Kbst. og Vordingborg nordre Birk (Præstø) og 4) (Nr. 17), Vordingborg Kbst. og Vordingborg søndre Birk samt Stege Kbst. og Mønbo Hrd. (Vordingborg). Til Politikreds (Nr. 5) Køge Kbst. m. v. hører hele Bjæverskov Hrd., samt Alslev, Karise, Tureby, S.-Dalby, Kongsted og Ulse Sogne af Fakse Hrd., Fensmark, Vester-Egede og Aversi af Tybjerg Hrd. og Toksværd, Holme-Olstrup og Nestelsø af Hammer Hrd. Øen Bogø hører til Politikr. (Nr. 19) Nykøbing F. Kbst. m. v.

I jurisdiktionel Hens. deles Amtet i flg. Underretskredse, 1) (Retskr. Nr. 20) Store-Heddinge Kbst. og Stevns-Fakse Hrdr. med Hovedtingsted i Store-Heddinge og Bitingsted (for Fakse, Hylleholt, Øster-Egede, Vemmetofte og Spjellerup S. af Fakse Hrd.) i Fakse, 2) (Nr. 21) Næstved Kbst. og Tybjerg Hrd. med Ø.-Flakkebjerg Hrd. med Hovedtingsted i Næstved, hvortil hele den i Præstø Amt liggende Del af Politikredsen henhører, 3) (Nr. 22) Vordingborg Kbst. og Vordingborg søndre Birk (Vordingborg), 4) (Nr. 23) Præstø Kbst. og Vordingborg nordre Birk (Præstø), 5) (Nr. 24) Stege Kbst. og Mønbo Hrd. (Stege). Endvidere hører de i Bjæverskov Hrd. liggende Sogne til Retskr. (Nr. 5) Køge Kbst. m. v. og de ovfr. under Politikr. Køge Købst. m. v. nævnte Sogne af Fakse, Tybjerg og Hammer Hrdr. til Retskr. (Nr. 17) Bregentved-Gissselfeld Birk (Haslev). Øen Bogø hører til Retskr. (Nr. 27) Stubbekøbing Kbst. m. v.

Amtet hører til *Sydsjællandske Nævningekreds*, undt. Store-Heddinge Kbst., Bjæverskov og Stevns Hrdr. samt Spjellerup, Vemmetofte, Øster-Egede, Fakse og Hylleholt Sogne af Fakse Hrd., der hører til *Nord- og Østsjællandske Nævningekreds*, og Bogø, der hører til *Laaland-Falsterske Nævningekreds*.

Amtet udgør *Præstø Amtslægekreds*, der deles i 3 Lægekredse: 1) Næstved, 2) Tryggevælde (i Store-Heddinge) og 3) Sydsjællands Lægekreds (i Vordingborg). Amtslægen bor i Næstved. Amtet hører til 2. Udskrivningskreds. Det deles i 4 Skattekrede: 1) Store-Heddinge, 2) Præstø, 3) Næstved og 4) Vordingborg, samt 8 Skyldkredse: 1) Bjæverskov Hrds., 2) Store-Heddinge, 3) Fakse, 4) Hammer Hrds., 5) Næstved, 6) Præstø, 7) Vordingborg og 8) Møns.

M. H. t. Oppebørselen af Skatter deles Amtet i 2 Amtstuedistrikter, idet den paa Sjælland liggende Del af Amtet henhører under *Præstø Amts sjællandske Amtstue* (i Næstved) — undt. mindre Dele af Hellevmagle og Herfølge Sogne, der hører under Roskilde Amtstue —, medens Stege Kbst. og Mønbo Hrd. hører under *Møns Amtstue* (i Stege).

Præstø Amt bestod fra 1660 af *Tryggevælde Amt*, der indbefattede Stevns, Fakse og Bjæverskov Hrd., *Vordingborg Amt*, hvortil hørte Tybjerg, Hammer og Baarse Hrd. (1660-65 dannede dog Sognene Jungshoved, Allerslev og Skibbinge af Baarse Hrd. og Øen Nyord af Mønbo Hrd. et eget Amt, *Jungshoved Amt*), og *Møns Amt*, der omfattede Møn (og fra 1689 ogsaa Bogø); 1750 sammenlagdes Tryggevælde og Vordingborg Amter, og 1803 forenedes ogsaa Mønbo Hrd. tillige med de 5 Købstæder med dem, saa at det nuv. Præstø Amt var dannet.

Beboerne af Egnene V. og S. for Hedeboegnen, altsaa til Dels Bjæverskov Hrd., kaldtes *Skovboer*. Beboerne paa Stevns kaldes endnu *Stevnsboer*; et ældre Navn er vistnok *Stevnsbagger*. Paa Møn bor *Mønboerne*.

Litt.: L. M. Wedel, Topographie over Vordingborg Amt, Kbhvn. 1819. — O. D. Lütken, Præstø Amt, beskrevet efter Opfordr. af Landhusholdningsselskabet, Kbhvn. 1839. — F. M. Friis, Kvægbrugets Udvikling i Pr. Amt i Aar. 1896-97, Kbhvn. 1899. — P. B. Grandjean, Tryggevælde Amts Skove i Aaret 1730, i Østsjæll. Aarb. 1909. — K. C. Rockstroh, Sydsjæll. under Svenskekrigen 1657-60, i Aarb. f. Præstø A. 1912. — H. D. Lind, Præstø Amt og Søetatens Befalingsmænd i det 16. og 17. Aarh., i Aarb. f. Præstø A. 1913. — L. Pedersen, Landsbyskoler i Tryggevælde Amt før 1814, i Præstø Amts Aarb. 1914-15. — Gunnar Knudsen, Sydsjællandsk Navneskik ved Aar 1600, i Danske Studier 1914; s. Forf. Sydsjællands Stednavne, i Aarb. f. Præstø A. 1917. — H. Ellekilde, Sydsjællandske Folkesagn i Aarb. f. Præstø A. 1920.

De vigtigste Fortidsminder. En særlig Interesse i arkæologisk Hens. frembyder Amtet ved at have ydet et af de største og betydeligste Bopladsfund fra den først i de seneste Aar paaviste allerældste Stenalder i Danmark, da Redskaber af Ben og Hjortetak anvendtes i stor Udstrækning ved Siden af Flintredskaber, da Lerkar var ukendte, og da Urokser og Elsdyr levede her i Landet samtidig med Mennesket. Tidlig bebygget som denne sydøstl. Del af Sjæll. saaledes delvis var, hævdede den sig ogsaa i de flg. Afsnit af Oldtiden som Bosted. Større og mindre Fund fra den ældre Stenalder er fremdragne i Kystegnene, og fra den yngre Stenalder kendes adskillige Stengrave, færrest mod N. og NØ., hvor visse Strækninger sikkert dengang har været dækkede af Skov, flest i Tal derimod i den syd. Del af Baarse Hrd. samt paa Møn, der rummer nogle af Landets smukkeste og mest anselige Stengrave (Jættestuer). Ogsaa Broncealderen har efterladt sig adskillige jordfaste Mindesmærker, Gravhøje. Ligesom Stengravene forekommer de i størst Mængde i Amtets Sydside samt i Tybjerg Hrd., især langs Vanddragene, men ret sparsomt i Amtets nordl. og nordøstl. Del. I det hele hører Præstø A. sammenlignet med andre sjæll. Egne ikke til de højrigeste. Derimod er der fra Jernalderen, især Folkevandringstiden, her fremdraget flere betydelige og kostbare Gravfund, der vidner om, at denne Del af Sjæll. ligesom delvis ogsaa Sorø Amt dengang har huset en særlig fremstaaende og velhavende Befolkning.

Ligesom Nordsjæll. er Amtet et glt. Skovland, dog Stevns undtaget, der som den frugtbareste Del af Sjæll. meget tidligt har været Genstand for Bebyggelse. I Amtets syd. Del er Agerdyrkingen, som Stednavnene viser, omtr. samtidig begyndt fra Havet mod V. og Ø., hvorved to adskilte Bygder er opstaaet i Baarse og Hammer Hrd. Ogsaa i Kirkebygningerne optræder en lign. Forskel. De ældste og interessanteste er de nordvestl., som Store- og Lille-Heddinge samt Karise og Højerup, medens man mod S. kun kan fremhæve gotiske Købstadkirker som Skt. Peders i Næstved og Vordingborg og Præstø Kirker. En særlig Stilling indtager Møn med Borre og Magleby. Af Kalkmalerier kan fremhæves dem i Keldby og Kongsted. De middelald. Slotte Vordingborg og Jungshoved er nu kun Ruiner, men paa Herregaarde er Amtet rigt. Tilbage til Middelalderen gaar Bispeborgen Gjorslev (Holtug S.) og Dele af Gavnø (Vejlø S.);

fra Renæssancetiden fremhæves Lystrup (Kongsted S.), Næsbyholm (Næsby S.), Vallø (Valløby S.), Sparresholm (Toksværd S.), Ravnstrup (Hellevmagle S.), Jomfruens Egede (Ø.-Egede S.) og Holmegaard (Holme-Olstrup S.), af hvilke flere hører til vore ejendommeligste. Det samme gælder om Barokkens Monumenter som Nysø ved Præstø og Juellinge (Hellested S.), mens Liselund paa Møn (Magleby S.) maa betegnes som en ret enestaaende Bygning fra c. 1800. I Købstæderne mærkes den middelalderl. Mølleport i Stege, og Næstved har bevaret fl. middelalderl. Stenhuse og Bindingsværksbygninger fra 16. og 17. Aarh.

Præstø.

1519

Købstaden Præstø ligger i Baarse Herred under $55^{\circ} 7' 24''$ n. Br. og $0^{\circ} 31' 41''$ v. L. for Kbhvn. — $12^{\circ} 2' 59''$ ø. L. for Grw. (beregnet for Kirketaarnets vestl. Gavl). Byen ligger meget smukt paa en Halvø, der tidligere har været en Ø, og som i nordøstl. Retning skyder ud i den inderste Vig af Præstø Fjord (tidl., endnu i Beg. af 19. Aarh. kaldet Bolefjord) og mod S. begrænses af Tubæk Aa; i øvrigt er den omgivet af et med større og mindre Skove bevokset, til Dels stærkt kuperet Terræn, fra hvis Højder der paa flere Steder er vid Udsigt over Fjorden og Fakse Bugt med dens Kyster. Det højeste Punkt i Byen, ved Raadhuset, er c. 8 m o. H., ved Frederiksmindes Pavillon er der 7,7 m. Den ligger c. 75 km SSV. for Kbhvn., 22 km SØ. for Næstved og 17 km NØ. for Vordingborg. Byens Udstrækning fra V. til Ø. er meget stor i Forhold til dens Størrelse, c. 940 m, medens den fra N. til S. højst er 300 m. Hovedgaden, Adelgade (Algade), til hvilken man gennem Vesterbro kommer ad Landevejen fra Vordingborg, er alene henved 600 m, med Øster- og Vesterbro c. 800; ved tre Smaagader forbindes denne Gade med Byens anden større Gade, Grønnegade, fra hvilken der atter gaar to Stræder mod N. til Havnevejen. Det rummelige Torv dannes ved en Udvidelse af Grønnegade. Byens Gader er meget godt brolagte, og den har i de senere Aar faaet flere ret anselige Bygninger; mange af Husene er dog lave og smaa, og paa Grund af store Ildebrande er der ikke bevaret gamle Bygninger, i alt Fald ingen fra Tiden før 1740.

Byen har 10 Gader og Stræder og 1 Torv. Købstadsgrunden med tilhørende Markjorder udgør 98 ha, og der var $\frac{1}{2}$ 1916 199 Huse (April 1918 227, hvoraf 40 paa Markjorderne). Markjorderne bestaar af Nyhusene, det saakaldte Overdrev og to Holme i Fjorden, Store- og Lille-Holm, hhv. c. 14,3 og 2,9 ha*). Af Arealet var i 1912 50 ha besaaede, 4 Brak, 19 Grønfoder og Græsning,

*) Desuden er fra $\frac{1}{2}$, 1920 indlemmet i Byen den tidl. Pr.-Skibbinge Sognekald tilhørende c. 24 ha store Marklod, *Præstemarken*, 5 Td. H., liggende S. for Byen og skilt fra denne ved Tubæk Aa. Denne udstykkes nu til Bebyggelse.

Præstø Amt bestod fra 1660 af *Tryggevalde Amt*, der indbefattede Stevns, Fakse og Bjæverskov Hrd., *Vordingborg Amt*, hvortil hørte Tybjerg, Hammer og Baarse Hrd. (1660-65 dannede dog Sognene Jungshoved, Allerslev og Skibbinge af Baarse Hrd. og Øen Nyord af Mønbo Hrd. et eget Amt, *Jungshoved Amt*), og *Møns Amt*, der omfattede Møn (og fra 1689 ogsaa Bogø); 1750 sammenlagdes Tryggevalde og Vordingborg Amter, og 1803 forenedes ogsaa Mønbo Hrd. tillige med de 5 Købstæder med dem, saa at det nuv. Præstø Amt var dannet.

Beboerne af Egnene V. og S. for Hedeboegnen, altsaa til Dels Bjæverskov Hrd., kaldtes *Skovboer*. Beboerne paa Stevns kaldes endnu *Stevnsboer*; et ældre Navn er vistnok *Stevnsbagger*. Paa Møn bor *Mønboerne*.

Litt.: L. M. Wedel, Topographie over Vordingborg Amt, Kbhvn. 1819. — O. D. Lütken, Præstø Amt, beskrevet efter Opfordr. af Landhusholdningsselskabet, Kbhvn. 1839. — F. M. Friis, Kvægbrugets Udvikling i Pr. Amt i Aar. 1896-97, Kbhvn. 1899. — P. B. Grandjean, Tryggevalde Amts Skove i Aaret 1730, i Østsjæll. Aarb. 1909. — K. C. Rockstroh, Sydsjæll. under Svenskekrigen 1657-60, i Aarb. f. Præstø A. 1912. — H. D. Lind, Præstø Amt og Søetatens Befalingsmænd i det 16. og 17. Aarh., i Aarb. f. Præstø A. 1913. — L. Pedersen, Landsbyskoler i Tryggevalde Amt før 1814, i Præstø Amts Aarb. 1914-15. — Gunnar Knudsen, Sydsjællandsk Navneskik ved Aar 1600, i Danske Studier 1914; s. Forf. Sydsjællands Stednavne, i Aarb. f. Præstø A. 1917. — H. Ellekilde, Sydsjællandske Folkesagn i Aarb. f. Præstø A. 1920.

De vigtigste Fortidsminder. En særlig Interesse i arkæologisk Hens. frembyder Amtet ved at have ydet et af de største og betydeligste Bopladsfund fra den først i de seneste Aar paaviste allerældste Stenalder i Danmark, da Redskaber af Ben og Hjortetak anvendtes i stor Udstrækning ved Siden af Flintredskaber, da Lerkar var ukendte, og da Urokser og Elsdyr levede her i Landet samtidig med Mennesket. Tidlig bebygget som denne sydøstl. Del af Sjæll. saaledes delvis var, hævdede den sig ogsaa i de flg. Afsnit af Oldtiden som Bosted. Større og mindre Fund fra den ældre Stenalder er fremdragne i Kystegnene, og fra den yngre Stenalder kendes adskillige Stengrave, færrest mod N. og NØ., hvor visse Strækninger sikkert dengang har været dækkede af Skov, flest i Tal derimod i den syd. Del af Baarse Hrd. samt paa Møn, der rummer nogle af Landets smukkeste og mest anselige Stengrave (Jættestuer). Ogsaa Broncealderen har efterladt sig adskillige jordfaste Mindesmærker, Gravhøje. Ligesom Stengravene forekommer de i størst Mængde i Amtets Sydside samt i Tybjerg Hrd., især langs Vanddragene, men ret sparsomt i Amtets nordl. og nordøstl. Del. I det hele hører Præstø A. sammenlignet med andre sjæll. Egne ikke til de højrigeste. Derimod er der fra Jernalderen, især Folkevandringstiden, her fremdraget flere betydelige og kostbare Gravfund, der vidner om, at denne Del af Sjæll. ligesom delvis ogsaa Sorø Amt dengang har huset en særlig fremstaende og velhavende Befolkning.

Ligesom Nordsjæll. er Amtet et glt. Skovland, dog Stevns undtaget, der som den frugtbareste Del af Sjæll. meget tidligt har været Genstand for Bebyggelse. I Amtets syd. Del er Agerdyrkingen, som Stednavnene viser, omtr. samtidig begyndt fra Havet mod V. og Ø., hvorved to adskilte Bygder er opstaaet i Baarse og Hammer Hrd. Ogsaa i Kirkebygningerne optræder en lign. Forskel. De ældste og interessanteste er de nordvestl., som Store- og Lille-Heddinge samt Karise og Højerup, medens man mod S. kun kan fremhæve gotiske Købstadkirker som Skt. Peders i Næstved og Vordingborg og Præstø Kirker. En særlig Stilling indtager Møn med Borre og Magleby. Af Kalkmalerier kan fremhæves dem i Keldby og Kongsted. De middelald. Slotte Vordingborg og Jungshoved er nu kun Ruiner, men paa Herregaarde er Amtet rigt. Tilbage til Middelalderen gaar Bispeborgen Gjorslev (Holtug S.) og Dele af Gavnø (Vejlø S.);

5 Haver o. l., 20 Gader, Veje og Byggegr. Det saml. Hartk. var $\frac{1}{1}$ 1905 21 Td., s. Aar var der i alt 29 Jordbrug i Købstaden med 2, og 19 Jordbrug med Avlsbygninger paa Jorderne med 8 Td. H.

Efter Generalstabens Revision 1920

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{1}$ 1919 4,369,826 Kr. Ved Vurdering til Ejendomsskyld i 1916 udgjorde den samlede Vurderingssum 3,060,000, deraf Jordværdien 747,000 Kroner*).

Præstø Købstads Landdistrikt, der har Skole- og Fattigvæsen fælles med Købstaden, behandles særskilt under Barse Hrd.

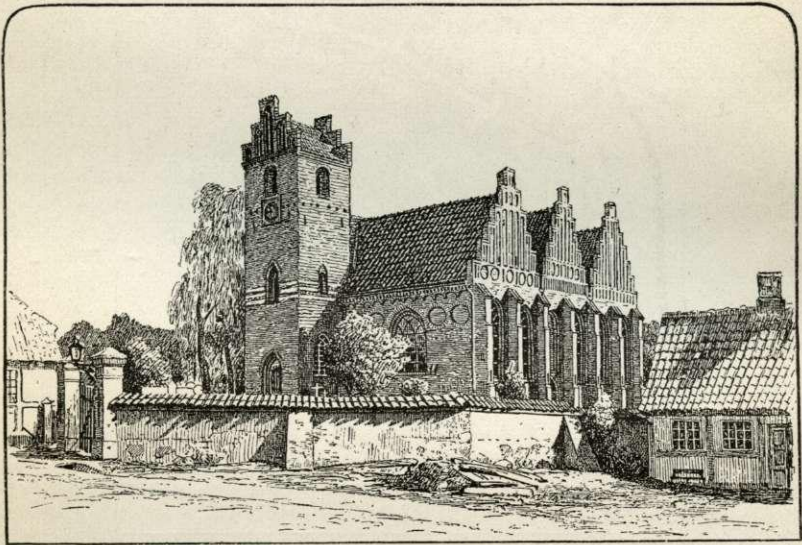
Af offentlige og andre Bygninger samt Institutioner nævnes:

Kirken, oprindl. indviet til Vor Frue og en Tid Klosterkirke for Byens Antoniterkloster, ved den østl. Ende af Adelgade paa den sydl. Del af den saakaldte Klosterbakke, er opf. i den sen. Middelaldr. af røde Munkesten. Dens oprindl. Del bestaar af Skib og Kor i eet med polygonal Afslutn. i Ø., hvor der findes 5 rigt profilerede spidsbuede Ståvværksvinduer. I N. staar den ved sidste Restauration fremdragne Kvindedør blindet (fladbuget, omgivet af to spidsbuede False,

*) Ved kgl. Res. af $\frac{5}{5}$ 1866 fik Byen Lov til at inddæmme og erhverve Ejendomsret til Sumpstrækningen Plasket, den nordvestl. Del af Byen, hvor nu Banegaarden m. m. ligger.

Bueleddene affasede), og rundt om de alle endnu fritliggende Dele af det oprindl. Anlæg findes Stræbepiller. Skibet har store spidsbuede falsede Vinduer i N. og er overhvalvet med 5 ulige brede Krydshvælvinger, medens Koret har een Krydshvælv. samt i Polygonen et 6-ribbet Hvælv. Dette ældste Anlæg, der formentlig stammer fra Beg. af 15. Aarh., er endnu i Middelalderen, senest i Beg. af 16. Aarh., blevet meget stærkt udvidet, idet der i S. opførtes en Tilbygning af hele Kirkens Længde (med Undt. af Polygonen) og lidt bredere end denne. Den forbandtes med Skibet ved 4 spidsbuede Arkader og dækkedes af 6 Krydshvælvinger. Udvendig har den mod S. 3 omtr. lige store Trappegavle med rig Blindingsdekoration — som om det var 3 sammenbyggede Kapeller — og derunder Stræbepiller omkr. de store spidsbuede, falsede Vinduer. Ogsaa fra den senere Middelalder, men i øvrigt af

Præstø Kirke.

ret ubestemmelig Alder er 'det spinkle Vesttaarn, hvori der senere er indrettet Vaabenhus. I Tidens Løb var Kirken stærkt omdannet: en Del Vinduer var til-murede, Korpartiet ved en Spærremur adskilt fra Kirken og indrettet til Sakristi osv. Ved en omfattende Restauration i 1902-3 under Ledelse af Prof. H. Storck er Kirken imidlertid bragt i en Skikkelse, der bedre svarer til den oprindelige.

Den pragtfuldt udsk., malede og forgyldte Altertavle fra 1657 med Figurer og Relieffer (i Midtfeltet Nadveren, Christus i Getsemane, Korsfæstelsen, Opstandelsen og Himmelfarten) er forfærdiget af Abel Schrøder d. y. i Næstved og skænk. af Borgmester Laurids Nielsen og Hustru; den staar nu ved den østre Væg i søndre Tilbygning, hvor Alteret var indtil Restaurationen i 1903, da Korpolygonen som nævnt atter indføjedes i Kirkerummet, og et nyt Alter med Alteropsats efter Tegn. af H. Storck opstilledes, bestaaende af et højt Pandebrædt med Maleri af J. Storck (en Symbolisering af Nadveren) og kronet af et udsk. Krucifiks. Prædikestolen, i en af Buerne mel. de to Dele af Kirken, er et godt Renæssancearbejde, skænk. 1631 af Chr. Grubbe til Lystrup og Hustru Jytte Gyldenstjerne. Fonten er et

udsk. Renæssancearbejde af Egetræ, ottekantet, skænk. 1621 af Karen Sørensd. til Minde om hendes 2. Mand, Borgmester og Tolder Jacob Christoffersen Viborg († 1619) tillige med det tilhør. Messingfad. Den ældre, meget raa Kampestensfont opbevares endnu i Kirken. Stoleværket er fortrinsvis fra Renæssancetiden med talrige Navnecifre. I Taarnet hænger 3 Klokker, hvoraf de to smaa med Antoniuskorset er fra Klostertiden; den ene af dem er støbt af Fastenove 1519; den 3. Klokke er skænk. 1654 af ovenn. Laurids Nielsen.

Kirken er meget rig paa Epitafier og Ligsten (mange Sten er borttagne i 19.

Aarh. og benyttede til Trapper i Byen). Epitafier findes over ovenn. Laurids Nielsen († 1656) og Hustru Elisb. Jensd. († 1653) samt deres Børn, af hvilke den ældste Søn er Jens Lauridsen til Nysø, — et anseligt Barokarbejde med udsk. Billeder af Moses og Johs. Døberen udenom en Korsfæstelsesscene, hvorunder den knælende Familie er fremstillet —; fremdeles Epitaf. over Raadm. Svend Nielsen og Hustru, fra 1631, og over Præsten Peder Winsløv, † 1705. Det bedst udf. Epitaf. er et Renæssancearbejde fra c. 1620 over Karen Sørensd. og hendes 3 Mænd, Borgm. og Tolder Niels Jensen († 1605), Borgm. og Tolder Jac. Christoffersen Viborg (se ovfr.) og en Borger Jens Eriksen,

samt hendes Datter. I Koret hænger et Maleri af Præsten Laurids Rasmussen fra 1587 (se om ham Ny Kirkeh. Saml. III p. 615). Af Ligsten nævnes: den ældste fra 1490 over Corfits Rønno, Lensmd. paa Jungshoved, † 1494, og Hustru Birgitte (Flemming), en udmærket hugget gotisk Sten med deres Vaaben. Fra Midten af 16. Aarh. stammer to fra s. Værksted udgaæde Sten, den ene over Anders Andersen, en af de første Præster efter Reformationen og den første Præst, der havde Skibbinge til Anneks; han havde været Munk i Klosteret, hvorfor han paa Stenen er fremstillet med Antoniuskorset paa Brystet (se om ham Kirkeh. Saml. II p. 101, Ny Kirkeh. Saml. II p. 756, Personalh. Tidsskr. II p. 3, 76 og 368); den anden Sten er over Præsten Laur. Klein, † 1557; begge med karakteristiske Portrætfigurer. Fra s. Tid stammer ogsaa to smaa Sten over Præsten Laurids Rasmussens Forældre, Rasmus Mikkelsen

Præstø Kirkes Indre.

(Portrætfig. med Økse og Pung), † 1584, og Anne Siorsdatter, † 1571. Fra 17. Aarh. stammer endnu en Sten over Præsterne Mads Jacobsen, † 1623, og Ole Olsen Borch, † 1631; men det bedste Renæssancearbejde er en Portrætsten over ovenn. Borgmester Laurids Nielsen og Hustru, der ligeledes har bekostet en Sten over 4 af deres Børn i 1630. Endelig kan nævnes Sten over Borgmester Jens Mogensen, † 1624, og Hustru, ovennævnte Raadmd. Svend Nielsen, † 1639, og Hustru, samt over Kirkeværge Jens Christensen, † 1653, og Raadmd. Jørgen Erlandssøn, † 1674, med deres Hustru. — I Kirken er der 3 gamle Messinglysekroner; paa den ene staar, at derunder er begravet Hans Erichsen Maarup, † 1740, og Hustru. I den vestlige Ende af Tilbygningen er et nyt Pulpitur med Orgel. — I en Gravhvælving under Koret, indrettet 1671 af Jens Lauridsen til Nysø, staar en Del Kister, hvori bl. a. hviler Jens Lauridsen selv, † 1689, og Hustru Barbara Wilders, flere af deres Børn, endvidere Kommerceraad J. N. Voigt til Nysø, † 1743, og Hustru, og Generallieutn. Peter Kaasbøl, † 1767. (L. Fenger, Kirken og Antoniuskl. i P., i Kirkeh. Saml. 4. R. VI; V. Ingerslev, Gravskr. og Inskriptioner i P. Kirke, i Personalh. Tidsskr. II; C. F. Bricka, Om en Ligstensindskr. i P. Kirke, smstds. p. 77; Lund, Mal. Portr. IX p. 130).

Ved Kirken, der er selvejende, er ansat en Sognepræst, der tillige er Præst ved Annekset Skibbinge. Kirken ejede $\frac{1}{2}$ 1920 c. 8740 Kr.; dens aarl. Indtægter og Udgifter balancerede med 3000 Kr., dens Gæld var 5025 Kr.

Et **Missionshus**, „Emaus“, er opf. 1891 ved den vestl. Indgang til Byen paa Vesterbro.

Paa **Kirkegaarden**, der omgiver Kirken, er bl. a. begr. Digteren Nicolai Bierfreund Søtoft, † 1844, der var Præst her 1823-35, og Agent H. Chr. Grønvold, † 1852, i mange Aar Byens betydeligste Købmand; i det østl. Hj. Fam. Stamples Gravsted, hvor der findes et Basrelief: 3 Børn, der spiller paa Harpe, Fløjte og Cithar, vistnok af Thorvaldsen. Endv. er N. F. S. Grundtvigs Moder (se II p. 560) begravet her. Der er 1916 opf. et Ligkapel.

Raad-, Ting- og Arresthuset, paa Torvet, er opf. 1823 af Grundmur i to Stokv. (det tidligere Raadhus, af Bindingsværk, opf. efter Branden 1750, laa omtr. paa s. Sted); Frontespicen er tilbygget 1868; Arresthuset, med 9 enkelte Celler og en Fællescelle, er opf. 1850. Bygningerne indeholder, foruden Retslokaler, en Byraadssal, den 1909 opr. komm. Folkebogsamling m. m. samt Arrestlokaler og Bolig for Arrestforvareren samt Sprøjtehus. De ejes af Præstø Amtskommune med $\frac{3}{4}$ og Præstø Købstad med $\frac{1}{4}$ og er brandforsikrede for 60,645 Kr.

Det kommunale Skolevæsen er siden 1904 (Skoleplan af 1911) samlet i een Skole: **P. Folke-, Mellem- og Realskole**. Bygningerne, paa Klosterbakke ved Grønnegade, er opf. 1895-96 i et Stokv., Arkt. F. B. Wilsbech, udvidet 1904 til to Stokv. med Kvist (Bl. for Skolebetjenten) og indeholder 11 Klasseværelser, Lokale til Skolens Samlinger, 2 Gymnastiksale, Lærerværelser m. m. Desuden er der i den østl. Ende af Adelgade 1896 opf. en Lærerbolig, Arkt. Wilsbech, i to Stokv. med Bl. for 2 gifte Lærere og 2 ugifte Lærere samt Politistation og Kontorlokale for Politimesteren. Skolen har 4 Folkeskoleklasser (7-11 Aars Børn), hvorfra Undervisningen fortsættes (11-14 Aar) dels i 5-6 Folkeskolekl., dels i 4 Mellemkolekl., og i Forb. med Mellemkolen er en Realklasse, der afsluttes med Realeksamen. Undervisningen er fælles for Drengene og Piger og gratis i Folkeskoleklasserne, medens der betales i Mellem- og Realskolen, dog saaledes at mindst $\frac{1}{3}$ af de Pladser, der optages af indenbys Elever, skal være Fripladser for uformuende Forældres Børn. Ved Skolen er ansat en Skoleinspektør, 5 Lærere (af hvilke en tillige

er Kordegn, en Klokker og Graver, en Kantor, en Organist og en præsteviet Medhjælper for Sognepræsten), 3 Lærerinder, en Timelærerinde og en Timelærer i Gymnastik. Skolen havde $\frac{1}{4}$ 1918 288 Elever, hvoraf 100 i Mellem- og Realskolen. — **Teknisk Skole**, stift. af den 1859 oprettede Borger- og Haandværkerforening, er opf. 1891 (indv. $\frac{20}{11}$) i Jomfrustræde, Arkt. Wilsbech, i to Stokv. og indeholder bl. a. 6 Klasseværelser (tidligere Lokale i Borgerskolen); 5 Lærere og ca. 50 Elv. — En **Handelsskole** er opr. 1896; Lokale i Kommuneskolen, 5 Lærere og c. 20 Elv.

Det tidligere, 1881 opf. Fattighus med Arbejdsanstalt er nedlagt 1909 og udlejet til Beboelse og kaldes **Klosterly**. — **Sygehuset**, Jomfrustr., er opf. 1864 i et Stokv. og aabnet 1866 (paa en af Grev Raben-Levetzau til Beldringe skænk. Grund, hvorfor Beboerne af Beldringe og Lekkende Godser har samme Ret til Indlæggelse som Byens Indb.); 10 Senge.

Milde Stiftelser: **Den borgerlige Velgørenheds Stiftelse**, Jomfrustræde ved Torvet, er opf. af Borgere i Præstø 1852; i Stiftelsen, der ejer c. 19,000 Kr., og hvis Bygning er assureret for 36,948 Kr., er Pl. for 7 trængende Enker, som foruden Brændsel faar 60 Kr. aarl. (se „Noget for alle“, 1896, p. 44-45). **Præstø Asyl for Smaabørn**, Klosterbakke, er stift. $\frac{20}{11}$ 1869, aabnet 1870, af Borgere i Pr. paa Initiativ af Borger- og Haandværkerforeningen; Asylet, der opholdes ved frivillige Bidr. og er assureret for 4082 Kr., har Pl. til c. 30 Børn. En Haandværkerstiftelse tænkes oprettet.

Det kommunale **Gasværk**, mod SV., er anl. 1900, det kommunale **Vandværk**, smstds., 1911-12; det dagl. Forbrug af Vand er c. 130 m³; paa Klosterbakke ved Kirkegaarden er opf. et Vandtaarn. Byen faar Elektricitet fra Sydøstsjælland. Elektricitets A/S i Haslev. I 1920 er W. C.-Systemet delvis indført. — **Banegaarden**, mod N. i Byen ved Havnevejen, er opf. 1900 (Arkt. H. Wenck). **Posthuset** og **Telegrafstationen** har Lokaler paa Banegaarden. **Toldkamret**, Havnepladsen, er opf. 1855 og 1920 forøget med et Stokv., med Bl. for Toldforvalteren.

Af andre Bygninger nævnes: *Præsteboligen*, Klosterbakke, opf. 1898 (Arkt. Aage Mathiesen) med et 1899 opf. astronomisk Observationstaarn med vid Udsigt over By og Fjord; *Pr. By og Omegns Sparekasse*, Adelgade, opf. 1912 (Aage Mathiesen); *Sydsjællands Laane- og Sparebank*, Adelg., opf. 1900 (Arkt. Aage Lauritsen); *Dommerboligen*, ved Frederiksminde (se ndfr.), opf. 1894 (Arkt. C. W. F. Lendorf). En Søbadeanstalt er c. 1902 opf. af et Aktieselskab. Der er Teater paa Centralhotellet og Frederiksminde.

Paa Klosterbakke NØ. for Kirken ligger Lystanlægget **Frederiksminde**, anl. 1868, der ejes af Kommunen; i Anlægget opførtes 1868 af Haandv. og Borgerforeningen, der har lejet Grunden, en Pavillon, der 1900 afløstes af en større Bygning (Arkt. E. Schwanenflügel), der opførtes af samme Forening og indeholder dens Foreningslokaler samt Hotel og Restauration; i Anlægget en $\frac{14}{10}$ 1868 afsl. Buste af Fr. VII.

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1916 1463 (1801: 480, 1850: 951, 1901: 1497). Efter Erhverv fordeltes Folkemængden 1911 (1527) i flg. Grupper: 491 levede af Haandv. og Industri, 364 af Handel o. l., 180 af Transport, 59 af Landbrug, 40 af Fiskeri, 7 af Mejeridrift, 137 af immateriel Virksomhed, 133 af Tyendegerning o. l., 71 af egne Midler, 27 af oftil. Understøtt., 18 var uden angivet Erhverv. — Paa Gr. af sit frugtbare Opland har Byen altid haft en i Forhold til sin Størrelse god Handel. Den ret betydelige Handel med Flæsk, der indtil Beg. af 1830'erne dreves,

især paa England, er dog nu ophørt, ligesom Kornhandelen paa Udlandet er standset. Fiskeriet (Aal, Sild m. m.) er et ret vigtigt Erhverv og foregaar nu saavel uden- som indenfjords.

Ved Udg. af 1915 var der ved Præstø Toldsted hjemmehørende 6 Sejlskibe med 54 og et Motorskib med 26 R. T. samt 153 Baade (under 4 R. T.). I udenrigsk Fart klareredes i 1913 for indgaaende 98 Skibe med 4438 Tons Gods (deraf 9 Dampsk. med 906 T. G.), for udgaaende 56 Skibe med 449 (deraf 10 Dampsk. med 449); i indenrigsk Fart for indg. 291 Skibe med 5012 (deraf 106 Dampsk. med 1494 T. G.), for udg. 337 Skibe med 5025 (deraf 105 Dampsk. med 3204 T. G.). — Ved Præstø Toldsted indbragte Indførselstolden 19^{13/14} 20,344 Kr.

I P. holdes Marked anden Tirsdag i hver Maaned med Heste og Kreaturer; der er Torvedag hver Tirsdag og Lørdag.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg nævnes: Antoni Hvidtølsbryggeri og Maltfabr. (aarl. Prod. c. 4000 Td. Øl), et Dampskæreri og Maskinsnedkeri, et Jærnstøberi og Maskinfabr. (grl. 1849, 30 à 40 Arb.), en ParfumeFabr. (grl. 1836, Esprit de Valdemar), et Garveri (grl. 1847), 2 Bogtrykkerier m. m. Et A/S „Pr. Æg-eksport“ (Aktiekap. 25,000 Kr.) er stift. 1918.

I P. udkommer af Aviser „P. Avis“ (udkom fra 1847 først i Pr.), „P. Venstreblad“, „P. Aftenavis“ og „Sydsjæll.s Social-Demokrat“ (alle tr. i Næstved).

Kreaturhold ^{15/7} 1919: 71 Heste, 24 Stk. Hornkv. (deraf 18 Køer), 3 Geder og 74 Svin (1914: 248).

Byens Øvrighed bestaar af Politimesteren og en folkevalgt Borgmester. Byraadet bestaar fra ^{1/4} 1921 af 11 valgte Medl. og en Repræsentant for Landdistriktet.

Finansielle Forhold. Af Indtægterne i 19^{13/14} nævnes: Skatter 53,127 (heraf Grundsk. 484, Hussk. 4505, Ejdskat. 2449, Opholdskommunesk. 47,139, Erhvervskomm.sk. 453, Aktieselskabssk. 1595, heri fragaar i alt 3498 Kr. i uerh. Skatterestancer), Afgifter efter Næringsloven m. fl. Love 1990, Afg. af faste Ejendomme 97, Tilskud fra Statskassen i H. t. Lov Nr. 85 af ^{15/5} 1903 1183, Indtægt af Købstadens Jorder 755, Overskud af Vandværk 3981, af Gasværk 7007, Udbytte af Værdipapirer 4605; af Udgifterne: Byens Bestyrelse 556, Fattigvæs. 7768, Hjælpekasser 1666, Alderdomsunderst. 5982, Skolevæs. 16,546, Rets- og Politivæs. 4291, Medicinalvæs. 2592, Gader, Veje og Kloakker 3594, Gadebelysning 2026, offtl. Renlighed 257, Brandvæs. 1342, offtl. Lystanlæg 1432. Kommunen ejede ^{31/3} 1914 407,109 Kr., deraf 283,434 i faste Ejendomme; dens Gæld var 323,311 Kr., Legatbeløbet 25,172 Kr. Skatteproc. var 19^{19/20} 6,9, Ligningsprocenten 7,6.

Kommunens faste Ejendomme er: ^{1/4} af Raadhuset, Skolebygningerne, Lærerboligen, den tidligere Fattiggaard („Klosterly“), Sygehuset, Gasværket, Vandværket, de saakaldte Nysøhuse og nogle Jorder, deribl. største Delen af fornævnte tidligere Pr.-Skibbinge Sogne kald tilhørende Lod.

Byen har et Brandkorps (Vedt. af ^{1/12} 1873) og et dermed i Forbindelse staaende Politikorps paa 15 Mand.

I *Sparekassen for P. By og Omegn* (opr. 1845, egen Bygn. se p. 269) var ^{31/3} 1919 Indskuddet 1,512,994, Reservef. 119,038 Kr. I *Sydsjællands Laane- og Sparebank* (opr. 1871, egen Bygn. se p. 269) var ^{31/3} 1919 Aktiekap. 200,000, Indskuddet 5,294,777, Reservef. 148,451 Kr. Desuden er der Filial af *Den sjæll. Bondestands Sparekasse*.

Havnen er først anl. 1828. Tidligere var der kun nogle smaa Skibsbroer, men Ladning og Losning maatte foregaa ved Baade eller Vogne, som kørte ud i Vandet. Baade i Indløbet gennem Fjorden, der dannes af en smal Rende S. for det Fed, som skiller Fjorden fra Fakse Bugt, og i selve Havnen er der indtil 3,9 m dybt. Havnebassinnet er c. 4490 m²; Bolværkerne ved den egtl. Havn er c. 250 m. V. for Havnen er der en Baadehavn med et c. 160 m langt lavt Bolværk og c. 1,6 m Vand langs dette. Havnepladsen er c. 7900 m²; der er Havnespor til Banegaarden. Havnevæsenet bestyres af et Udvalg med Borgmesteren som Formand og 4 Medl., hvorunder sorterer en Havnekasserer og en Havnefoged. Havnekassens Beholdning var i 1896 c. 17,000 Kr., men den er under Verdenskrigen helt blevet opbrugt; i 19^{18/14} udgjorde Indtægten af Havne- og Bropenge 10,397 Kr., men under Krigen er den gaaet ned til c. 3000 Kr. aarl. Havnens Formue var ³¹/₃ 1920 158,327, dens Gæld 50,450 Kr. — Paa *Næbbet* paa Sydsiden af Indløbet til Havnen er der et fast Vinkelfyr, „Præstø Næb Fyr“ (rødt og grønt), ligesom der er Ledefyr ved Roneklint. Ved Næbbet findes Lods, som lodser i Præstø Fjord samt til Søs over Grundene.

I gejstl. Hens. danner P. eet Pastorat med Landdistriktet og Skibbinge Sogn. — Byen er Bolig for en Dommer og en Politimester (se p. 262). Den hører under Præstø Amts sjæll. Amtstuedistr. (Næstved), Sydsjællands Lægekr. (Vordingborg) og har et Apotek (opr. 1816). Den hører til Amtets 2. Folketingskr. (Opstillingskr.), for hvilken den er Valgsted, Præstø Skatte- og Skyldkr., 4. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 154. Lægd samt er Sessionssted for Lægderne 108, 144-151 og 154.

Ved Præstø Toldsted er ansat en Toldforvalter og en Toldassistent, ved Postvæsenet 1 Postmester og 3 Assistenten, ved Telegrafvæsenet 1 Telegrafbestyrer (Postmesteren).

Jærnbaner. *Næstved-Præstø-Mern Jærnbane* (32,5 km) er for Strækningen *Næstved-Præstø*s Vedk. bygget ifl. Lov af ⁸/₅ 1894, Konc. af ⁴/₆ 1897, og aabnedes for Driften ²⁰/₃ 1900. Strækningen *Præstø-Mern* er bygget ifl. Lov af ²⁷/₅ 1908, Konc. af ²⁸/₃ 1912, og aabnedes ¹⁶/₁₁ 1913. Banen ejes af Næstved-Præstø-Mern Jærnbaneselsk., der har Sæde i Præstø. I Driftsaaret 19¹⁹/₂₀ var Antallet af Rejsende 163,177, Totalvægten af Gods og Kreat. befordret med Banen var 69,416 Tons. — Samme Aar befordredes med Banen fra Præstø 33,008 Pers., Totalv. af Gods og Kreat. ankommet til P. var 12,849, afgaaet fra P. 13,098 Tons.

Historie. Præstø hører ikke til Landets ældste Købstæder, men nævnes dog alt 1321 (Præstøe) som Udstedelsessted for Chr. II's Beskærmelsesbrev for Køge. Selve Byen og dens Tilliggende, der vistnok bestod af nogle Marker, som havde tilhørt de nedlagte Landsbyer Tudebølle og Kopager, laa oprindl. under Skovkloster, men dette afstod 1353 „Præstø med sit Fang“ og Faksinge og Tudebølle Enge til Vald. Atterdag for at blive fri for Gæsteri. Landsbyen Tudebølle har vistnok ligget udenfor Vesterport og N. for Tubæk Aa, medens Kopager har ligget paa Nysø Nørremerke; Byerne er muligt blevne affolkede under den sorte Død. Jorderne synes at være blevet delte i 32 Lodder og overladt Indbyggerne til Leje, og disse har oprindl. drevet et betydeligt Jordebrug. Dette led imidlertid betydeligt Afbræk derved, at Borgmester Laurids Nielsen og hans Efterkommere begyndte at samle Jordegods, til hvilket det lykkedes dem at erhverve fra Kronen 10 af disse Præstøjorder, Tubæk Mølle, 19 Klosterhaver, Hollænderskoven m. m., som blev henlagte til Gaarden Nysø, opf. 1671-73 paa Bymarken. Dette førte til hundreedaarige Stridigheder mellem Borgerne og Nysøs Besiddere. Ligeledes var det lykkedes Faksingebønderne at fæste nogle af Præstøjorderne paa Tider, da der herskede Fattigdom i Byen, og disse vilde

ikke give Slip paa Jorderne, hvilket førte til store Stridigheder i 18. Aarh. i Anl. af Jordernes Udskiftning. Byen har opr. ligget paa en Ø, som først i Beg. af 19. Aarh. er blevet landfast. Byen stod tidligst i Forbindelse mod V. med det omliggende Land ved en Træbro, „Vesterbro“, som holdt sig til 1804, da den afløstes af en fast Dæmning (den vestl. Del af Adelgade, der er anlagt i den nye Tid, bærer som nævnt Navnet Vesterbro). Mod Ø. over Tubæk Aa havde der opr. været Passage ad en Stendæmning, der gik i Forfald, saa at man var henvist til at passere i Baade el. ved Lavvande køre gennem Fjorden udenfor Aaumunden; først i 1819 blev der opført Bro over Aaen og den Vejdæmning, som endnu findes. If. Tradition skal Øen have faaet sit Navn, fordi den benyttedes af Præsten i Skibbinge, før Byen blev til. Byens Vaaben, fra 1519, forestiller en sortklædt Præst med en Guldkalk i Haanden. Wolf fortæller i *Encomion Regni Daniæ* 1654 p. 551, at Vaabnet forestiller den første lutherske Præst i Byen, tidl. Munk i Skt. Antonii Kloster, „Hellig Anders“. Da Vaabnet forekommer 1519, kan det næppe være Bill. af den første lutherske Præst. Ved „Hellig Anders“ har man ogsaa tænkt paa Antoniteren Anders Andersen, hvis Ligsten findes i Kirken (se p. 267), men han er ikke den første lutherske Præst, og det kan ikke være hans Billede, der 1519 anbringes i Vaabnet; han kommer først c. 1530 til Præstø; muligt har der da været en tidligere „Hellig Anders“, men det er ganske usikkert; sandsynligvis er Præstebilledet blot indsat i Vaabnet som Hentydning til Byens Navn.

Byens Betydning i Middelalderen var kun ringe og knyttede sig særlig til *Skt. Antonii Kloster*, der laa NV. for Kirken og skyldes Chr. I, som $\frac{1}{6}$ 1470 skænkede Antoniterne i Morkær i Angel „vor og Kronens Kirke, Vor Frue Kirke i Præstø“ med al kgl. Ret, den tilhørende Præstegaard og alt andet Gods (senere laa Byens Præstegd. i Grønnegade, indtil den 1732 solgtes ved Auktion; først 1898 fik Byen atter en Præsteb.), for at de kunde stifte et Kloster; $\frac{17}{6}$ 1470 gav Kongen, for at Præstø Kl. maatte des snarere opbygges, Antonitermunkene Lov til at drage uhindret rundt i Danm., hvor dem lystede, for at søge efter Godtfolks Almisse. Fra 1473 foreligger en Ordre fra Paven om Stadfæstelse af Chr. I's Oprettelse af Klosteret i Pr. og dets Anneksion til Klosteret i Morkær. Pr. Kloster stod i stærkt Afhængighedsforhold til Moderklosteret Morkær, hvilket det fl. Gange, men forgæves, søgte at frigøre sig for. Præstømunkene maatte aarl. til Moderklosteret betale en større Afgift i Korn og Penge, foruden en stor Pengegave een Gang for alle; de havde til Opgave at indsamle Gaver og gaa Tiggegang i Rosk. og Lunds Stifter. Forsk. Gaver af anden Art tilflød der ogsaa Pr. Kloster; saaledes betænkte Jørg. Gøye det 1474 i sit Testamente med 10 Mk., Fru Ingerd Bille skænkede det en Gaard i Øllerup i Ø-Flakkebjerg Herred, 1493 skænkede Corfits Rønnow det et Hus i Præstø, imod at der skulde læses Messer for ham, og Kong Hans henlagde 1504 Beldringe Kirke i Baarse Hrd. til det, fra hvilken Tid Munke fra Klosteret betjente Præsteembedet her (det er urigtigt, at Klosteret oprindl. har ligget i Beldringe, hvad man før har antaget); 1476 lod Markvard Nielsen og 1511 Anders Billes Hustru, Fru Pernille Krognos, sig optage i Ordenens Broderskab. Paa Reformationstiden var Klosteret meget fattigt; 1532 maatte det „af Trang og Nød“ sælge en Gd. i Kbhvn. i Lille-Pilestræde (Antonistræde), og omtr. samtidig afhændede det Gods i Øllerup o. a. St. C. 1536 ophævedes Klosteret; et Par af Munkene blev evangeliske Præster. Klosterkirken blev Byens Sognekirke; 1542 fik Byfogden i Pr. kgl. Livbrev paa det Hus, der forhen havde været Hestemølle til Skt. Antonii Kl.; 1550 fik Borgerne 7 af Klosterets Boder, som de skulde bygge og forbedre, og Landgilden deraf skulde bruges til Vin og Brød for Sognepræsten. Samtidig tillodes det at nedbryde *Skt. Gertruds Kapel*, der laa i Byens vestl. Udkant og vistnok skrev sig fra Klosterets Oprettelse*), og anvende Materialet til Sognekirkens Forbedring (muligvis stammer den nye Del af Kirken fra denne Tid). 1563 fik Lensmanden paa Jungshoved Bjørn Kaas Befaling til at lade „nedtage det øde Kloster udi Pr. saa nær som paa Kirken“; 41,330 Mursten derfra anvendtes ved Kbhvns. Slot. Man er ofte N. for Kirken stødt paa gamle Munkesten og Grundsten, der formentlig er Levninger af Klosteret; ligeledes skal man ved Gravninger være stødt paa „en underjordisk Gang“ fra Kirken ud paa Klosterbakke. (Se J. F. Fenger, i *Kirkeh. Saml.* II p. 96, H. F. Rørdam, i *Kirkeh. Saml.* 4. R. II p. 193 og 4. R. VI p. 131 og 546 fig.). Et Skt. Gertruds Gilde nævnes i Middelald., og 1406 omtales Johs. den Døbers Gilde.

*) At Kapellet har været til for Klosterets Tid, og den lille By saaledes har haft to Kirker, er ikke rimeligt. Biskop Oluf Mortensen knyttede 1470 til sit Samtykke til Klosterets Oprettelse den Betingelse, at Menigheden derved ikke maatte lide Skaar i sin sædvanlige Gudstjeneste og Sjælerøgt; formodentlig derfor er Kapellet blevet oprettet.

Byen fik 1403 sine første Privilegier af Erik af Pommern, senere stadfæstede 1441, 1450, 1485 og 1550. 1499 fik Byen overdraget et Leje paa Falsterbo under Sildefisket, med Ret til at opføre Boder der. 1510 stadf. Kong Hans Skomagerlavets Statutter; Lavets Gudstjeneste var knyttet til Skt. Nikolaj Alter i Præstø Kirke. 1623 fik Byen Lov til at holde ugl. Torvedag Onsdag, og Markedspladsen flyttedes inden for Vesterport. Byen var ikke betydelig ved den nye Tids Beg. (1682 var der 77 Ejendomme), i 16. Aarh. betalte den som Regel samme Beløb i Skat som Vordingborg; 1557 faar den 2 Aars Fritagelse for Byskat, for at Borgerne „desbedre kunde komme til Næring og forbedre deres By“, men Fremgangen hæmmedes ved tyngende Ægter, Indkvarter. af Kongens Folk, ødelæggende Vandflod (saal. 1625) og navnlig grusomme Ildebrande. 1641 brændte $\frac{1}{3}$ af Byen, og man fik tilstaaet 4 Aars Skattefrihed; i den flg. Tid kom Brandene hastigt efter hverandre, saa man næppe havde faaet Husene genopførte, før de blev ødelagte paa ny. 1668 brændte $\frac{3}{4}$ af Byen, 1711 28 Gde; kun 7 Gde blev reddede, Resten var elendige Hytter; Byen opnaaede som Følge heraf 10 Aars Skattefrihed; 1750 brændte $\frac{2}{3}$ af Byen, 45 Ejend. (den østl. Del) og 1757 18 Gde (den vestl. Del). Ved de to sidste ødelæggende Brande tillodes Kollekt Riget over, og Kongen ydede betydelig Hjælp. Under Svenskekrigen 1658-60 led Byen meget ved Brandskatning og Indkvartering; 43 Gde laa øde el. var nedbrudte, og der var næppe 4 Mænd igen, som havde Midler til at ernære sig; Skaden ansloges til 19,000 Rd. („Fra Ark. og Mus.“ I p. 419). I 1711 hjemsogetes Byen af Pest, hidbragt af en Skipper fra Kbhvn. $\frac{20}{s}$; 89 Indb. døde. Et Tegn paa Byens Tilbagegang er ogsaa, at Borgmesterembedet nedlagdes 1682, hvorefter Byen styredes af en Byfoged. I 1672 havde Byen 435 Indb.. 1769 kun 379. I Beg. af 19. Aarh. gik Byen betydelig frem, hvilket særlig skyldtes et Par driftige Købmænd, der oparbejdede en stor, men kortvarig Flæske- og Korneksport (se p. 269), og Havnen anlagdes; det var dog til stor Skade, at den sydsjæll. Landevej c. 1800 var ført forbi i betydelig Afstand fra Byen. Først ved Banens Aabning i 1900 kom Byen i ordentlig Kontakt med sit naturlige Opland. — Uagtet det i Kirkeordinansen 1537 var paabudt, at hver Købst. skulde have en Latinskole, havde Præstø endnu 1551 ingen; der udgik da særlig Befal. til at oprette en saadan; Skolen havde Lokale i et Hus, der var sammenbygget med Kirkegaardsmuren, og som brændte 1750. Skolen var meget fattig og ubetydelig; i Beg. var Sognepræsten dens Rektor, og Degnen i Skibbinge Hører, og den har vistnok aldrig dimitteret til Universitetet. Den nedlagdes 1739. (F. E. Hundrup, Lærerstanden ved de nedl. Latinskoler i Korsør, Præstø etc., Roskilde 1871). Efter 1740 etableredes „dansk Skole“ i Latinskolens tomme Lokaler. — Fra 1644 til 1785 var Pr. Garnisonsby; der laa til forsk. Tider Soldater af forsk. Vaabenarter, overvejende Rytteri. 1718 opførtes paa Klosterbakke Barakker og Stalde af Materialer fra de nedbrudte kgl. Ladegde Beldringe, Lekkende og Oremandsgd., Barakkerne solgtes til Nedrivn. 1797. — Endnu i 15. Aarh. var Præstø annekteret Beldringe, men P. blev derefter selvstændigt Kald. 1557-1643 var Skibbinge Anneks, 1643-47 Beldringe Anneks til Pr., hvorefter Skibbinge atter blev Anneks til Pr. og siden har været det. 1718-62 var desuden Jungshoved annekteret Præstø.

Litt.: N. V. Nielsen, Pr. Købstads og Klosters Hist., Kbhvn. 1899. — Emil Madsen, Bidr. til Pr. Hist., i „Fra Ark. og Mus.“ I. — Kai C. Uldall, Præstø Amts Købstæder ved Aar 1743, i Aarb. f. Pr. Amt VIII, 1919. — Se ogsaa III. Tid. $\frac{15}{4}$ 1900; om 500 Aars Jubilæet sst. 1903, p. 364.

Store-Heddinge.

1608

Købstaden Store-Heddinge ligger i Stevns Herred under 55° 18' 46" n. Br. og 0° 11' 4" v. L. for Kbh. — 12° 23' 36" ø. L. for Grw. (beregnet for Kirken). Byen ligger paa et fladt, skovløst Terræn c. 30 m o. H. (højeste Punkt ved Hj. af Munkegade og Munkevænge, c. 32,2 m), c. 4 km fra Stevns Klint og 6 km fra dens Udskibningssted Rødvig mod S. Byen ligger c. 45 km SSV. for Kbhvn., 23 km SØ. for Køge og 30 km NØ. for Præstø. Byen har sin største Udstrækning fra N. til S., c. 820 m, idet den væsentlig grupperer sig om een Hovedgade, hvorfra der udgaar enkelte Sidegader mod Ø. og V.; fra Ø. til V. veksler Bredden mell. c. 200 og 300 m. Hovedgaden er den forbi Torvet førende Algade, med dens Fortsættelse mod N., Nørregade, der fører ud til Køge Landevej, og mod S., Rengegade, der udmunder i Vejen til Rødvig. Af Husene er flere nette og i to

Stokv., men uden Særpræg; af gl. Bygninger er der ingen. I de senere Aar har Byen udviklet sig mod V. langs Landevejen til Tryggevælde, mod N. langs Køgevejen og mod SV. omkr. de nyanlagte Gader Chr. Richtersgade og Søndergade. Som Forstad regnes Bjelkerup i Landsognet.

Byen har 13 Gader og Stræder og 2 Torve. Købstadsgrunden med tilh. Markjorder udgør 1300 ha, og der var $\frac{1}{2}$ 1916 372 Huse. Af Arealet var i 1912 675 ha besaaede, 128 Brak, 278 Grønfoder og Græsning, 37 Haver o. l., 67 Skov, 112 Veje, Byggegr. o. l. og 2 Vandareal. Det saml. Hartk. var $\frac{1}{1}$ 1905 278 Td.; s. Aar var der 15 Jordbrug i den egl. By med 136 Td. H. og 126 Jordbr. med særlige Avlsbygninger paa Markjorderne. Paa Jorderne ligger af større Gaarde: en Gd. i Byen, *Louisenborg*, med 77,3 Td. H., Ejds. 520, Jordv. 390, c. 287 ha, deraf c. 6 Gaardspl. og Have, Resten Ager (1 Hus, Møllegaarden, nu Arbejderbl.); *Boelshøjgd.*, med 17,7 Td. H., Ejds. 132, Jordv. 97, c. 76 ha, alt Ager; *Stormarkgd.*, 18 Td. H., Ejds. 175, Jordv. 112, c. 88 ha, alt Ager; *Godt-haab*, Gd. Om Erikstrup, hvis Jorder hører til Landsognet, se dette.

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{1}$ 1920 9,668,163 Kr. Ved Vurdering til Ejendomsskyld i 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum 6,190,000, deraf Jordværdien 2,440,000 Kr.

Da Store-Heddinge Landsogn danner en egen Sognekommune, behandles det særskilt under Stevns Herred.

Af offentlige og andre **Bygninger** samt **Institutioner** nævnes:

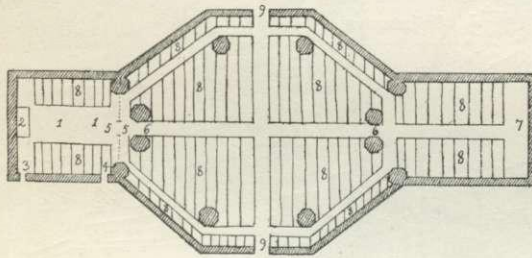
Kirken, en meget interessant Bygning, vistnok Danmarks eneste polygone Kirke fra Middelalderen. Den er nu en Korskirke, hvis Midtparti bestaar af et stort ottekantet Skib, medens den østl. Arm dannes af Koret, til hvis Østside der slutter sig et Sakristi, den vestl. Korsarm af Taarnet, den sydl. af Vaabenhuset og den nordl. af en Tilbygning. Den ældste Del, det ikke ganske regelmæssigt ottekan-tede Skib og det aflangt firkantede Kor, er opf. i tidligere Middelalder, maaske i 12. Aarh.s sidste Halvdel, i romansk Stil af Kridtstenskvadre. Det ottekan-tede Skib

deltet ved 8 svære, kantede Piller, der stod i en Kreds og var forbundne ved halv-runde Buer, i et Midparti og en Omgang, og over Midpartiet hævede sig vistnok en Kuppel, medens Omgangen maa antages at have haft 8 Krydshvælvinger; over Kuplen hævede sig atter et ottekanter, med Spir forsynet Taarn, hvortil sluttede sig Omgangens Halvtag. Koret, der nu er Kirkens ejendommeligste og bedst bevarede Del, er i to fulde Stokv. Det nederste er dækket af en flad Kuppelhvælving og har en i Østmurens Inderside formet Apsis, som ikke fremtræder i det Ydre. I de derved fremkomne meget svære Østhjørner er udsparet forsk. Smaarum. En Dør i Apsidens Nordside fører ind til et lille Forrum og bag dette et større tøndehvælv Rum, hvorfra atter en kortere Trappe Ø. om Apsiden fører op til et højereliggende og ligeledes tøndehvælv Kammer i Korets syd-østl. Hjørne, det saakaldte Klintekongens Kammer (se bl. a. Molbech, Ungdomsvandr. p. 79 fig.). I Korets andet Stokv., hvortil der er Adgang ad to Vindeltrapper i de vestl. Hjørner, løber smalle overhælv. Gange (c. 70 cm brede) inde i Muren omkring de 3 frie Sider, der midt paa Østtiden staar i Forb. med en indre halvrund Gang hen over Apsiden, til hver Side endende i et tøndehvælv Rum. Den øvre Ydergang oplyses af 6 brede Vinduer, hver med 3 lige store Buer, som bæres af to frie Søjler med Tærningkapitel. De nyeste Undersøgelser af Frølen og C. A. Jensen har endelig konstateret, at Koret oprindl., inden de gotiske Gavle paabyggedes, til alle Sider har været afsluttet med en Murkrone, hvis øvre

Del har ligget frit, medens Korets andet Stokv. synes at have været dækket af et vandret Planketag, der naturligvis i Længden har vist sig upraktisk. Uden Tvivl har Forsvarshensyn været medbestemmende ved dette ejendommelige Koranlæg.

I Slutn. af Middelalderen omdannedes Kirken, idet der til Vestsiden af Ottekanten føjedes et anseligt Taarn af Kridtsten, Korets Sidemure forhøjedes c. 1,9 m, og det fik takkede Gavle mod V. og Ø. Saaledes stod Kirken indtil i 1670'erne, da den ramtes af Lynet. Istandsættelsen efter den betydelige Brand, Lynnedslaget afstedkom (færdig 1677), gjorde Kirken næsten helt ukendelig, idet den øvre Del af Omgangens Murværk nedreves, og Skibet dækkedes med et Bræddeloft, der bares af 4 Træsøjler, og fik et spidst tilløbende Tag; maaske samtidig opførtes Vaabenhuset mod S. og et Sakristi paa Korets Nordside (hvorledes Kirken har været efter denne „Restauration“, ses af en af S. Abildgaard 1757 udf. Tegning, gengivet i Løffler,

Grundplan af Store-Heddinge Kirke. Efter Resen.

1. Choret. 2. Alteret. 3. Gang op til et lidet muret og hvældt Kammer ofver Alteret. 4. Gang op til Hvelningen ofver Choret, hvor paa er et Firekantig Mørck Bygning med en smal muret gang omkring, som siunis at hafve været til at Fængsle Søerøffvere udi gamle Dage, hvilke ved Steffns Klindt kunde være opkomne eller der tagne; men berettes at Ele-Kongen nu der udi skulle være og hafve sin Gang. 5. Prædickestolen ofver Chorts døren. 6. Otte Pillere som holder Hvelningen. 7. Fundten under Klokketaarnet. 8. Stolene. 9. Kirkedørene.

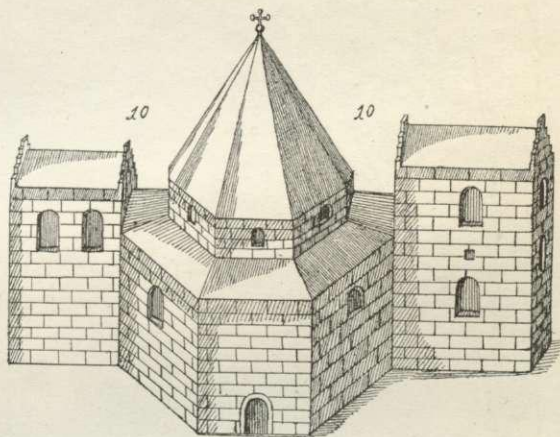
uden Kendskab til Kirkens oprindl. Udseende. Det spidse Tag nedtoges, og paa Ottekantens Sider opførtes takkede Gavle, til hvilke der slutter sig Sadeltag; det Indre fik en Træhvelving, der er sammensat af 8 spidsbuede Kapper, og hvis Sømme bæres af svære, udsk. Knægte. Den nordl. Tilbygning tilføjedes, Vaabenhuset fik Sadeltag og takket Gavl i St. for det flade Valmtag, og Taarnet fik Forstueudbygning mod V., der fjærnedes ved den sidste Restauration (det gl. Sakristi var allerede nedbrudt og det nye ved Korets Østside opf. 1846-47). Aar 1867 blev Koret og Sakristiet restaur., og Korets Hvelvinger prydedes med Malerier af F. L. Storch. Endelig er under Ledelse af Prof. H. B. Storch Koret blevet restaur. 1894-95, hvorved det saa vidt muligt er ført tilbage til sin oprindl. Skikkelse; navnlig er Vindues-Arkaderne ind til Gangene blevet fremdragne, og Murene er blevet befriede for deres Kalkpuds. I Korets Apsis fremdroges i 1897 under en Restaur. af Inventaret Rester af et Kalkmaleri: en Apostelrække, stammende fra 13. Aarh. En stilfuld Port opførtes 1914 (Arkt. H. B. Møller).

Altertavlen er et Maleri fra 1838 af J. L. Lund: Christus og Kvinderne ved Graven (den gl. Altertavle fra 1617, skænk. af Christen Eriksen til Erikstrup og Fru Sophie Krabbe, solgtes 1854). Prædickestolen er ny. Fonten, ved Opgangen til Koret, er fra 1867 af Jerichau, af Bronze, forestillende en Klippe, paa hvis Top Duen sidder, og fra hvilken Vandet strømmer ned i en Muslingeskal, der tjener som Døbebækken; ved Siden er der to allegoriske Figurer i Legemsstørrelse, Troen med Korset og Haabet med Palmegrenen (en gl. Granitfont er nu i Na-

Uds. over Danm. Kirkebygn. p. 159). Dette forkvaklede Udseende beholdt Kirken i alt væsentligt (1836 foretoges nogle Forandringer ved Koret), indtil dens brøstfældige Tilstand nødvendiggjorde en Restauration 1853-54, der kostede 45,000 Rd. Men den foretoges desværre

tionalmus.). To Lysekroner fra 17. Aarh. I Sakristiet staar en meget smuk i Egetræ udsk. tresædet Prælatstol i sengotisk Stil (c. 1520) med gennembrudte Bladværksfelter og fremspringende Baldakin (Armlænene er nye; Tegn. af ældre nord. Arkt. II Saml. 3. R. Pl. 11). I Ottekanten findes 4 Medailloner, 2,5 m i Diam., udf. af H. Conradsen i Terrakotta, forestillende Evangelisterne. Der er ingen Epitafier eller Ligsten bevarede i Kirken; foran Vaabenhusdøren har ligget en Ligsten over Præsten Søren Kjeldsen, † 1573. Under Koret har der været aaben Begravelse (ovenn. Chr. Eriksen og Frue var begr. her), hvis Kister er blevet nedsatte paa Kirkegaarden (en Kisteplade over Karen Grubbe, g. m. Herluf Daa til Snedinge og med Vincens Bille til Valbygd., † 1658, findes nu i Nationalmus.). Kirken har 4 Klokker, af hvilke

den ene, Skt. Cathrine, er støbt 1457; to andre, ogsaa fra Middelalderen, er uden Indskr. — Udvendig paa Korets Syd-
mur sidder et Mandshoved af Sten (se D. Atl. VI p. 416). Ved at nedlægge Rør om Kirken fandt man 1886 to Grave, byggede af Kridtstensblokke, tæt op til Skibets Mur og til Dels ind under dets Fundamenter; Gravene, der indeholdt Skeletter, men ellers intet, menes at stamme fra Slutn. af 12. Aarh. Paa

Store-Heddinge Kirke. Efter Resen.

Korloftet opbevares forsk. Bygningsrester og andre Minder fra Kirken. Om en sengotisk Kirkelade af Kridtsten ved Kirken, der nu er Materialhus, se „Archit.“ 15/6 1912. (Om Kirken N. Høyen, Skrifter II p. 151; J. Kornerup, i Kirkeh. Saml. 5. R. I, p. 563; samme, i Aarb. f. n. Oldk. 1867 p. 262 flg.; O. E. Blom, smstds. 1895; Ekhoft, smstds. 1899; C. A. Jensen, smstds., 1918; Löffler, Uds. over Danmks. Kirkebygn. p. 155 flg.; Frølen, Nordens befästa Rundkyrkor I p. 107; St. Kirke, i Østsjæll. Aarb. IV (1911), Tegn. af Ældre n. Arkt. Saml. III R. I).

Ved Kirken, der er selvejende, er ansat en Sognepræst, der tillige er Sjællands 2. Stiftsprovst, og en residerende Kapellan. Den ejer i Kapitalformue c. 134,000 Kr. og c. 113 ha Jord, der er bortforpagtet el. bortfæstet; heraf og af Tiender har den en Kornindtægt af 883 Td. Byg, 25 Td. Rug og 25 Td. Havre. Kirkens Gæld er c. 143,000 Kr.

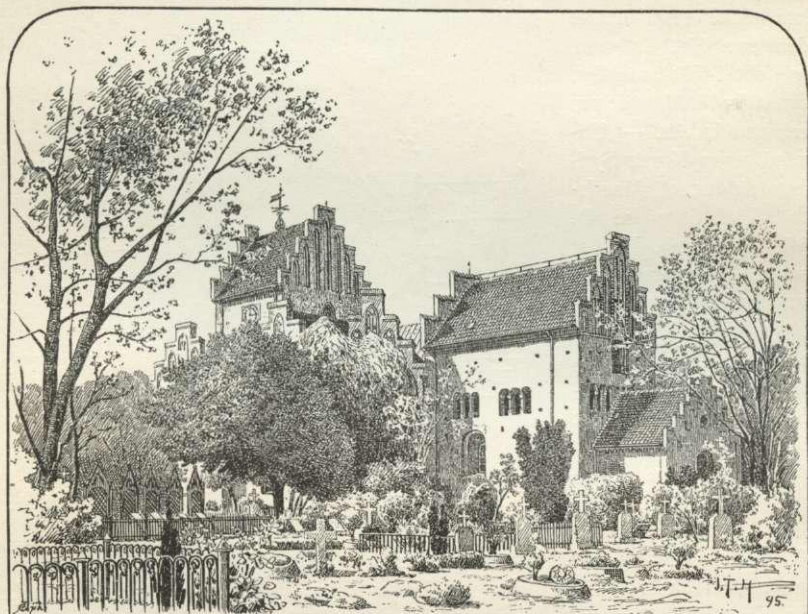
Præstegaarden, ved Kirken, er en Bygning fra 1750 af Kridtstenskvadre med versificeret Skrifftavle; i Forstuen sidder to Dørløsholter fra ældre Huse, med lat. Sentenser fra 1565 og 1589.

Et **Missionshus**, Østergade, er opf. 1898.

Byen har to Kirkegaarde: **Kirkegaarden** omkr. Kirken med et 1868 opf. Ligkapel (Arkt. Prof. Chr. Hansen); her er bl. a. begr. Præsterne Provst D. Seidelin Birch, † 1854 (Monum.), og C. H. Visby, † 1871 (Monum. med Basrelief af Stein); og **Assistenskirkegaarden**, c. 2,2 ha, indviet 1891, mod N. paa Mark-

jorderne, med et 1887 opf. Ligkapel i antik Stil (Arkt. M. Borch); her er begr. Stiftsprovst Egede Glahn, † 1898 (Sandstensstøtte med Portrætmed. af R. Bøgebjerg).

Raad-, Ting- og Arresthuset, paa Algade ved Torvet, er opf. 1838, Hovedbygningen af Arkt. J. H. Koch, Udbygningerne og Ringmuren efter Udkast af Arkt. G. Kretz. Hovedbygningen er en aflang, firkantet grundmur. Bygning i to Stokv. og indeholder, foruden Retslokaler, en Byraadssal, Arkiv og Arrestforvarerbl. En Tilbygning til Arrestanter er opf. 1871, Pl. til 9 Arrestanter (6 Enkeltceller). Bygningerne ejes af Præstø Amtskommune og Byen med hhv. $\frac{3}{4}$ og $\frac{1}{4}$ og er brandforsikrede for 118,400 Kr. Det tidligere Raadhus laa ved Kirken. — **Kommunehuset** er indrettet og benyttes som Husvildeafdeling.

Store-Heddinge Kirke 1896, set fra SØ.

Det kommunale Skolevæsen bestaar af en **Borger- og Realskole**, Egestræde, to Bygninger i 2 Stokv., opf. 1896 (indviet $\frac{2}{3}$, 1897), Arkt. V. Friederichsen, med Lærerbl. og et Gymnastikhus; Skolen har 1 Overlærer, 8 Lærere og 4 Lærerinder, og er delt i en Grundskole med 4 dobbelte Klasser, en Borgerskole med 3 Kl. og en Mellemskole med 4 Kl. og en Realklasse, $\frac{1}{2}$ 1921 var der i alt 339 Elever. En ny Borgerskolebygn. med Gymnastikhus, Kirkestræde, opførtes 1906 (indv. $\frac{4}{5}$ 1907), Arkt. Thuren. Desuden er der 2 private Pigeskoler. **Teknisk Skole**, Jærnbangade, i to Stokv., er opf. 1896-97, Arkt. Wilsbech, af den 1855 oprettede Haandværkerforening med Tilskud af Stat og private. En **Handelsskole** har Lokale i Borgerskolen, 5 Lærere og c. 40 Elv.

Fattiggarden, Nørreg. (opf. 1858-59 som Sygehus, men 1890 omdannet til Fattiggd.), har Plads til 5 Lemmer. — **Sygehuset** med **Epidemihus**, ved Siden af Fattiggarden (opf. 1886 som Fattiggd., men 1896 omdannet til Sygehus), har i alt 20 Senge.

Milde Stiftelser: **Peder Svendsens Stiftelse**, Vesterg., er opr. 1828 af Kbmd. P. Sv., bestyres af Byraadet og har Bl. for 8 Familier til billig Husleje. — **Haandværkerforeningens Alderdomsbolig**, Nørreg., er opf. 1877 for c. 20,000 Kr. paa en af Kommunen skænk. Grund og bestaar af en Hovedbyggn. i et Stokv. samt et Baghus med 4 2 Vær. og 8 1 Vær. Lejligheder, og afgiver dels Friboliger for Foreningens træng. Medlemmer og deres Enker, dels Boliger til moderat Leje. — **Kronprinsesse Louises Børnely**, Egestræde, er opr. 1876 ved forsk. Bidrag og har Pl. til c. 25 Børn; Bygningen er kapitaliseret til 6000 Kr.

Det komm. nye **Gasværk**, mod N. i Byen lige S. for Assistenskirkegaarden, er anl. 1898-99; det komm. **Vandværk**, ved Gasværket, er anlagt 1912-13 med et Vandtaarn, der er opf. paa Granitsokkel af hvide Kridtsten med en sekskantet Overbygning, og som danner Indgangen til Byens nedenn. Anlæg (Arkt. B. Hagen); det er tillige Udsigtstaarn; det daglige Forbrug af Vand er c. 170-200 m³. — Et privat **Elektricitetsværk**, ved Gasværket, er anl. 1906, overtaget 1919 af A/S Sydøstsjæll. Elektricitetsværk, Haslev, hvorefter Forsyningen sker fra dette.

Banegaarden, mod V. i Byen for Enden af Jærnbangade, er opført 1879 (Arkt. H. Wenck). **Posthuset og Telegrafstationen** er i Banegaardens Hovedbygning, **Toldkamret** i et til Banegaarden hørende Varehus. — Der er Teater i Hotel Phønix.

Et Lystanlæg, **Munkevænge**,

Ø. for Byen ved Enden af Munkegade, c. 1,5 ha, er anlagt af et 1891 stiftet Aktieselskab, skænket 1907 til Byen; en Pavillon er opført 1896.

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1916 2154 (1801: 576, 1850: 1076, 1901: 1816), med Forstaden Bjelkerup i Landsognet 2416. Efter Erhverv fordeltes Folke­mængden 1911 (2047) i flg. Grupper: 650 levede af Haandv. og Industri, 434 af Handel o. l., 110 af Transport, 384 af Landbrug, 22 af Mejeridrift, 10 af Fiskeri, 117 af immateriel Virksomhed, 166 som Tyende o. l., 96 levede af deres Midler, 31 væsentligst af offtl. Understøtt., 27 var uden angivet Erhverv. — Som det ses, udgør Landbruget et vigtigt Erhverv ved Siden af Haandv. og Handel; især den sidste Næringsvej maa siges at være i god Opkomst. Efter at Byen har faaet Jærnbane, spiller Rødvig ikke den Rolle som Udførselsby for Byen som tidligere.

I Store-Heddinge afholdes der aarl. 5 Markeder med Heste og Kreat.: 2 i Marts, 1 i April, 1 i Maj (Foraarsm.) og 1 i Oktbr. (Efteraarsm.).

Vandtaarn i Store-Heddinge.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg nævnes: Hvidtølsbryggeriet „Stevns“, 1 Dampmølleri (forhen Bryggeri), 1 Motorml., 1 holl. Ml. („Stevns“), 1 Mineralvandsfabr. („Stevns“), 1 Stolefabr., aarl. Omsætn. c. 170,000 Kr., 15 Arbejd.; 1 Maskinsnedkeri („Stevns“), Omsætn. 1919: 310,000 Kr., 25 Arbejd.; 2 Maskinfabr., 1 Lervarefabr., 1 Cementvarefabr., 2 Garverier (det ene Læder- og Remme-fabr. med 20 Arb.), Andelselskabet „Stevns Hrds. og Omegns Foderstof- og Kulforretn.“, 1 Ægpreserveringsanstalt („Stevns“) m. m. samt 2 Bogtrykkerier.

Aviser. I Store-Heddinge udkommer „Østsjællands Social-Demokrat“, „Østsjæll. Avis“ og „Østsjæll. Folkeblad“ (alle tr. i Køge).

Kreaturholdet var ¹⁵/₇ 1919: 314 Heste, 1005 Stk. Hornkv. (deraf 542 Køer), 18 Geder, 69 Faar og 487 Svin (1914: 1590).

Byens Øvrighed bestaar af Dommeren, Politimesteren og en folkevalgt Borgmester. Byraadet bestaar, foruden af Borgmesteren som Formand, af 8 Medl.

Finansielle Forhold. Af Indtægterne i 19¹³/₁₄ nævnes: Skatter 63,860 Kr. (deraf Grundsk. 2902, Hussk. 3417, Ejendomsskyld 9780, Opholdskommunesk. 47,851, Erhvervskommunesk. 1321, Aktieselskabssk. 186, heraf fragaar i alt i uerh. Skatterestancer 1597 Kr.), Afgifter efter Næringsloven m. v. 2338, Afg. af faste Ejendomme 407, Tilsk. fra Statskassen i H. t. Lov Nr. 85 af ¹⁵/₈ 1903 1195, Overskud af Købstadens Jorder 2190, af Vandværk 2270, af Gasværk 5583; af Udgifterne: Byens Bestyrelse 2511, Fattigvæs. 8077, Hjelpekasser 826, Alderdomsunderst. 6161, Skolevæs. 19,198, Rets- og Politivæs. 6588, Medicinalvæs. 1657, Gader, Veje og Kloakker 17,746, Gadebelysn. 1561, offtl. Renlighed 865, Brandvæs. 2818, offtl. Lystanlæg 365; Kommunen ejede ³¹/₈ 1914 369,729 Kr., deraf 317,809 i faste Ejendomme, og skyldte 249,446 Kr., Legatbeløbet var 39,160 Kr. Skatteproc. var 19¹⁰/₂₀ 5,37, Ligningsprocenten 6,0.

Kommunens faste Ejendomme er: ¹/₄ af Raadhuset, Skolebygningerne, Fattiggaarden, Sygehuset, Kommunehuset, Svendsens Stiftelse, et Hus i Egestræde, Gasværket og Skolejorden.

I *Sparekassen for St.-H. og Omegn* (opr. 1839, egen Bygning, opf. 1898, Arkt. Aage Lauritzen), var ³¹/₈ 1918 Indskuddet 5,248,701, Reservef. 318,119 Kr.; i *St.-H. og Omegns Spare- og Laanekasse* (opr. 1872) var ³¹/₈ 1918 Indskuddet 3,735,375, Reservef. 98,586 Kr. I *St.-H. Bank* (opr. 1902 som „St.-H. Haandværkerbank“) var ³¹/₈ 1919 Aktiekap. 110,000, Indskuddet 3,758,069, Reservef. 53,102 Kr. Desuden er der Kontorafd. af *Den sjæll. Bondestands Sparekasse*.

Politikorpsset bestaar af 3 Betjente og 1 Statsbetjent. Brandkorpsset af Borgerne mel. 25 og 50 Aar; en mindre Del, 12 Md., er fast lønnede.

I gejstl. Hens. danner St.-H. eet Pastorat med Landsognet. — Byen er Bolig for en Dommer og en Politimester (se p. 262). Den hører under Præstø Amts sjæll. Amtstuedistr. (Næstved), Trykkevælde Lægekr. (Kredslægen bor her) og har et Apotek (opr. 1815). Den hører til Amtets 1. Folketingskr. (Opstillingskr.), for hvilken den er Valgsted, St.-H. Skatte- og Skyldkr., 2. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 109. Lægd samt er Sessionssted for Læggerne 92-101, 103, 104, 109 og 129.

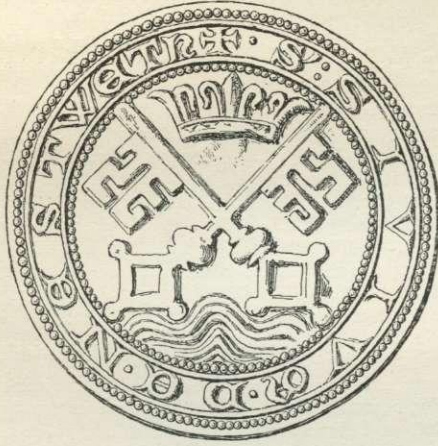
Store-Heddinge danner eet Toldsted med Køge (betjenes hver anden Dag fra Køge). Ved Postvæsenet er ansat en Postmester og 3 Assisterter, ved Telegrafvæsenet en Bestyrer (Postmesteren).

Jærnbaner. Om den østsjæll. Bane se II p. 252. Fra St.-H. befordredes 1919 35,313 Pers., Totalvægten af Gods og Kreaturer ankommet til St.-H. var 18,917, afgaaet fra St.-H. 11,964 Tons.

Historie. Store-Heddinge er en gl. By, som tidligere blot kaldtes *Heddinge* (i Vald. II's Jrdb. Hedding, Hæddyng), eller Heddingemagle (1261 Hæddyngemagle, endnu 1510: Heddyngemagle) eller Magleheddinge (1357 Maklæhedingæ); fra Midten af 16. Aarh. kom Store-Heddinge i Brug (1542 Store-Heddinge). Hvornaar den er blevet Købstad, vides ikke; 1441 fornyede Chr. af Bayern dens Privilegier (Stadsretten er aftrykt hos Weinwich, Beskr. over Stevns Hrd., Kbhvn. 1798 p. 86), senere bekræftede bl. a. af Fr. II 1563 (dog med det Forbehold, at Kongen havde Ret til at revidere dem i Overensstemmelse med Rigets Tarv) og af Chr. IV $\frac{1}{6}$ 1598 (ligeledes med Forbehold af Ret til at forandre den), og af Fr. III $\frac{30}{11}$ 1648. 1261 ejede Peder Olafsen af Karise 2 Gde, 1 Badstue og 4 Vejrmøller i Byen. 1466 skøder Chr. I Kirken til Hellig tre Kongers Kapel i Rosk. for en dagl. Messe for alle kristne Sjæle; det er muligt hermed, det staaer i Forb., at Byen har svaret Byskat til Hellig tre Kongers Kapel (af et Brev fra 1568 ses, at der aarl. svarede 10 Mark dansk; Skatten var dengang i 4 Aar ikke erlagt, hvorfor Byen fik Ordre om at betale Restancen og fremtidig betale rettidig. I Middelalderen havde Byen to Gilder, et *Skt. Olai-* og et *Skt. Knudsgilde*; fra begge disse Gilder kendes Gildeskraaer, affattede c. 1256. Det har i ældre Tid været antaget, at St.-Heddinge har haft et Kloster (for Franciskanere?). Noget nærmere herom foreligger dog ikke; det er sikkert urigtigt. I Lister over Franciskanerordenens Provinskapitler i Norden nævnes intet Kloster i St.-H. Naar Weinwich, Hist. Efterretn. om Stevns Hrd., 2. Udg. 1798 p. 95, meddeler, at i et Testamente af 1299 betænkte frates minores i St.-H. og Hospitalet smstds. med en Pengegave, skyldes dette en Fejl-læsning; Testamentet har slet ikke Ordet St.-H., derimod Haffn (=: København). En vis Tradition om et Kloster i St.-H. har dog holdt sig; endnu findes Rester af et gammelt Stræde, Munkestræde, der omtr. fra Hovedgadens Midte førte mod Ø. til et Stykke Jord kaldet Munketoft. Nu fører en Gade, Munkegade, over Munketoft til Anlægget Munkevænge. I et Dokum. fra 1314 (Matzen, Den danske Panteret, p. 340) nævnes „sorores sanctæ Botildis de Hedding“. Hvad hermed menes, er ikke let at se. Dog maa der sikkert skjule sig en Fejl deri; en Helgeninde Skt. Bodil kendes ikke. Efter Reformationen havde den en Latinskole, hvis Rektor tillige var Degn, og som kun havde een Klasse, saa at den ikke kunde dimittire til Universitetet; den nedlagdes i 18. Aarh. (F. E. Hundrup, Lærerstanden ved de nedl. Latinskoler i Korsør, Storeheddinge etc., Roskilde 1871). Byen har aldrig haft større Betydning eller spillet nogen Rolle i dansk Hist. I Svenskekrigen 1658-60 led Byen Skade for 7493 Rd., og 9 Gde lagdes øde (se „Fra Ark. og Mus.“ I p. 421). 1672 havde den 362, 1769 514 og 1787 569 Indb.; i det sidste Aar var Borgernes Antal henved 90, „hvilke dog snarere ere at anse for Agerdyrkere end Borgere“, da Bymarkerne var matrikulerede for 300 Td. H. Ved Siden af Landbruget var Brændevinsbrændingen det vigtigste Erhverv (hvilket meget gik ud over Omegnens Skove, Weinwich angiver, at der aarl. brugtes 1500 Favne hertil). Det medførte en umaadelig Drikfældighed hos Stevnsbønderne. Stevns Herredsting har ogsaa i ældre Tid været holdt i St.-H., men 1609 forordnedes, at det skulde flyttes derfra, da der holdtes „almindelige Kroer og drives og øves stor Uskikkelighed og Gudsfortørnelse med overflødig Drik og i andre Maader“, og faa Uger efter befaledes det henlagt til „et Sted kaldet Kidtshøj, udenfor Kongskovs Grøft“. Handelen har aldrig været betydelig, da Byens to Udskibningssteder Rødvig og Bøgeskov ligger c. 6 km borte, det sidste er nu helt uden Betydning for Byen. Ildebrande har flere Gange hærget Byen, men den er, som Weinwich skriver, „dog kommen sig temmelig igjen“. Molbech siger (Ungdomsvandr. 1811), at man ved at se den vel omtrent kan gøre sig et Begreb om en lille Købstad, som den var for 3 til 400 Aar siden. „De fleste Huse ere straaetækte og ligne udentil Bønderhuse; man ved en Tid ikke ret, om man er i en Landsby eller i en Købstad“. Endnu 1858 synes Forholdet at have været ganske det samme, at dømme efter en engelsk Rejsendes Udtalelser (se Østsjæll. Aarb. 1906). I 19. Aarh. er Store-Heddinge taget en Del til; særlig har Handelen taget Opsving, og Jærnbanen har forøget Trafikken.

Litt.: Weinwich, Beskr. over Stevns Hrd. 1798, p. 85-100. — Johs. Volf, Præstereækken i St.-H. Kirke, i Præstø Amts Aarb. 1913 (II); samme, Ordn. af Stolestaderne i St.-H. Kirke 1695, i Kirkeh. Saml. 5. R., IV, p. 806. — Indberetn. om Byen 1743, i Præstø Amts Aarb. 1918 (VII) p. 85.

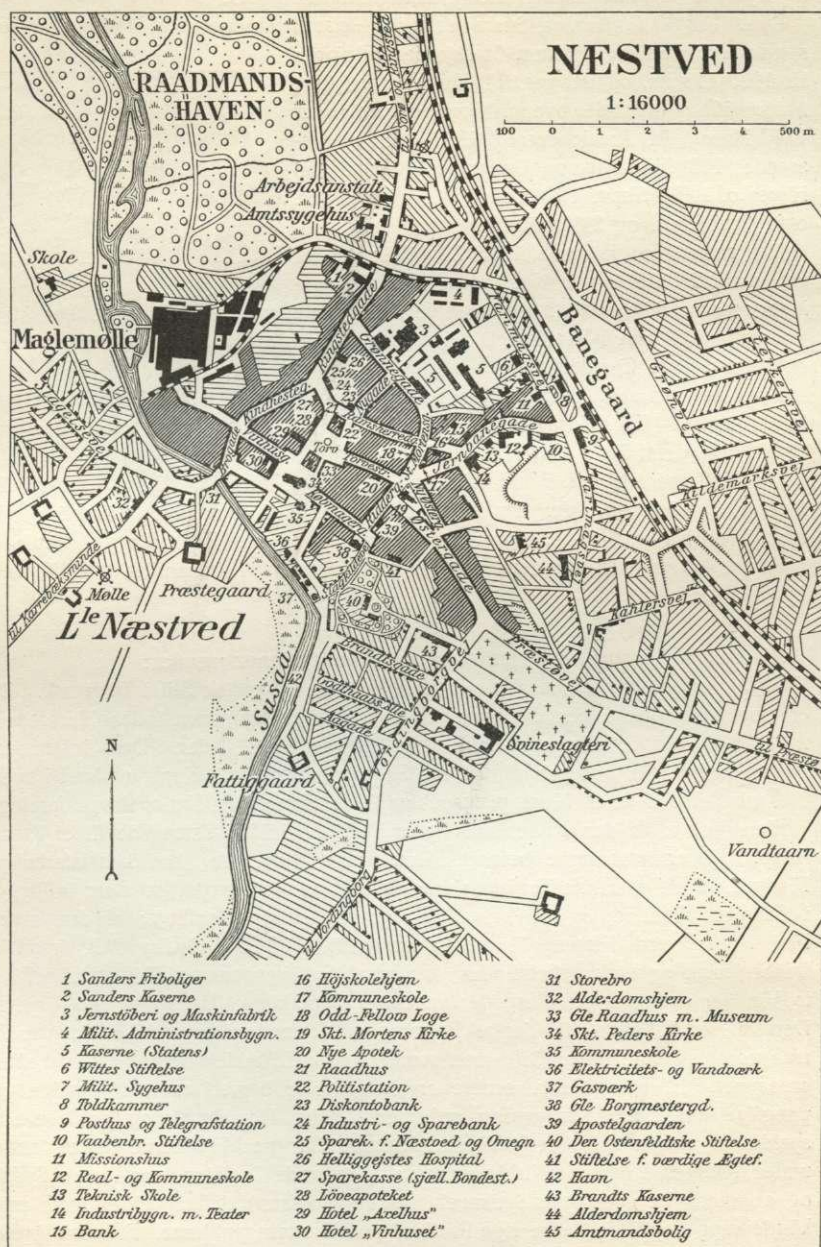
Næstved.

1421

Købstaden Næstved ligger i Tybjerg Hrd. under $55^{\circ} 13' 47,16''$ n. Br. og $0^{\circ} 48' 55,12''$ v. L. for Kbhvn. — c. $11^{\circ} 45' 45''$ ø. L. for Grw. (beregnet for Skt. Mortens Kirkes Vestgavl) paa et bakket og til Dels skovbevokset Terræn i smukke Omgivelser ved venstre Bred af Susaa, der begrænser Byen mod V., c. 5 km fra Aaens Udløb i Karrebæk Fjord og 12 km fra dens Ladeplads Karrebæksminde. Mod Ø. og S. begrænses Byen af en Række Sandbanker af Mogenstrupaasen (se p. 259) — Sandbjærgtet mod Ø., hvor det højeste Punkt er 41 m, og Husvolden mod S. —, der dog nu er gennembrudt af Vejen til Banegaarden og mere

og mere bliver afgraved ved Byens Udvidelse. Særlig fra Amtmandsbakken og Udsigtsanlægget paa Sandbjærgtet er der smuk Udsigt. Over Susaa fører en Bro („Store Bro“) til Landsbyen *Lille-Næstved* i Herlufsholm Sogn, der ligesom *Sandstræde*, den langs Ringsted Landevej beliggende sydl. Del af Herlufsholm S., og *Aaderup Villakvarter*, i Skt. Mortens Landdistr., regnes som Byens Forstæder. Højeste Punkt i Byen er i Amtmandsgade, 23 m, ved Skt. Mortens Kirke er der c. 12,8 m, men ved den nordøstlige Brofløj af Susaabroen knap 1,8 m. Byen ligger c. 65 km SV. for Kbhvn., 22 km NV. for Præstø og 30 km NNV. for Vordingborg. Dens største Udstrækning er c. 1400 m fra N. til S. og c. 1200 m fra Ø. til V. Gadenettet er meget uregelmæssigt og i Forhold til Byens Størrelse betydeligt; Midtpunktet i Byplanen er Akseltorvet, hvorfra Gaderne straalere ud og fortsættes langs Landevejene. Mod N. kommer man gennem Hjultorv til Ringstedgade, der fører til Ringsted Landevej, medens Gadens Fortsættelse mod S., Kindhestegade, fra hvilken Møllegade gaar mod V. ud af Byen, gennem Brogade fører over Susaabroen („Store Bro“) gennem Lille-Næstved til Slagelse-, Skælskør- og Karrebæksmindevejen. Hovedaaren fra Torvet mod Ø. gaar gennem Torvestræde til Skt. Mortens Kirke for gennem Østergade at fortsættes i Præstø- og Vordingborgvejene. Af andre Gader nævnes Købmagergade, fra hvilken Riddergade fører mod N. forbi Skt. Mortens Kirke, hvor den deler sig i den til Banegaarden førende Jærnbanegade, og Skt. Mortensgade, der fortsættes mod NV. i Grønnegade, som munder ud i Ringstedgade. Giver allerede de mange smaa og krogede Gader Byen et gammeldags Præg, forøges dette Indtryk betydeligt ved de mange gamle Sten- og Bindingsværkshuse, paa hvilke Næstved er rigere end de fleste andre danske Købstæder. Ogsaa flere gl. Gadenavne er bevarede, saaledes kendes fra middelalder. Kilder ovenn. Møllegade, Ringstedgade, Brogade, Købmagergade (af Købmandegade) og Hjultorvet; af andre ejendommelige gl. Navne nævnes Slagkildevej (i Resens Atl. Slagelse Kilde Gade), Kindhestegade, Ramsherred, Krumport (nu Amtmandsg.) og Riddergade, der dog endnu i 17. Aarh. hed Herrestræde.

Efter Generalstabens Revision. 1920

Byen har i de senere Aartier, navnlig efter at den er blevet Jærnbaneknudepunkt for Sydsjælland, udvidet sig stærkt, særlig mod S. og Ø.*).

Byen har 80 Gader og Stræder og 2 Torve (Akseltorv og Hjultorv). Købstadsgrunden med tilhør. Markjorder udgjorde $\frac{1}{2}$ 1916 425 ha, og der var 911 Huse (deraf paa Markj. 521); med de ovenn. Forstæder var der 1147 Huse. Af Arealet var i 1912 138 ha be-saaede, 106 Grønfoder og Græsning, 18 Brak, 56 Haver o. l., 1 Skov, 102 Gader, Veje, Byggegr. o. l., 2 ubenytt. og 2 Vandareal.

Det saml. Hartk. var i 1905 73,5 Td.; s. Aar var der 22 Jordbrug i Købstaden med 35, paa Markjorderne 360 Jordbr., med særlige Avlsbygninger, med 25 Td. H. Paa Markjorderne (Kählersvej) har Andelsboligforeningen paa Gr. af Bolignøden i 1920 ladet opføre en større Ejendom.

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{2}$ 1919 20,365,157 Kr. Ved Vurdering til Ejendomsskyld i 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum 18,230,000, deraf Jordværdien 5,120,000 Kr.

De to Landdistrikter *Næstved Skt. Mortens Landdistrikt* og *Næstved Skt. Peders Landdistrikt*, der har et Distriktsraad til at styre deres Særanliggende, men hver har en Repræsentant i Næstved Byraad ved Behandling af Skole- og Forsørgelsesvæsenet, som de har fælles med Købstaden, behandles særskilt under Tybjerg Hrd.

Af offentlige og andre **Bygninger** samt **Institutioner** nævnes:

Skt. Peders Kirke, en af de anseeligste Kirker i gotisk Stil i Danmark. Den er dog ikke opf. i een Støbning efter en samlet Plan, men indeholder som de fleste andre kirkl. Monumenter Bestanddele fra forsk. Tider. Dens interessante Bygningshist., der i meget minder om Skt. Nicolai kirken i Køge, er først i nyeste Tid udredet ved de af Museumsinspektør C. A. Jensen for Nationalmus. foretagne Undersøgelser. Af den Kirke, som Peder Bodilsen i 1135 skænkede til et Kloster (se p. 247) er intet mere bevaret. Den ældste Kirke, der kan konstateres paa Pladsen, er en romansk Teglstenskirke, hvoraf endnu Vestgavlen staar indbygget i Taarnets Østmur, og til hvis Skib har sluttet sig Korsfløje; af den søndre Fløj fandtes ved Kirkens Hovedrestauration i 1883-85 i Sydkapellet, hvori nu Vaabehuset og Ligkapellet findes, Rester af Gavlfacaden med Teglstensportal og to Vinduer ovenover (en Rest, der desværre af praktiske Hensyn maatte fjærnes). Den ældste Tilføjelse til denne Bygning er det endnu staaende Taarn, der kan antages at stamme fra c. 1300, men som i Slutn. af Middelalderen er blevet stærkt omdannet. Et halvt Aarh. senere er det gl. Kor blevet nedrevet og den nuv. prægtige treskibede Korbbygning opf. med 7-sidet Hovedapsis og 3-sidede Sideapsider og slanke spidsbuede Vinduer, Stræbepiller paa Hjørnerne og en nedeunder Vinduerne løbende Firkløverfrise af glasserede Teglsten, paa Korets Sydside og op mod det romanske Sydkapel (søndre Korsarm) et Trappehus med muret Vindeltrappe og i det Indre rige Profilled paa Hvelvingspillerne. Foruden Apsidhvelvet har Højkoret to Krydshvelvinger, søndre Sidekor et Stjernehvelv og et

*) Ved kgl. Res. af $\frac{22}{10}$ 1888 og $\frac{14}{1}$ 1904 er nogle Arealer af Skt. Mortens Landdistr. blevet indlemmede i Byen; ligeledes blev ved Res. af $\frac{27}{11}$ 1912 en Ejendom af Herlufsholm Sogn indlemmet.

andet mere uregelmæssigt Hvælv, nordre Sidekor 3 Krydshvælvinger, de to østre kun af halv Bredde. Over Arkadebuerne findes i Højkoret store Blindinger og indføjet i de profilerede Vægpiller smaa flade Helgennicher med spids Kløverbue og store Tagkrabber. Efter Korets Fuldendelse er man skredet til at erstatte Skib og Korsfløje med en ny treskibet Bygning i Korets Forlængelse (en Øgning i Sidemuren viser tydelig Skellet mellem det ældre Kor og det yngre Skib), der baade i det indre og ydre er af enklere og grovere Karakter,

Skt. Peders Kirke, set fra Købmagergade.

men ellers af stærkt beslægtede Former (Stræbepiller, tredelte Vinduer, retkantede Hvælvingspiller; paa nordre Højkirkevæg findes spidsbuede Triforiumsblindinger). Kirken underkastedes 1883-85 en omfattende og forstaaende Restauration af Herholdt med Arkt. V. Ahlmann som Konduktør. Ved denne Lejlighed rekonstrueredes bl. a. de to Sidekor til deres oprindl. Skikkelse; de var i den seneste Middelalder blevne udbyggede mod Ø. omtr. til Hovedkorsets Længde, hvor de blev afsluttede med en lige Mur, som førtes ind paa Hovedapsiden og dækkede en Del af denne. Forsk. Kalkmalerier fremdroges ved s. Lejlighed af J. Kornerup (se Kornerup, i Aarb. f. n. Oldk. 1893 p. 191 flg., og M. Petersen, Kalkmal. p. 132). Det betydeligste Fund var Fremstillingen paa Korets Nordvæg af Kong Vald. Atterdag og Dronn. Helvig knælende foran Treenigheden, alle Figurer helt omspundne af Rankeværk og med en vedføjet Minuskelindskr., der nævner Kongens Død 1375, og kort derefter er Billedet sandsynligvis udf. I to

af de foran omtalte smaa Helgennicher paa Pillerne findes mal. Helgenbilleder o. a. (Laurentius og en Apostel), og paa Vestsiden af en af Korpillerne er malet et Messebill., en moderne Kopi af Kornerup efter et gl. Bill., der fandtes paa en af de østligere Piller. Paa Skibets Arkader findes fl. malede Vaaben samt et Korsfæstelsesbillede.

Alttertavlen er ny og bestaar af et Maleri af O. H. B. Olrik fra 1883, Bjærgprædikenen (Rester af den gl. Alttertavle fra 1683 er solgte i 1890'erne; dens Hovedbill., Nadveren, er dog endnu bevaret i Kirken). En sengotisk Sidealttertavle med udsk. og forgyldt Fremstilling af Hellig Knud Konge og paa Fløjen Malerier, der viser hans Drab og Skrinlæggelse, findes siden 1872 i Nationalmus. Knuds Alter skal have været i nordre Sidekor (Fr. Beckett, Alttert. p. 61). Prædikestolen er et udmærket Billedskærerarb. fra 1671 af Lor. Jørgensen fra Holbæk, med Re-

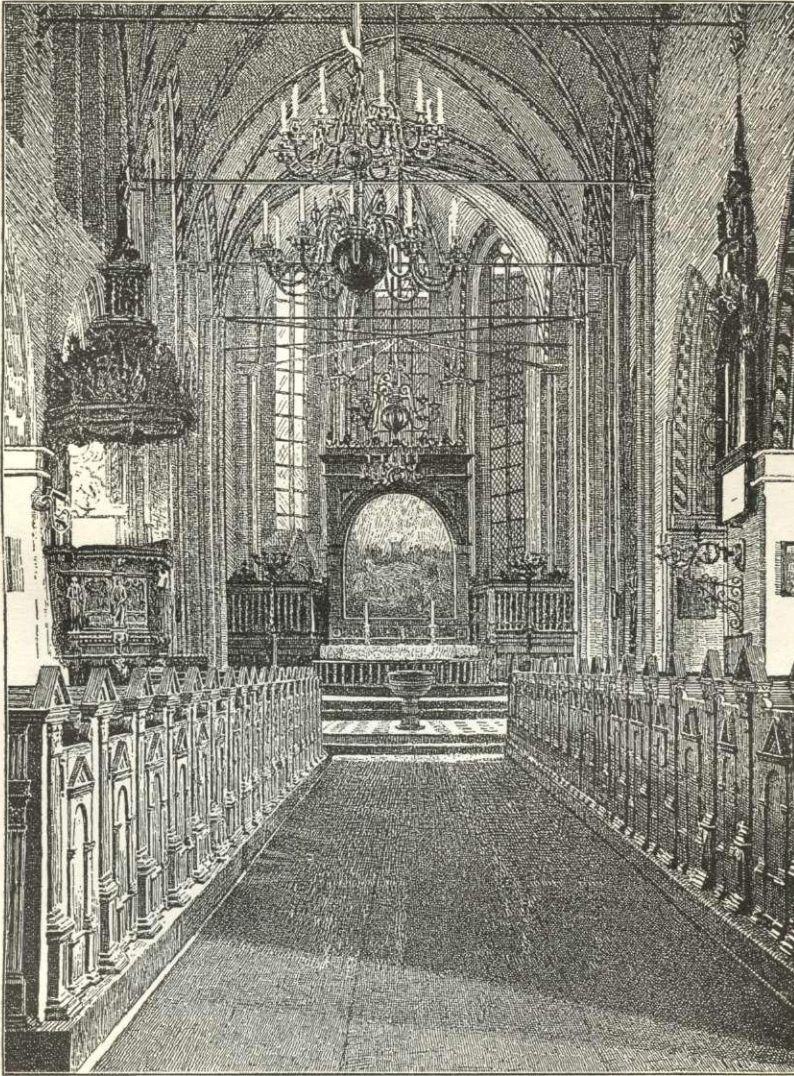

Kalkmaleri fra Skt. Peders Kirke.

lieffer af Adams og Evas Hist. Fonten, midt i Koret, er af Malm i Bægerform med de 4 Evangelister som Støtte og, som Indskriften melder, støbt 1502, da Oluf var Abbed (i Skovkloster). Paa begge Sider i Koret staar en Række Munkestole i gotisk Stil. Tralværket, der skiller Koret fra Sideskibene, er et fortrinligt Arbejde i Renæssancestil fra 1604; Stolestaderne er fra 1580, de to øverste paa Nordsiden prydede med Fr. II's og Dronn. Sophies Vaaben i indlagt Træ. Orgelfaçade fra 17. Aarh.; Krucifiks fra Slutn. af 13. Aarh. (tidligere i Fodby Kirke); 3 Lysekroner fra 1630, 1631 og 1730, skænk. af Borgere i Staden. Af de 3 Klokker er den ældste fra 1488 (se H. Matthiessen, Lidt om Skt. Peders Klokker i Næstved, i „Fra Ark. og Mus.“ 2. Ser. I).

Kirken har en Mængde Epitafier, som blev bevarede og istandsatte ved sidste Restauration. Af Epitaf. nævnes i Midtskibet: et i Egetræ udsk. prægtigt Epitaf. fra 1626, med Farver og Guld samt Malerier af Korsfæstelsen og Opstandelsen; forneden ses Mand og Hustru knælende, men Indskr. mangler helt. Et i Egetræ udsk. Epitaf. med Maleri af Christi Nedtagelse af Korset og foroven Gravlæggelsen; Indskr. mangler. Et Epitaf. fra 1621 med Maleri af Dommedag og en knæ-

lende Familie. Et stort Maleri fra 1660 med Billeder af Raadmd. Rasmus Christensen, hans 4 Hustruer og en Børneflokk (forneden to døde Børn). Et stort Epitaf. over Raadmd. Hans Hornemann († 1680). I Forhallen under Taarnet et Epitaf. med Portrætter over mag. phil. Chr. Clementin, Økonom paa Herlufsholm; og

Skt. Peders Kirkes Indre.

Hustru Mette Jacobsd., begge døde af Pesten 1654. I sydl. Sideskib findes tre Epitafier. Det ene er over Organist Jacob Leippe, fra 1607; Hovedbill., der forestiller Døddag, er udsk. i Egetræ, forneden ses Gravlæggelsen, udf. i Alabast. Det andet, paa Væggen ved Ligkapellet, er over Anders Caspersen Møller, † 1632; det

trejde fra 1625 er over Rasmus Jørgensen; i Hovedbill. ses den korsfæstede, ved Korsets Fod knæler Manden og hans Familie. I Koret et lille udsk. Epitaf. over Rasmus Corfitsen, † 1620, med Bill. af Dommedag. Desuden findes fl. mindre Tavler, bl. a. over Provst Claus Mule, † 1720, og en anden fra 1607 over Byfoged Christen Andersen, Forstander for Næstved Hospital.

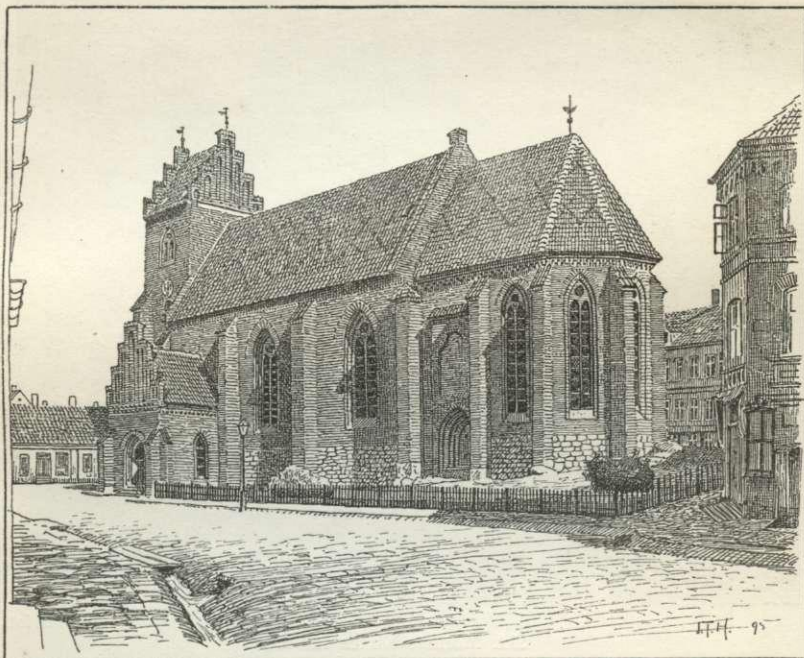
Ligeledes findes der mange, c. 30 Ligsten, som før laa i Gulvet i det nordl. Sideskib og i Taarnet, men ved sidste Restauration indmuredes i Sidevæggene, saa vidt muligt i kronolog. Rækkefølge, den ældste i nordl. Sideskibs vestl. Ende. Her nævnes nogle af de mærkeligste: en godt bevaret og udhuggen Sten over Lektorerne Broder Nicolaus Bruun, † 1497, og Matthias Olavi, Provincialprior (antagelig fra Næstved Sortebrødrekgl.), † 1522 (begge afbildede paa Stenen), tillige med Præsten for Skt. Mortens K. Martinus Nicolai († 15—); en Sten over Per Jakobsen Kremmer, † 1569; en Sten over Mikkel Sehested til Gavnø, † 1583, og Hustru Regitse Gyldenstjerne, † 1576 (begge ses knælende i fuld Figur); en Sten over Fr. II's Mundkok Andres Leffeler (1575); en Sten over Jakob Walther (Gevaltheri, Gualterus), Rektor ved Latinskolen i Næstved, tidl. Præst i Sværdborg, † 1591; en Sten fra Slutn. af 16. Aarh. over Villads Pedersen, Raadmand i Næstved, og Hustru; en Sten over Caspar Paslich, til Rønnebæksholm og Arving til Liddow (1597); en Sten over Esbern Povelsen, Skriver i Maribo Kl., † 1614; en Sten, lagt 1672 af Clemens Christensen (Clementin), Præst til Sæby og Hallenslev, over hans Forældre og et Par af hans Søkende, der døde af Pesten 1654; en Sten, lagt 1677 af Borgmester Zakarias Hansen over hans to Hustruer; en interessant Sten (foroven Fremstill. af Opstandelsen, i Hjørnerne Evangelisterne) over Præsten Niels Christoffersen Blimester, † 1694, og Hustru; en Sten fra 1697 over Borgm. Claus Hansen, † 1669, og Hustru, † 1679. Endelig nævnes en lille Mindetavle ved Prædikestolsopgangen over Billedskærer og Organist ved Skt. Mortens Kirke i Næstved, Abel Schrøder d. y., † 1676. Epitaf. over Hans Horneman og Chr. Clementin samt endnu et af de anonyme skyldes sandsynligvis ham. (Se Ahlmann, St. Peders Kirkes Restaur., Særtr. af Næstved Avis, 1885; Opmaalinger ved s., i Ældre n. Arkt., 4. S. 4. R., med Tekst af V. Lorenzen; Lund, Mal. Portr. IX p. 133).

Skt. Mortens Kirke, en Del mindre end Skt. Peders, er en smuk gotisk Teglstensbygning, hvis ældste Dele stammer fra 14. Aarh. Før den nuv. Bygn. har der dog antagelig staaet en romansk Kampestensbygn., hvorfra de Granitkvadre, som overalt findes i de nedre Mure, maa stamme (alt i et Testam. fra 1292 nævnes en Skt. Mortens Kirke i Næstved). Kor og Skib, der udgør den gotiske Bygningens oprindl. Del, har slanke spidsbuede Stavværksvinduer og udvendige Støttestykker mel. disse. Koret har tresidet Afslutn. i Ø. og paa Sydsiden en rigt profileret spidsbuet Præstedør i en portalagtig Udbygning med en stor Trekløverblindning foroven. Koret har 2, Skibet 3 Hvælvingfag, der tilsyneladende ikke er helt oprindl. I Skibet støttes Ribberne af runde Vægpillen, hvorpaa i Vederlagshøjde udsk. Hoveder (Kridtsten), de fleste dog fornyede ved Kirkens Hovedistandsættelse. I seneste Middelalder tilbyggedes et Taarn i V., et Vaabenhus i S. og ved s. Tid sandsynligvis ogsaa et Sakristi og et stort Sideskib i N. I 1857-59 underkastedes Kirken en meget indgribende Istandsættelse*) under Ledelse af Arkt. Walther,

*) Tidligere udgjorde Næstved to Kirkesogne: Skt. Peders og Skt. Mortens. Skt. Peders var 1741-1803 forenet med Fodby Sogn (se p. 245), og fra 1823 var det forenet med Herlufsholms Sogn indtil 1844, da Skt. Peders og Skt. Mortens forenedes til eet Pastorat. Skt. Mortens Kirke stod da helt ubenyttet (1849-55 toges den dog atter i Brug, da Skt. Peders Kirke var saa brøstfældig, at den maatte lukkes og først blev aabnet efter Restaurationen 1853-55), og der var alvorlig Tale om helt at nedbryde den eller omdanne den til Raadhus med Bibeholdelse af Taarnet. Men Bestræbelserne for at bevare den vandt Overhaand, og Restaurationen kom i Stand ved Understøttelse af Stifts-Landsbykirkernes Fællesfond. F. T. søges der om atter at faa Byen delt i 2 Sogne.

hvorved bl. a. Vaabenhuset og de nordl. Udbygninger fjærnedes, og der opførtes to nye Vaabenhuse i S. og N.

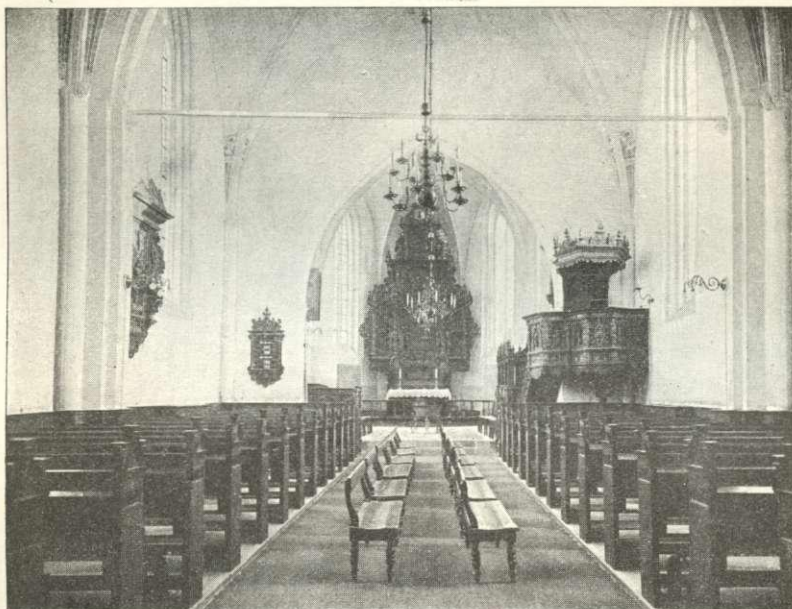
Altertavlen er et stort, udmærket udf. og overdaadig fantasifuldt Billedskærerarb. af Abel Schrøder d. y. i Næstved, en Tid lang Kirkens Organist, med et malet Aarst. 1667; i Felterne Relieffer af Lidelseshist.: Nadveren, Fodtvætningen, Korsfæstelsen, Opstandelsen m. m.; ved Siderne snoede Søjler samt Evangelisterne og Apostlene. Prædikestolen er et i Egetræ smukt udsk. Arbejde med malet Aarst. 1602, vistnok skaaret af Abel Schrøder d. æ. (se C. A. Jensen, Billedsnidere p. 65 il.); i Felterne Evangelisterne samt Chr. IV's og hans Dronnings sammenslyngede

Skt. Mortens Kirke.

Navneciiffer, hvorunder Kongens Valgsprog. Udfør Prædikestolen to Herskabsstole fra 1598 med udsk. Adelsvaaben; en anden Gavlf. er fra 1577. Malmfonten, der bæres af 4 oprejste Løver, er ifl. Indskriften omkr. Kummen støbt 1515, da Rasmus (Daw) var Abbed (i Skovkloster) og Johannes Præst, Magnus Pors og Jonas Bonde Værger. Bag Orgelet et stort, udmærket udsk. Trækrucifiks fra c. 1500. Paa Korets Nordvæg hænger et Alterskab fra 1526 med to Sæt Fløje, som har staaet over et Alter før Skt. Peder, vistnok før i Skt. Peders Kirke. De omhyggeligt udførte Malerier forestiller i Midtfeltet Skt. Peder i paveligt Ornat siddende i sit Højsæde. Paa de indre Fløjdøres Indersider ses Fremst. af Peders Liv: Christus velsigner Peder, som prøver at gaa paa Vandet, Christus rækker ham Nøglerne, Peder frelser ved sin Forbøn en Kvinde ud af Skærsilden m. m.; paa Ydersiderne ses tværs over Midten de 10,000 Martyrer, spiddede paa Træer med spidse Grene, paa Yderfløjene Skt. Mikkel, der paa Dommens Dag vejer en Sjæl, medens Djævelen med

en Møllesten søger at tyngge Vægtskaalen ned, og den hellige Bisp Nicolaus af Myra. I Skibets to østl. Hvælvinger er fremdraget nogle Kalkmalerier (Skt. Morten til Hest), restaureret af Kunstmaler Hansen-Rejstrup. En indvendig Reparation af Kirken foretoges 1914. — Af Epitafier nævnes: i Koret et barokt udskåret med Maleri af en knælende Præstefamilie foran et Korsfæstelsesbillede samt i Topfeltet Kvinderne ved Graven. I Kirkens vestl. Ende over Indgangsdøren to smukke Epitafier, det ene over Jens Andersen Aalborg, Borgmester i Næstved, † 1666, med Maleri af ham, hans to Hustruer og 16 Børn; det andet over Joh. Albert Korff, Handelsmd. i Næstved, † 1675, og Hustru med deres mal. Portr. under et

K. Knudsen fot.

Skt. Mortens Kirkes Indre.

Opstandelsesrelief. I Taarnet et barokt Epitaf. med Krucifiks, sandsynligvis over Præsten Gregers Christensen Braaby, † 1640. Af Ligsten nævnes: over Raadmd. og Byskriver Rasmus Jensen, † 1577, Borgm. Engel Postfeld, † 1623, Handelsmd. Claus Frees, † 1676, under hvilken tillige lagdes Borgm. Joh. Røbring, † 1678. I Koret er der en tilmuret Begravelse, hvor bl. a. er begr. General Galkovsky, † 1756. Ved Kirkens Nordside under Vaabenhuset har der været Begravelse for Familien Hornemann, men Kisterne blev ved sidste Restaur. nedsatte paa Kirkegaarden; en Ligsten i Muren er sat af Handelsmd. Wilken Hornemann († 1719) over hans Hustru og Børn. Af de 3 Klokker er den mindste, uden Indskr., fra 14. el. 15. Aarh., den største fra 1521 og støbt af Hinricus de Campen. I Nationalmus. findes Kirkens Signet fra 16. Aarh. med Rytterbill. af Skt. Morten (P. W. Becker, St. Mortens K. i N., Næstved 1859; s. Forf., Om Restaur. af St. M. K., i Kirkeh. Saml. 2. R. II, oprt. i hans Hist. Afhandl. II; Lund, Mal. Portr. IX p. 140; F. Uldall, Klokkerne i St. M. Kirke, i Næstved Avis ¹²/₁ 1892).

Ved de to Kirker, der er selvejende, er ansat en Sognepræst og en resid. Ka-

pellan. Skt. Peders Kirkes Formue var $\frac{1}{1}$ 1920 c. 17,937, dens Gæld 41,999 Kr., Skt. Mortens Kirkes Formue 13,196, dens Gæld 12,622 Kr.

Næstved Missionshus („Nain“), Farimagsvej, er opf. 1886 af Indre Mission.

Kirkegaardene omkr. de to Kirker er forlængst nedlagte. Byens fælles **Kirkegaard**, Præstøvej, er anl. 1821, og er nu efter en sidste Udvidelse i 1918 c. 3,9 ha.

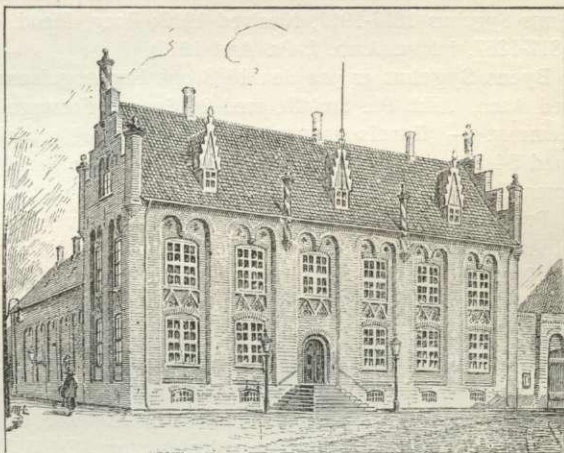
Raad-, Ting- og Arresthuset, Hjultorv, er opf. 1855-56 efter Tegn. af M. G. Bindsbøll, en stilfuld Bygning af røde Mursten i to Stokv. Bygningen, der indeholder Retslokaler, Dommerkontor, Byraads- og Amsraadssal samt Arresthus med Pl. for 18 Arrestanter, ejes af Amtet med $\frac{2}{5}$ og af Købstaden med $\frac{2}{5}$, og var $\frac{1}{1}$ 1920 brandforsikret for 71,190 Kr. (Se Ill. Tid 1893-94, p. 289). — Om det

gl. Raadhus, der 1917 blev købt til Menighedshus, og ellers er udlejet til Museet og til privat Beboelse, se p. 294. — Ved Siden af Raadhuset ligger **Politistationen**, opf. 1919. **Kommunekontoret** (lejet Lokale) er i Jærnbanegade.

Det kommunale Skolevæsen består af en Enhedsskole (Skoleplan af $\frac{6}{10}$ 1916) med fælles og gratis Undervisning (udenbys Elv. betaler dog) og er delt i: **Grundskolen** (7-11

Aars Børn) med 4 Klassetrin (33 Klasser), **Hovedskolen** (11-14 Aar) med 4 Klassetrin (16 Klasser), og **Mellemskolen** med 4 Klassetrin (11 Klasser) og en Realklasse. Ved Skolevæsenet er ansat 1 Skoleinspektør, 1 Overlærer, 27 Lærere, 22 Lærerinder, 1 Timelærer og 1 Timelærerinde; $\frac{1}{1}$ 1919 var der i alt 1742 Elever. Undervisningen foregaar i 3 Bygninger: Skolebygningen paa Skt. Peders Kirkeplads, to Stokv., opført 1882, Arkitekt H. Hagemann, med i alt 9 Skolestuer, Realskolebygningen, Jærnbanegade, 2 Stokv., opført 1900, Arkitekt K. Varming, med 22 Skolestuer, og den nye Skolebygning, Jærnbaneg., to Stokv., opført 1912, Arkt. B. Hagen, med 12 Skolestuer. I Bygningerne findes desuden bl. a. 3 Gymnastiksale, en Forsamlingssal, en Tegnesal, Sløjdlokaler, Børnebeispisningslokaler og Skolekøkken. (Se „Folkeskolen“, 1912, p. 556). — Desuden er der to mindre Privatskoler („Næstved Privatsk.“ og „Frkn. Kruuses Sk.“) med c. 50 indenbys Elv. (optager ogsaa udenbys). — **Teknisk Skole**, Jærnbaneg., 2 Stokv., opf. 1884, Arkt. V. Ahlmann, af den 1861 oprettede Industriforening; 12 Lærere og c. 200 Elv. (Se „Noget for alle“ 1897, p. 133). — En **Handelsskole**, opr. 1882, har Lokale i Kommuneskolen i Jærnbanegade; 8 Lærere og c. 140 Elv.

Et **Folkebibliotek**, c. 4000 Bd., der ejes af den 1913 stift. „N. Folkebiblioteksforening“, og som f. T. har Plads i tekn. Skole, overtages fra $\frac{1}{4}$ 1921 af Kommunen som „Centralbibl. for Sydsjælland“ (Præstø Amt og Dele af Sorø A.) og skal, antagelig 1922, overflyttes til Vinhusgadens Kaserne, der ombygges dertil.

Næstved Raadhus.

Næstved Museum, der har Lokaler i det gl. Raadhus paa Skt. Peders Kirkeplads, er opr. 1918 af „N. Museums-, Turist- og Forskønnelsesforening“; det indeholder Oldsager, Dragter, Redskaber, Bøger m. m. fra Egnen.

Præstø Amts Sygehus, Ringstedgades Forlængelse, er opf. 1816 (taget i Brug ²⁷/₁ 1817) for c. 17,200 Rd., der for det meste fremkom ved frivill. Bidrag, og er ofte senere udvidet, saaledes 1841-42 med en Tilbyggn., 1881-82 med en ny Bygn. (Arkt. Ph. Smidth), 1893-94 atter med en Tilbyggn. med Operationsstue, en Økonomibyggn. og et Epidemihus (Arkt. V. Friederichsen), 1904, da det gl. Sygehus nedbrødes (en Rest af det danner nu Inspektørbl.); nye Udvidelser fandt Sted 1907 og 1908 (Operationshus) og 1911 og 1913, da et nyt Epidemihus med 26 Senge opførtes (Arkt. F. C. C. Hansen). Det har nu i alt 110 Senge. (A. Vedel, Pr. Amts Sygehus 1817-1917, Næstved 1917; Boeg, Medd. om Pr. Amts Sygehus i N. 1817-1867, i Hist. Aarb. f. Pr. Amt 1917).

Byens Sygehus er paa den 1883 opf. **Forsørgelsesanstalt** (Fattiggd.), mod S. ved Aaen, Arkt. Ph. Smidth, med 24 Senge; Forsørgelsesanstalten har Pl. for 80 Lemmer. — **Garnisonssygehuset**, Farimagsvej, er opf. 1903, Arkt. K. Varming, med 54 Senge, og et lille Epidemihus, 10 Senge (se Medd. fra Dansk Architectforen. 1900-01, p. 157; „Archit.“ ²⁷/₂ 1904).

Præstø Amts Tvangs- og Arbejdsanstalt, ved Siden af Amtssygehuset, ejet af Amtskommunen, Næstved, Store-Heddinge og Vordingborg, er opf. 1867, Arkt. V. Tvede, for 23,400 Kr.; 1884 tilføjedes en særskilt Bygning for 3 kv. Tvangsarbejdslemmer og 1897 en ny Tilbygning (Arkt. Friederichsen), hvorefter Anstalten havde Pl. for 25 mdl. og 10 kvdl. Lemmer.

Et kommunalt **Alderdomshjem**, Farimagsvej, er opf. 1915-16 af røde Mursten paa Sokkel af kløvet Granit i to Stokv. med Kælder og Tagetage for c. 90,000 Kr., Arkt. J. Tidemand-Dal; det har Pl. for 5 Ægtepar og 33 enkelte Personer, i alt 43; foruden fælles Dagligstue er der en større Sal (i Tagetagen) og Værelser for Bestyrerinden og Assisterter (se „Archit.“ ²¹/₉ 1917).

Milde Stiftelser: **Den Ostenfeldtske Stiftelse**, i Sortebrødreanlægget ved Slagkildevej, opf. paa det gl. Sortebrødreklosters Plads (se p. 303), er opr. af Malermester Chr. O. († 1818), oprindl. for hans Fødeby Sæby ved Gavebr. af ¹²/₄ 1802, men ⁴/₁₁ 1816 overført til Næstved. Stiftelsen bestaar af den 1823 købte Sortebrødregd., c. 2,1 ha. Den gl. Gaard blev nedrevet 1840 (se „Noget for Alle“, ¹⁰/₉ 1896, med Gengivelse af en Penneteg. af Bygningen i 1840, som findes i Direktionsværelset) og erstattedes 1841 med en ny, enfløjet Bygning i 2 Stokv. med Kælder. Stiftelsen, der ejer en Kapital paa c. 85,995 Kr., afgiver Fribl. (3 Vær. Lejligheder med Køkken) for 11 træng., over 50 Aar gl. Enker efter hæderlige Borgere; de faar desuden fri Brændsel og Medicin samt 170 Kr. aarl. Den bestyres under Tilsyn af Justitsminist. af Lensgreve Aage Danneskjold-Samsøe (efter Testators Bestemmelse skal altid en af denne Familie være i Bestyrelsen), Politimesteren, Sognepræsten og 3 Byraadsmedl. I Anlægget er en Mindestøtte for Ostenfeldt, hvis Lig 1848 flyttedes fra Skt. Peders Kirke hertil, og ved en Kilde er 1864 rejst Mindesten for Mægler Søren Knæckenborg, der har bidraget til Byens Forskønnelse. — **Kronprinsesse Louises Asyl**, Grønneg., opr. 1836, nuv. Bygning opf. 1888, har Pl. til c. 100 Børn (nu c. 80). — **Stiftelsen for værdige Ægtefolk og Mænd**, Sortebrødrestrede, er opr. 1852 og bestaar ved frivill. Bidrag; den ejer i Værdipapirer og Kontanter ¹/₁ 1920 67,895 Kr., og den ubehæftede Grund med Bygninger (brandforsikrede for 25,770 Kr.); den har 8 Friboliger for Ægtepar el. Mænd, der desuden faar fri Brændsel og Medicin samt 104 Kr. aarl. foruden Renter af fl. Legater m. m., saa at hver i alt faar 215 Kr. aarl. (se „Noget for alle“

1896, p. 69). — **Bevægelsesforeningens Stiftelse**, Odinsvej, er opr. 1864, Bygningen opf. 1893, og har 8 Boliger, hvoraf 1 hel og 1 halv Fribl. (se „Noget for alle“ 1896, p. 156). — **Vaabenbrødrenes Stiftelse**, Jærnbaneg., er opr. 1870, Bygningen opf. 1876, Arkt. Ch. Abrahams, og har 17 Lejligheder, hvoraf f. T. 10 er Fribl. for Vaabenbrødre, deres Enker og Børn (se „Noget for alle“ 1896, p. 123; 1901, p. 125). — **Sanders Friboliger**, Ringstedg., er opr. 1878 af Kbm. F. E. S. († 1897), udvidede 1899 med en ny Bygning, og har 8 Fribl. for Familier af Handelsstanden, et Par af Boligerne for Familier af Arbejderklassen, i Præstø og Sorø Amter, fortrinsvis af Stifterens og Hustrus Slægt; den bestyres af Borgmester, Sognepræst og Stifterens Søn (se „Noget for alle“ 1896, p. 361). — **Haandværkssvendenes Sygeförenings Stiftelse**, Farimagsvej, er opr. 1894 med egen Bygning og har 2 hele og 3 halve Fribl. (se „Noget for alle“ 1896, p. 86). — **Justitsraad Wittes og Hustrus Stiftelse**, Farimagsvej, er opr. ved Fund. af 28/11 1907 med egen Bygning og har 6 Friboliger for Enker og Døtre efter Postembedsmænd (fortrinsvis), Embedsm. og Borgere navnlig i Næstved og Omegn, der desuden hver faar 300 Kr. aarl.; Stiftelsen, der ejer c. 61,000 Kr., bestyres af Politimester, Postmester og Sognepræst.

Byen er fra gl. Tid Garnisonsby. Fra 1790 har den været det for 4. Dragonregiment (nu 4 Eskadroner), og ved den nye Hærlov af 1909 (Lov af 13/6 1911) blev den tillige Garnison for Fodfolk, nemlig 5. Regiments 25. og 26. Bataillon og 45. Reservebataillon samt af Rytteriet 2. Trænkompagni, hvorved Garnisonsforholdene har undergaaet en Del Forandringer. Mandskabet er indkvarteret dels i de af Staten opførte, dels i private Kaserne. **Statskaserne** for Dragonerne, Grønneg., er opf. 1855, og paa dens Grund er der tillige opf. en Vagt- og Arrestbygning, en Økonomibygning, et Gymnastikhus og to Ridehuse (det ene opf. 1888), og her har Staten i 1911 endvidere opf. en ny Eskadronkaserne, Grønnegade, Arkt. G. A. Rasmussen. Ved Farimagsvej er der af Staten 1913-14 opf. en **Administrationsbygning** med Depotbygninger og et Gymnastikhus, Arkt. Sv. Sinding. Af private Kaserne nævnes: **Sanders Kaserne**, Ringstedg., opf. 1877, og **Brandts Kaserne**, Vordingborgvej, opf. 1887-89, Arkt. F. B. Wilsbech; desuden er der **Centralkaserne** (Kindhesteg.) og Kaserne paa Roarsvej og i Sortebrødrestræde, ligesom den gl. Realskolebygning, Vinhusgade, er indrettet til Kaserne; denne vil blive nedlagt og ombygget til Centralbiblioteket (se p. 291). Militær Badeanstalt for hele Garnisonen er indrettet paa Statskaserne.

Af kommunale Anlæg nævnes endvidere: **Gasværket**, mod S. ved Susaa, anl. 1862 for 71,600 Kr., udvidet 1894 for 62,700 Kr. og i 1915 forsynet med et Ekshaustoranlæg for 13,000 Kr.; dets aarl. Produktion er c. 1,052,000 m³. Retortehuset er 1920 ombygget og indrettet med moderne Ovne, for c. 250,000 Kr.; Ydeevnen er nu c. 6400 m³ i Døgnet. **Elektricitetsværket**, i Forbindelse med Vandværket, er anl. 1909-10, Arkt. Jul. Schou, for c. 270,000 Kr.; Ledningsnettet, der oprindl. kun omfattede Bygrunden, udvidedes 1914 til en stor Del af Markjorderne for c. 43,000 Kr., og 1915-16 udvidedes det atter for c. 90,000 Kr. til at omfatte ogsaa Lille-Næstved og Sandstræde; 1918-19 Udvidelser paa Næstved Markjorder for 17,000 Kr. **Vandværket**, ved Gasværket, er anl. 1882 (af English) for 109,300 Kr.; det fik samtidig med Elektricitetsværkets Anlæg to elektr. drevne Centrifugepumper og udvidedes atter 1917 for c. 72,000 Kr. Det dagl. Vandforbrug er 12 à 1500 m³. **Kødkontrolstation**, Grønneg., er opr. 1919-20; en **Badeanstalt**, Kompagnistræde.

Banegaarden, mod Ø. i Byen ved Enden af Jærnbaneg., er opf. 1869-70 og

er Station paa den sydsjæll. Bane og Slagelse-Næstved Banen samt den private N.-Præstø-Mern Bane. 1921 udvides Stationspladsen betydeligt i Anl. af Ringsted-Næstved Banens Anlæg. **Posthuset** og **Telegrafstationen**, Farimagsvvej, er opf. 1920, Arkt. Mart. Borch, **Toldkammerbygningen**, ved Banegaarden, 1891, Arkt. Herholdt.

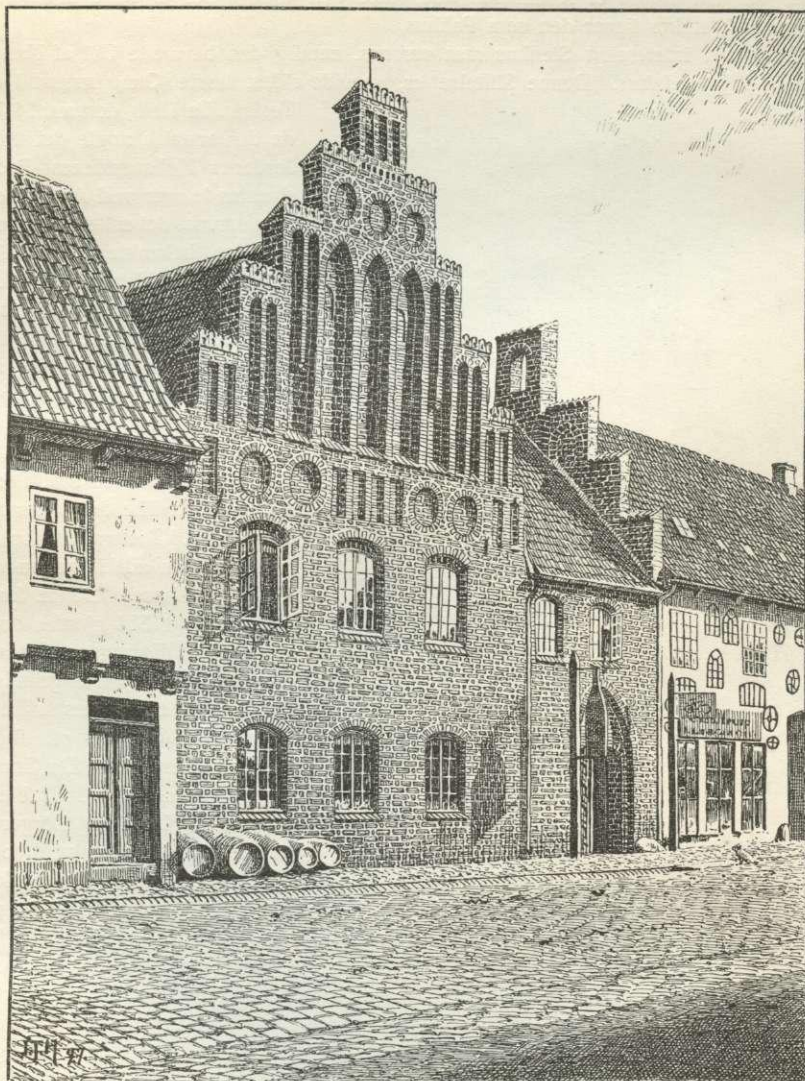
Af andre Bygninger nævnes: **Amtmandsgaarden**, paa Amtmandsbakken ved Amtmandsgade, opf. 1888, Arkt. Wilsbech (se „Noget for alle“ 1897, p. 133); **Odd Fellow Logen**, Skt. Mortensg., opf. 1898, Arkt. C. L. Thuren; **Industriforeningen** med Teater, Hj. af Jærnbane- og Teaterg., opf. 1876, Arkt. V. Tvede (se „Noget for alle“ 1897, p. 86); **K. F. U. M. Bygning**, Jærnbane-, opf. 1912-13, Arkt. Tide- mand-Dal.

Paa Axeltorvet er 1870 rejst en over 9 m høj Mindestøtte af bornh. Sandsten for Fr. VII med Marmormed. (Evens). Ved Skt. Mortens Kirke er der $1\frac{1}{4}$ 1904 afsl. en Mindesten for faldne Krigere fra Byen i de slesv. Krige.

Sortebrødreanlægget (se p. 292), anl. c. 1841, godt 2 ha, tilhører den Ostentfeldtske Stiftelse; den ene Halvdel er oftl. Anlæg, den anden er dels udlejet til Kolonihaver, dels Privathave for Stiftelsens Damer. — I 1919 er der anlagt et lille „**Udsigtsanlæg**“ (0,62 ha) paa Bakken ved Industriforeningen med Udsigtspunkt, hvor det gl. Vandtaarn laa.

Gamle Huse. Næstveds borgerlige Arkitektur kendetegnes ved de mange middelalderlige Stenhuse, som især samler sig om Skt. Peders Kirketorv. Alle er de byggede af Munkesten i Munkeskifte. Paa Torvets Nordside ligger Byens gamle Raadhus, en Gavlbbygning, hvortil der er føjet en kort, lille Portfløj, der sammen med Sydgavlen danner Façaden ud mod Torvet. Den rige Blindingsdekoration under Gavlens Trappekammer er tydeligt yngre end Helligaandshusgavlen (se ndfr.) og minder ganske om Gavlene paa Præstø Kirkes søndre Udbygninger, og hele Façadepartiet stammer fra Beg. af 16. Aarh. Men den større, nordlige Del af Raadhuset, som ses i den smalle Gaardslippe, er for den nedre Etages Vedk. henvend 100 Aar ældre; mod N. er der af den gl. Bygning bevaret en Blindingsgavl med enkelte Blindingsformer, som svarer til et et-Etages Hus; samtidig med at forlænge Raadhuset mod S. har man sikkert ombygget den øvre Etage. Bytinget holdtes tidligere ude paa Torvet NV. for Skt. Peders Kirke, men 1505 omtales Raadhuset som liggende paa sin nuv. Plads, og det er den eneste bevarede middelalderl. Bygning i Danm., der vides at være bygget i dette Øjemed. Som Raadhus tjente det til 1856; 1917 købtes det til Menighedshus, og Museet har Lokaler her; det er fredlyst siden 1894, da Façaden ved Nationalmuseets Foranstaltning restaureredes af Arkt. V. Koch; se videre p. 291 (sml. V. Mollerup, Nationalmuseets Virksomhed siden 1892, p. 84). — Ejendommen Ø. for Raadhuset, Skt. Peders Kirkeplads Nr. 7, indeholder stærkt medtagne Rester af et andet middelalderligt Stenhus, som nævnes i Rigsmarsken Eskil Gøyes Testamente 1505. Paa Pladsens Vestsiden under Hotel Vinhus findes en Kælder med 6 sengotiske Krydshvælvinger. Men interessantere er dog Husrækken langs Kirkepladsens Sydside, Nr. 6-12, hvor en Række middelalderl. Stenhuse ligger paa det stærkt skraanende Terræn, saaledes at de mod Torvet kun har en, men ned mod Aaen to Stokv. Nr. 10-12 er „det nye Stenhus“, indeholdende 7 Boder og Boliger, som Bygherren, Borgmester Mogens Tuesøn, 1484 skænkede til Skt. Peders Kirke, og skønt den østligste Ejendom er en Del ombygget, er denne Gruppe dog en mærkelig Prøve paa en middelalderl. Spekulationsbygning med „Vaaninger“ for Smaakaarsfolk; ud mod Torvet er en af de oprindl. Indgangsdøre

bevaret, og under Gesimsen løber en trappet Blindingsfrise; paa den maleriske Gaardside kan man bl. a. spore en Trappesvale. Ifl. det nævnte Gavebrev er det vestl. Nabohus, Nr. 8, lidt ældre end Boderne, idet det omtales som det gamle Stenhus, der havde været beboet af den afdøde Præst Hr. Henrik Gotschalk, hvis

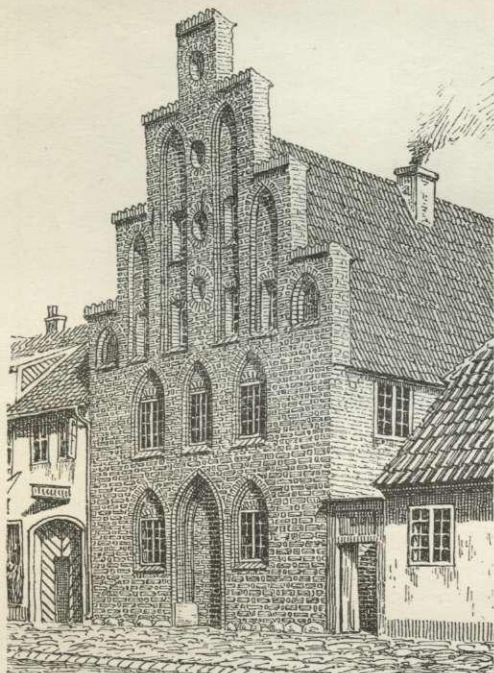

Det gamle Raadhus.

Bolig senere, snart efter 1500, øgedes med nuv. Nr. 12. Til den østl., nu skjulte eller ombyggede Gavlf af Borgmesterens Boder (gengivet i Mejborg, Gl. d. Hjem p. 49) føjedes ligeledes efter Aar 1500 endnu et Stenhus, det saakaldte „Peder Syvs Hus“, der en Tid lang tjente som Latinskole og Rektorbolig, men 1881 blev

nedbrudt for at give Plads for en ny Kommunalærerbolig (Opmaal. i Ældre n. Ark. 4. S. 1. R., Pl. 12-13). — Dernæst er der den saakaldte „Møntergaard“ i Kompagnistræde, en ret anselig, men i det mindste nu ganske prunkløs Stenbygning, som bærer sit Navn med Urette; den har rimeligvis været et Kompagnihus, der har tilhørt et Købmandsgilde, idet den altid synes at have indeholdt Lagerrum; endnu tjener den som Pakhus.

Endnu et interessant Stenhus maa nævnes, nemlig den bevarede Del af Næstved *Helligaandshus*. Denne Stiftelse er, saavidt vides, første Gang nævnt i et

Helligaandshuset.

Testam. fra 1398, dernæst 1417, da der omtales nogle det tilh. Jorder i Købmændenes Badstuestræde nær ved Aaen. Senere nævnes det enkelte Gange; saaledes betænkte Hr. Niels Pedersen Gyldenstjerne det 1456 i sit Testam. og ligesaa 1505 Hr. Eskil Gøye; 1491 fik Helligaandshuset et Stykke af en Have ved Maglemølle, og det ejede ogsaa Jordegods i Byens Omegn, thi 1495 laante det af Oluf Daa 80 Mk. Pendinge, for hvilke det pantsatte ham en Gd. i Teestrup S. Hospitalet var som adskillige andre Helligaandshuse i Danm. kun et Sygehus (1514 gjordes dog et forgæves Forsøg paa at faa det oprettet til Helligaandskloster). Det styredes af en Forstander, der vel ofte har været af Præstestand. Da Graabrødreklosteret ved 1532 blev overdraget Næstved Borgere, maatte disse til Gengæld for-

pligte sig til at vedligeholde Helligaandshuset og sørge for Lemmernes Underhold. Snart efter er vistnok den lige udenfor Næstved liggende Skt. Jørgens Gaard (se p. 303) henlagt til det. 1557 fik Forstanderen for det alm. Hospital i N. kgl. Tilladelse til aarl. at lade de fattiges Bud og Vogn drage omkr. i Sjæll. og paa Møn, om nogen vilde hjælpe med Korn, Smør o. a. I 1631 overdrog Chr. IV Hospitalet med alt dertil hør. Jordegods, Tiender og Kapitaler til Vartov, mod at 9 fattige Lemmer af Næstved By underholdtes der; 1636 købte imidlertid Næstved Magistrat Bygningen tilbage for 100 Rd. Species. Derefter tjente den en lang Aarrække til Kirke og Fattigboliger; 1803 nedlagdes Kirken, og Bygningen indrettedes helt til Fattighus, senere var der Væveri; 1883 indrettedes den til militært Sygehus; fra 1903 benyttedes den en Tid til militært Depot, nu er den indrettet til alm. Beboelse. Den bevarede Del af Helligaandshuset, der ifl. Resens Atl. var Kirken, er en 2 Stokv. høj Bygning, c. 34 m lang i Ø. og V., opf. i Beg. af 15. Aarh. af røde Munkesten i Munkeskifte. Den c. 1885 (ved H. Storck) restaur. Gavt ud mod Ringstedgade frem-

træder i en smuk Skikkelse med Kamtakker og spidsbuede og cirkelrunde Blindinger. De fladbuede Vinduesaabninger omgives af spidsbuede Blindinger, og den nu tilmurede Dør er sat med glaserede Profilsten. Ogsaa de andre, ikke restaur. Sider, der er opført i to Afsnit, viser fl. af de gl. Vinduer og Døraabninger. Husets oprindl. Indre er derimod helt forstyrret. Ifl. Resens Atl. laa S. for denne bevarede Fløj Hospitalets Kirkegaard, som mod Ø. og S. var begrænset af en Mur, mod V. af en forlængst nedbrudt lav Bygningsfløj, der gik nær op til Kirkens sydvestl. Hjørne. (Se Ældre n. Arkt., 1. S. 1. R. Pl. 3).

Apostelhuset.

Af Byens Bindingsværkshuse stammer *Apostelhuset*, Riddergade, ligeledes fra Middelalderens sidste Aartier. Ved en haardhændet Istandsættelse (1884) blev Tømmerværket meget stærkt fornyet, men heldigvis skaanedes de lange, rigt udsk. Knægte, hvis Figurer forestiller Christus og de 12 Apostle, og hvis Skjoldmærker dels regnes at være borgerlige, dels adelige (rimeligvis Slægterne Skave, Krag, Barsebek og Sparre), en Blanding, der tyder paa, at ogsaa Apostelhuset oprindl. har været et Gildehus, muligvis for Christi Legems Gilde (Ældre n. Arkt. 5. S. 3. R.). Fra Tiden c. 1600 stammer det ligeledes restaur. Naboehus, Ridderg. 6, samt Bindingsværksrester i Ridderg. Nr. 3 (med Indskr. „Mit Hof til Gud allene Anno 1589) og i Hjørneejendommen Skt. Peders Kirkeplads og Kirkestr. Nr. 3, der tidligere bar Aarst. 1606. Bl. forskellige mindre Rester kan nævnes en Dør-

Isholt i Vinhusgade 8 (Jost Althaus, 1637). Fra Bruskarokkens Tid (c. 1650) hidrører Østergade Nr. 17, hvis rigt udsk. Knægte og Fyldholter med Masker og Englehoveder maaske er udgaaede fra Abel Schrøders Værksted. Nedrevet er derimod den anselige Hornemannske Gaard paa Hj. af Kirkestr. og Axeltorvet, bygget af Raadmd. Hans H. 1668. Prøver af dens Snitværk og tyske Indskrifter findes paa Nationalmus., der ligeledes ejer en Hustavle fra Vinhusets tidligere Bygninger (1643). Fra 18. Aarh. er kun bevaret en Bindingsværks Gaardsvale i Gaarden Akseltorvet Nr. 5, Admiral Oluf Judichærs Gd. En ganske statelig grundmuret Bygning i nyklassisk Stil er Hotel Akselhus, Akseltorvet Nr. 9; ifl. en Stentavle bygget 1784 af By- og Herredsfoged Ewald Wulf, som over 50 Aar her har haft

Detaller paa næstvedske Bindingsværksbygninger.
(Efter Tegn. af ældre nord. Arkitektur.)

sin Bolig. (Litt: Vilh. Lorenzen, Næstveds borgl. Bygningskunst, i Gammeldansk Bygningskultur IV 1912).

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1916 9812 (1801: 1785, 1850: 2735, 1901: 7162), med de ovenn. Forstæder 11,288. Efter Erhverv fordeltes Folkemængden 1911 (8326) i flg. Grupper: 3851 levede af Haandv. og Industri, 1719 af Handel o. l., 528 af Transport, 153 af Landbr., 19 af Mejeridrift, 704 af immateriel Virksomhed, 677 af Tyendegern. o. l., 293 af egne Midler, 275 af oftl. Underst., 107 var uden opgivet Erhverv. Man lægger Mærke til det store Antal, der lever af Haandv. og Ind., men ogsaa Handelen er i stærk Opkomst, især i de senere Aartier.

Ved Udg. af 1915 var der ved Næstved Toldsted hjemmehørende 5 Sejlskibe med 43, 6 Motorsk. med 52 og 2 Dampsk. med 29 R. T. samt 200 Baade (under 4 R. T.).

Næstveds Skibsfart var 1915 i udenrigsk Fart for indgaaende 144 Skibe med 25,990 Tons Gods (deraf 128 Dampsk. med 25,354), for udgaaende 141 Skibe med 327 T. Gods (deraf 126 Dampskibe med 327); i indenrigsk Fart for indgaaende 151 Skibe med 4104 T. Gods (deraf 57 Dampsk. med 1990), for udgaaende

154 Skibe med 1044 T. Gods (deraf 59 Dampsk. med 470). — Ved Toldstedet indbragte Indførselstolden 19^{9/14} 227,765 Kr.

I Næstved holdes 12 aarl. Markeder med Heste og Kreaturer: 1 i Jan., 1 i Febr., 1 i Marts, 1 i Apr., 1 i Maj (Foraarsm.), 1 i Juni, 1 i Juli (Sommerm.), 1 i Aug., 1 i Sept., 1 i Okt., 1 i Nov. (Efteraarsm.) og 1 i Decbr. Torvedag hver Onsdag og Lørdag.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg nævnes: Magemølle Papirfabrik, om hvilken se p. 246; De forenede Jærnstøberier, grl. 1848 af J. A. Hermansen, op-

taget 1906 i det da stift. A/S „De foren. Jærnstøberier“ (se under København), Marts 1919: 200 Arb.; flere Maskinfabrikker, deriblandt C. Paulsens Jærnst. og MaskinFabr., grl. 1868, og L. P. Nielsens MaskinFabr., 8 Arb.; Tjærefabrikken „Luxol“; fl. Savværker og Maskinsnedkerier, deriblandt „N. Maskinsnedkerier“, grl. 1912; N. Træskofabr., et 1915 stiftet A/S, Aktiekap. 150,000 Kr., under „De foren. Træskofabrikker“, 60 Arb.; en Cement- og MonierFabr., A/S, stift. 1909, Aktiekap. 50,000 Kr.; Kählers Keramikfabr. (berømt Fabrik, med kunstnerisk Bi-

Gadeparti (Farvergade).

stand), grl. 1839, A/S fra 1912, Aktiekap. 140,000 Kr., 48 Arb.; Jacobsens Farveri, hvis Grundlæggelse gaar helt tilbage til 1676, og som 1868 udvidedes med et Uldspinderi og en GarnFabr., 9 Arbejdere; flere Bryggerier, deriblandt „Fønix“, grundlagt 1891, A/S fra 1898, Aktiek. 180,000 Kr., fremstiller Bayersk- og Hvidtøl samt Sodavand, 22 Arb.; Koopmanns Svineslagteri, grl. 1896; N. Ismejeri, 12 Arb.; Arbejdernes Fællesbageri, 9 Arb.; Dampmøllegaardens Brødfabr., 12 Arb.; en Margarinefabrik m. m. samt flere Bogtrykkerier.

I Næstved udgives 4 Aviser: „N. Avis“, grl. 1848 (A/S fra 1902), „N. Tidende“, grl. 1866 (A/S fra 1917), „Sydsjællands Venstreblad“, under A/S „De syd- og vestsjæll. Venstreblade“, stift. 1910, og „Sydsjællands Socialdemokrat“, beg. 1899.

Kreaturholdet ^{15/7} 1919: 276 Heste, 40 Stk. Hornkv. (deraf 28 Køer), 40 Geder, 7 Faar og 79 Svin (1914: 680).

Byens Øvrighed bestaar af en Politimester og en folkevalgt Borgmester. Byraadet bestaar, foruden af Borgmesteren som Formand, af 13 Medlemmer.

Finansielle Forhold. Af Indtægterne i 19^{13/14} nævnes: Skatter 208,881 Kr. (deraf Grundsk. 1640, Hussk. 17,653, Ejendomsskyld 15,401, Opholdskommunesk. 182,315, Erhvervskomm.sk. 2847, Aktieselskabssk. 6321, heraf fragaar i alt i uerholdelige Skatterestancer 17,296), Udbytte af Værdipapirer o. l. 19,464, Overskud af Købstadens Jorder 11,356, af Vandværk 19,839, af Gasværk 38,585, af Elektricitetsværk 32,257, Afgifter efter Næringsloven med flere Love 11,864, Bidrag fra Landdistrikterne 21,085, Tilskud fra Statskassen i H. t. Lov Nr. 85 af ¹⁵/₈ 1903 8275; af Udgifterne: Byens Bestyrelse 11,902 Kr., Fattigvæs. 42,282, Hjelpekasser 7694, Bidrag til forsk. Formaal 7085, Alderdomsunderst. 32,658, Skolevæs. 91,273, Rets- og Politivæs. 13,622, Medicinalvæs. 718, Gader, Veje og Kloaker 242,254 (i den øvrige Del af Femaaret 19^{10/11-14/15} gennemsnitlig c. 35,000 Kr.), Gadebelysning 14,926, offentlig Renlighed 3967, Brandvæs. 4335, offentlige Lystanlæg 700; Kommunen ejede ³¹/₈ 1914 1,757,461 Kr., heraf 1,298,449 i faste Ejendomme. Dens Gæld var 1,795,675 Kr., Legatbeløbet 63,517 Kr. Kommunens Skatteprocent var 19^{19/20} 6,2, Ligningsprocenten 8,9.

Kommunens faste Ejendomme er: Andel i Raadhuset (se p. 291) og Amtmandsgaarden; Politistationen, Skolebygningerne, Forsørgelsesanstalten, Alderdomshjemmet, Garnissionssygehuset, Trændepotet, Gasværket, Elektricitetsværket, Vandværket, Helligaandshuset, flere Beboelseshuse m. m. samt nogle Jorder.

Byens Politikorps bestaar af en Politiasistent, 1 Overbetjent og 10 Politibetjente, ved Brandvæsenet er ansat 35 faste Mand.

I *Industri- og Sparebanken for N. og Omegn* (opr. 1866) var ³¹/₈ 1918 Aktiekap. 40,000 (1919 200,000), Reservef. 137,269, Sparekasseindsk. 2,630,462, Folio, Indl. og Kontokur. 3,087,036 Kr. I *Sparekassen for N. og Omegn* (opr. 1866) var ³¹/₈ 1918 Indskuddet 4,758,495, Reservef. 219,433 Kr. I *N. Diskontobank* (opr. 1871, egen Bygning) var ³¹/₈ 1918 Aktiekap. 300,000, Reservef. 142,217, Sparekasseindskuddet 12,302,921, Folio, Indlaan og Kontokurant 4,239,776 Kr. I *Haandværker- og Detailhandlerbanken for N. og Omegn* (opr. 1901, egen Bygning, Jærnbaneag., opf. 1913-14, Arkt. Jul. Schmidt) var ³¹/₈ 1918 Aktiek. 100,000, Reservef. 23,677, Indskuddet 1,387,327 Kr. (Se „Archit.“ 1912-13, p. 193).

Havneforhold. Næstved har altid haft Forbindelse med Havet gennem Susaa, men der er kun Sejlad for mindre Skibe og Pramme, og dens Udhavn Karrebæksminde er først anlagt i Beg. af 19. Aarh. Byens lille Inderhavn ved Susaa er c. 2 m dyb, Havnepladsen c. 3900 m². Bolværkernes Længde paa Aaens Østside c. 200 m, Indløbet c. 36 m bredt. Aaen ud til Karrebæk Fjord er c. 5000 m, Løbet i Fjorden c. 6500 m langt. Udhavnen *Karrebæksminde* (se p. 242), hvis Grund for en stor Del er købt af Saltø i 1805, er ombygget 1900-2; Havneindløbet er c. 50 m bredt, Dybden i Yderhavnen c. 5,8 m (ved Bolv. 3 til 4,8 m), Bolværkernes Længde i alt c. 500 m, Havnepladsen c. 1,8 ha. Trafikken mel. de to Havne foregaar ved de af Havnevæsenet ejede 26 Pramme og 2 Bugserbaade. Ved Karrebæksminde er der Lods og Havnefoged. Ved sidste Jærnbanelov er der projekteret en Bane fra Byen til Karrebæksminde, som dog paa Gr. af de vanskelige Forhold ikke vil blive anl. i de første Aar, ligesom der har været Tale om at anlægge en Kanal, der kunde skabe en Søvej for større Skibe ind til Næstved. Den for begge Havne fælles Bestyrelse bestaar af Borgmesteren som Formand og 4 Medl. Havnekassen ejede Apr. 1920 i Kapitaler m. m. 94,742, i faste Ejendomme c. 60,000, Maskiner 70,478, Bugsermateriel 295,000 Kr.; dens Gæld var 283,907 Kr.; Indtægt ved Havne- og Bropenge er aarl. c. 70,000 Kr.

I gejstl. Hens. danner Næstved eet Pastorat med Skt. Mortens og Skt. Peders Landsogne. — N. er Bolig for en Dommer og en Politimester (se p. 262). Den hører under Præstø Amts sjæll. Amtstuedistr. (Amtsforvalteren bor her), Næstved Lægekr. (Amtslægen, der tillige er Kredslæge i N. Lægekr., bor her), og har 2 Apoteker, Løveapoteket, opr. 1678, og Ny Apotek, opr. 1901. Den hører til Amtets 3. Folketingskr. (Opstillingskr.), for hvilken den er Valgsted, N. Skatte- og Skyldkr., 7. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 143. Lægd samt er Sessionssted for Lægd. 110-113, 130-43, 159-161, 285, 290-295, 304 og 306. Byen er ligeledes Bolig for Amtmanden over Præstø Amt.

Ved N. Toldsted er ansat en Toldforvalter, en Toldkontrollør og 3 Toldassistenter, af hvilke den ene har Bopæl i Karrebæksminde, ved Postvæsenet en Postmester, en Postkontrollør og 5 Assisterter, ved Telegrafvæsenet en Telegrafbestyrer og 2 Assisterter.

Jærnbaner. Om den sydsjællandske Jærnbane, aabnet 1870, se under Køge II p. 252, om Slagelse-Næstved Banen under Slagelse p. 68, om Næstved-Præstø-Mern Bane under Præstø p. 271. Under Anlæg er den *midtsjællandske Bane*, der bygges i H. t. Lov Nr. 156 af ²⁷/₆ 1908, hvorved der vedtoges, at den skal gaa fra N. over Hellevmagle, Glumsø, Sandby, Ringsted, Kirke-Valsø, Skiby, Frederikssund og Slangerup til Hillerød. — I 19¹⁸/₁₉ befordredes med Statsbanerne 163,611 Pers. fra Næstved samt som Transit fra N.-Præstø-Mern Banen 10,291 Pers.; Totalvægten af Gods og Kreat. befordret med Statsbanerne til N. udgjorde 51,086 Tons samt som Transit via N. til ovenn. Bane 10,114 T., fra N. 53,104 T. samt som Transit fra ovenn. Bane 20,608 T. Fra N. befordredes med N.-Præstø-Mern Banen 19¹⁹/₂₀ 52,478 Pers.; Totalvægten af Gods og Kreat. var med denne Bane til N. 3974, fra N. 5910 T.

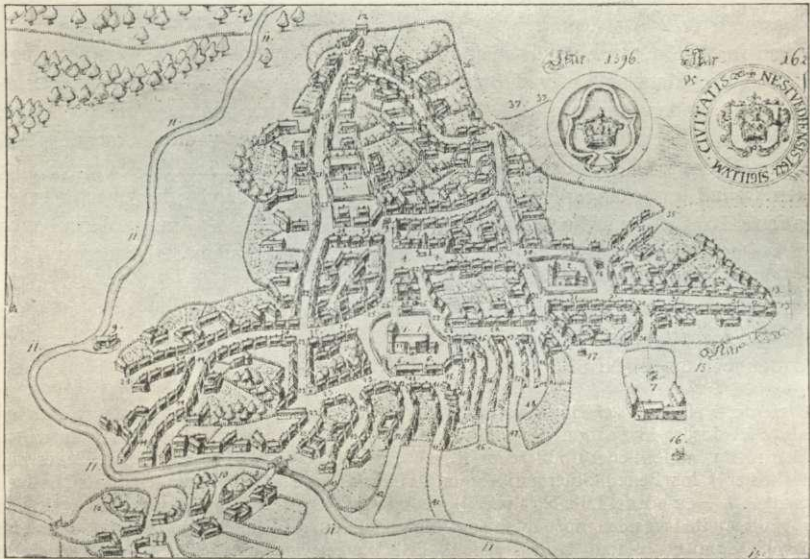
Historie. Næstved (1135 Næstweth), hvis Navn man har villet aflede af Næs og Tved : et Jordstykke, afgrænset ved Vandløb el. udyrket Land, nævnes alt som By i 12. Aarh., da Ridder Peder Bodilsen m. fl. ved Aar 1135 grundlagde et til Skt. Peder indviet Kloster*) for Benediktinermunke, om hvilket efterhaanden Købstaden Store-Næstved voksede op — medens Lille-Næstved**) vedblev at være Landsby —, men som alt ved Aar 1200 flyttedes uden for Byen og blev det nuv. Herlufsholm (se om Klosteret p. 247). Som alt omtalt stod Byen if. Erik Lams Gavebrev af 1140 til Klosteret i stærkt Afhængighedsforhold til dette hele Middelalderen igennem. Som Eksempler paa, hvilken Magt over Byen Klosteret besad, kan anføres, at fra 1190 kunde Byens Indb. hverken falbyde el. sælge deres Huse uden Abbedens Samtykke. 1442 tillod Abbeden, at der i Byen opførtes nogle Bagerboder paa det Vilkaar, at deraf skulde ydes Hvedebrød og Grundskat til Kl. Ligeledes maatte if. skriftlig Aftale af 1484 enhver af Byens Slagtere yde det en Steg hver anden Søndag og en aarlig Pengeafgift, og enhver Suder (Skomager) 2 lødige Mark og et Par Støvler aarlig. Munkene havde Ret til at hæve Told, Grundskat, Næringskat og Sagefald af Byen, ligesom de ogsaa havde Ret til at indsætte og afsætte Byraadet. Dette stærke Afhængighedsforhold synes dog ikke at have hæmmet Byens Opkomst; i alt Fald var Næstved en af Sjællands betydeligste

*) Klosteret har utvivlsomt ligget tæt ved Skt. Peders Kirke, der tjente som Klosterkirke; men den gængse Tradition, at den med 6 Krydshvælve, overhvælvede Kælder under „Hotel Vinhus“ er en Levning af Klosteret, er urigtig, da Hvalvingsfagene efter deres Stil først kan hidrøre fra sengotisk Tid.

**) *Lille-Næstved* (se p. 246) og *Grimstrup*, Skt. Peders Landdistr., Tybjerg Hrd., var i katolsk Tid mindre Len under Skt. Peders Kloster. Til Grimstrup skrev Peder Finkenov sig 1400; 1475 havde Jesper Bryske, 1482 Hans Tidikesen og 1516-17 Søren Arildsen dette Len, der efter Reformationen blev et Kronlen, som endnu bestod 1557. Den forn. Jesper Bryske skrev sig 1483 af Næstved og hans Hustru Fru Mette Ottesdatter ligeledes 1471 og 1486; men det er vel tvivlsomt, om man deraf kan slutte, at de har haft Lille-Næstved i Forlening, hvilket ogsaa gælder om Jep Eriksen af Næstved 1483 og Hr. Claus Daa af Næstved 1492, der mulig alle, skønt Adelsfolk, har boet i Byen Næstved. Derimod synes Lille-Næstved i mange Aar at have været arveligt Len i en Linie af Slægten Baden, thi det indehaves 1488 af Villum Sort og 1545 af dennes Søn Hans Villumsen, hvis Søsterdatter Anne Grubbe døde i Lille-Næstved 1575.

Byer i Middelalderen, og ved Reformationstiden regnedes den efter sin Byskat (300 Mark) og sit Bidrag til Leding som den niende af alle Landets Købstæder; dens Handel, baade Landhandelen med det omliggende Land og Søhandelen og Fiskeriet i Fjorden og i Bælterne havde et ret anseligt Omfang paa den Tid. Kongerne har fl. Gange opholdt sig i Byen i Middelalderen og har ejet Gaarde her; Skt. Peders Kloster overlod Vald. Atterdag en Grund til at bygge en Kongsgaard paa (om den er blevet opf., vides dog ikke). Et yderligere Bevis paa Byens Betydning er, at den under Erik af Pommern var Møntsted (se om Møntergaarden p. 296); der udgik herfra fl. Møntsorter, hvoraf især de „næstvedske Sterlinge“ eller „sjællandske Engelske“ var søgte for deres Godhed. Ogsaa dens andre Kløstre, milde Stiftelser og Gilder er Vidnesbyrd om dens store Udvikling.

Efter at Benediktinerne var flyttede fra Næstved, fik Byen et Graabrødre- og et Sortebrødrekløster. Graabrødrekløsteret blev stift. c. 1240 af Ærkebiskop Andreas

Grundplan af Næstved. Efter Resen.

Sunesens Broderdatter, den for Munkevæsenet meget virksomme Grevinde Ingerd af Re-genstein. I Beg. søgte imidlertid Benediktinerne, der ejede en stor Del af Næstved, at hindre dette nye Klosters Anlæggelse, og først 1270 anerkendte det Graabrødrenes Besiddelse af en Byggegrund i Byen og lovede at være dem behjælpelig paa forskellig Maade. Da Franciskanerordenen holdt Provincialkapitel her 1277, har Bygningen i alt Fald staaet færdig. Det synes dog, som om Munkene allerede længe forinden havde indrettet sig i Næstved; thi 1261 betænktes de i et Testam. Klosterets Skæbne er i øvrigt lidet kendt. 1505 antog de den strengere Ordensregel, Observantsen; 1531 afhændede Guardianen i Klosteret, Per Olufsen, 4 Boder til Byen, og Aaret efter foregik Klosterets Opløsning, væsentlig under Tilskyndelse af Righofmester Mogens Gøye, der hertil fandt Hjælp hos to frafaldne Munke. Klosteret med alt dets Tilligg. blev 1532 overdraget Næstved, mod at Byens Hellegaandshospital skulde vedligeholdes af dets Renter. Klosterbygningerne, som laa ved Akseltorvet nær ved det gl. Raadhus, blev nedrevne og en Kag efter Sigende senere opsat paa Højalterets Plads. Dog fik Klosterkirken Lov til at staa indtil 1553, da det tillodes Borgerne at nedbryde den og anvende dens Sten til Raadhuset og dens Tømmer til Skibsbroen, medens Pladsen, hvorpaa den stod, skulde lægges til Torvet (ved Opsættelsen af Mindestøtten for Fr. VII 1870 stødte man paa Kirkens Fundamenter; ogsaa 1674 skal man være stødt paa Bygningsrester og en muret Hvalving). — Sortebrødrekløsteret blev grundl. 1242, som det synes ogsaa under Indsigelse fra Benediktiner-

munkenes Side. En af dets første Priorer var Olivarius, en udmærket Skribent (Forf. til en Kommentar over Lucas' Evangelium og til nogle Prædikener) og Administrator; som Provincialprior styrede han fra 1282 el. 83 indtil 1302 „Provinsen Danmark“; 1319 nævnes Broder Svend, Lektor til Næstved, Erik Menveds Skriftefader, og 1404 Prioren Nicolaus, 1419 Prioren Galmund og 1431 Prioren Jens Olufsen. Aaret efter havde Kl. nogle Stridigheder med Skovkl., men 1434 fik det ved Mageskifte med Skovkl. nogle Grunde, mod at dets Munke paa Forlangende skulde prædike i Skovklosters Kirke. Først ved Reformatiionsaaret kan Klosterets Opløsning antages at have fundet Sted, da det endnu bestod 1535, under Styrelse af Prioren Folmer Lauritsen. Senere blev det en lille ufri Herregaard; det var her, at Fru Birgitte Gøye tilbragte sine sidste to Leveaar og døde 1574. Klosteret havde sin Plads lige Ø. uden for Byen, nær ved Riddergade, og var if. en Indskr. paa Muren ombygget 1527. Som omtalt p. 292 blev Gaarden*) 1823 solgt til den Ostenfeldtske Stiftelse og nedrevet 1840; if. den omtalte, bevarede Tegn. stod der da endnu af Klosterbygningerne to Fløje, i to Stokv. med Kælder og kamtakkede Gavle. — Desuden havde Næstved to milde Stiftelser, et *Helligaandshus*, der er udførlig omtalt p. 296, og et *Skt. Jørgens Hospital for spedalske*. Det sidste laa i Landsbyen Aaderup lidt S. for Næstved. Det nævnes første Gang 1261 i et Testam. og betænktes senere fl. Gange i Testamenter, saaledes 1291, 1292, 1398, 1456, 1505 og 1509. I 1363 oplod Erik Degn af Skt. Jørgen og Englicken Smale med alle Brødres Minde i Skt. Jørgen til Kong Vald. deres Gods i Rønnebæk. I 1399 tilbagekøbte Skovkloster af Skt. Jørgens Hosp. visse Ejendomme, som Kl. havde givet det i Pant, og 1421 fik Skovkl. i Magelæg af Skt. Jørgens Hosp. Ejendomme i Tyvelse og Kalby S., medens Skt. Jørgen fik igen 3 Gde i Aaderup. I Anl. af en Klage fra Lemmerne i Hospitalet over slet Forplejning havest et interessant Kongebrev af 1492, hvori der træffes forsk. Bestemmelser om de syges Røgt og Pleje; Hospitalsforstanderen forpligtedes endvidere til at holde en Kapellan, som skulde læse tre ugl. Messer i Kirken, og han skulde optage i Hospitalet alle de spedalske, der fandtes i de Herreder, som ydede Rente til det. I Beg. af 16. Aarh. var Hospitalet en kgl. Forlening. Efter Reformat. er det sikkert henlagt til Helligaandshuset i Næstved, blandt hvis Ejendomme 1631 nævnes 7 Gaarde i Aaderup og 3 Huse smstds., af hvilke et var bygget paa Hospitalets Kirkegaard (der altsaa da var nedl.). — Næstved havde i Middelalderen 4 Gilder, et Skt. Olafs, et Skt. Eriks, et Skt. Gertruds og et Christi Legems Gilde.

Næstved var i Middelalderen delt i 4 Kvarterer: Møllefjerding, mod N., Brofjerding, mod V., Nørrefjerding, mod Ø., og Stueklintsfjerding, mod S.; de tre første Navne tillige med Navnene paa de nu nedrevne Porte for Enden af Mølle-, Ringsted- og Østergade har holdt sig op til vore Dage; den fjerde Port hed Boport; Navnet Stueklintsfjerding benyttedes endnu efter Midten af 18. Aarh. 1274 indrømmede Erik Klipping Nakskov de Rettigheder, som han selv og hans Forgængere alt havde indrømmet Næstved og de andre Markedspladser i Sjælland; 1426 gav Erik af Pommern den Privilegium som andre Købstæder i Sjælland; senere bekræftedes disse Privilegier 1441, 1449, 1451 (i det sidste Brev af Chr. I hedder det, at Byen skal være toldfri i Riget Danmark „undt. vore Fiskerlejer i Høsten“ og skal bruge og nyde frit Fiskeri udi Fjorden og der omkring), 1488 og 1593. Voldsomme Ildebrande nævnes 1231, 21.-22. Apr. 1280 og ⁸¹/₅ 1297. Af hist. Begivenheder, der knytter sig til Næstveds Navn, kan nævnes: Skt. Rufini Dag (¹⁴/₆) 1259 slog Fyrst Jaromar af Rügen, der som Vasal af Rosk. Bispestol var indkaldt af Jakob Erlandsens Parti, i Forbindelse med Bisp Peder Bang ved Næstved den sjæll. Almue, af hvilken 10,000 skal være faldne. 1298, Skt. Gereons

*) 1552 blev Fru Sophie, Axel Brahes Efterleverske, forlenet med *Sortebrødrekloster*; 1564 fik Sibylle Gyldenstjerne, Eskil Gøyes Hustru, Skøde paa Sortebrødrekloster; det var hende, der overlod Fru Birgitte Gøye Gaarden til Bolig; 1552 fik Fru Sophie Tilladelse til at nedbryde nogle meget forfaldne Huse paa Klosteret og bruge Stenene og Tømmeret til at forberede de andre Klosterhuse med; s. Aar nævnes et Hus i Sortebrødrekll., beboet af Heine Pottemager, men som afbrændte ved hans Forsømmelse. — I Slutn. af 17. Aarh. havde *Sortebrødregaard* Ejere fælles med Fodbygaard (se p. 245), indtil Fr. Schrøder 1711 solgte den for 5500 Rd. C. til Fru Charl. Amalie Gøye, Manderup Dues Enke, der atter giftede sig med Chr. Rantzau til Rosenvold, og denne afhændede 1728 Gaarden (Hovedgaardst. 14¹/₂, Bøndergods 61 Td. H.) til stud. theol. (senere Borgmester) Niels Rasmussen, hvis Enke solgte den 1751 for 6140 Rd. C. til Kapt. Ulrich Gjöring. Denne solgte den 1757 til Broderen Joh. Fr. Gjöring, der 1766 solgte den til Kmhr. Baron Fr. Vilh. Wedel, som 1767 afhændede den til Overhofmesterinde Karen Huitfeldt († 1778), hvorefter den skødedes til Justitsrd. Oluf Stampe til Skørringe, som 1782 solgte den for 7000 Rd. til Kmhrinde Marie Christine Bering-skjold († 1783), hvorefter den gik over til hendes Sønner Ditlev og Thomas Wedelsparre, af hvilke den sidste fik hele Gaarden 1784. Derpaa købtes den 1798 for 6500 Rd. af Kmhr. Baron Wedel-Jarlsberg. Senere ejedes den af Familien Kaas; det var en Frøken Kaas, der 1823 solgte den til den Ostenfeldtske Stiftelse.

Dag lyste den pavel. Legat Isarnus Ban i Næstved over Erik Menved. 1344 (²⁰/i) sluttede Vald. Atterdag Forlig i Næstved med Grev Johan den milde af Holsten. Paa en Strækning af Bankerne S. for Byen, „Husvolden“, havde s. Konges Fjender anlagt en Befæstning, som Kongens Hær stormede og indtog 1345 (i D. Atl. III p. 97 siges, at der 1767 endnu saas nogle Levninger af denne Befæstning „i nogle Banker uden for Sortebrødre“, jvfr. Resens Kort, hvor der SØ. for Sortebrødregd. anføres: Trende Høje, som kaldes Husvold; 1833 mente man at være stødt paa den i „Store Møllens“ Have, men „Husvolden“'s Beliggenhed kan nu ikke mere bestemtes paavises). Aar 1553 omtales (Kanc. Brevbøger 1551-55, p. 273 og 282) et Oprør blandt Borgerne i Næstved. 1562 fik Næstved Byskatten for det forrige Aar eftergivet paa Gr. af den store Fattigdom i Byen. Ved Midten af 16. Aarh. klagede Borgerne stærkt over det Afbræk, deres Handel led ved ulovlige Markeder paa Landet samt ved de ulovlige Havne Hørrildshavn (Bisserup) og Dybsø Strømme (allerede 1447 havde Chr. af Bayern udstedt Forbud mod, at der sejledes med Købmandsskab af ulovlige Havne, Hørrildshavn, Halsminde og Dybsminde, Næstved By til Skade). 1736 klages der over, at „Gabet“ ved Kærebæk tilgrundes, fordi Bolværket i mange Aar havde været ødelagt, og Byraadet faar Lov at lade „Gabet“ istandsætte og til Gengæld Lov at oppebære højere Accise end hidtil.

Klostrenes Inddragelse efter Reformat. og de hanseatiske Købmænds Fordrivelse (de skal have haft deres Oplag og Kontor i Kompagnihuset (se p. 296) skadede Byen meget, og Handelen og Skibsfarten sygnede efterhaanden hen, og som de andre Byer led den stor Skade under det 17. Aarh. Krige, navnlig Svenskekrigen 1658-60 (se „Fra Ark. og Mus.“ I p. 267). Men den vedblev dog at høre til de betydeligste Provinsbyer i Sjæll.; 1672 havde den 1853 Indb., 1769 var Tallet sunket til 1317 (1744 angives de næringsdrivende Borgeres Tal til 182). I 19. og 20. Aarh. har den været i stadig og stærk Stigen.

Latinskolen i Næstved (se p. 295) er vistnok oprettet i Forb. med Skt. Peders Kl. og sen. udskilt fra dette og flyttet til Næstved; 1401 kaldes Jonas Magnussen „Rector scolarium Nestuet“. Skolen blev ophævet 1740; den havde tidligere 4, efter 1689 af Mangel paa Midler kun 3 Klasser. Rektor var Degn ved Skt. Peders, den ene af Hørerne var Degn ved Skt. Mortens Kirke, den anden Degn ved Fodby Kirke. Ved denne Skole virkede Peder Syv som Rektor 1658-1664. (F. E. Hundrup, Lærerstanden ved de nedl. Latinsk. i Korsør, Næstved etc., Roskilde 1871; Sv. Arnholtz, N. Latinsk. og dens Lærere, i Aarb. f. Pr. A. 1920).

Af hellige Kilder kan anføres: En Kilde SØ. for Sortebrødregd., og SØ. for denne, nær Aaen, *Skt. Karens Kilde* (begge nævnte i Wolf, Encomion, 1654). Paa Resens Kort anføres *Slagelse Kilde* ved sydl. Ende af Slagskildegade. Desuden findes en *Skt. Ejlers Kilde*, der skal have Navn efter en Kapellan Ejler Abelsen i Næstved, † 1691.

Næstved har været Garnisonssted fra Beg. af 18. Aarh.

I Næstved er bl. a. fødte Marcus Fr. Bang 1711, Biskop i Trondhjem, † 1789, og Digteren Ole Joh. Samsøe 1729, † 1796.

Litt. A. Listov, Nestved Kjøbstad i Middelalderen, i Herlufsholms Skoleprogr. 1872. — C. E. Secher, Danm. i ældre og nyere Tid 1872, II p. 219-36. — Bøn- og Klageskrift til Kongen fra N. By, i Aarsber. fra Geheimearch. Bd. VI, Till. p. 20. — Om Segl se Dsk. Mag. VI, p. 161; Tidsskr. f. Kunstindustri 1898, p. 133. — Om Præstekalend. se Kirkeh. Saml. IV R. I, p. 793. — Hugo Matthiessen, Trolddom i Næstved, i Hist. Aarb. f. Pr. Amt 1914. — Dske Byer og deres Mænd XX, Næstved, under Medvirkn. af A. Brunoe, Aarhus 1917. — Indberetn. om Byen 1743, i Aarb. f. Præstø Amt 1918 p. 69.

Vordingborg.

1584

Købstaden Vordingborg, den sydligste paa Sjælland, ligger i Baarse Herred under $55^{\circ} 0' 30,27''$ n. Br. og $0^{\circ} 40' 13,88''$ v. L. for Kbh. — c. $11^{\circ} 54' 26''$ ø. L. for Grw. (beregnet for Kirketaarnets Vestgavl). Byen ligger smukt ved en lille Vig af Vordingborg Bugt, fra hvilken den strækker sig mod NV. op ad et jævnt stigende Terræn. Mod SØ. i Byen ligger en Banke, hvorpaa Ruinerne af den Borg, der har givet Byen Navn, er lejrede. Herfra saavel som fra fl. Steder, saaledes Kirkegaarden, er der smuk Udsigt over Byen og dens Omgivelser. Det højeste Punkt i selve Byen er paa Algade ved Borgerskolen, 16 m; ved Gaasetaarnet er der

18,4 m. Den ligger c. 80 km SV. for Kbhvn., 15 km SV. for Præstø og 30 km SSØ. for Næstved. Byens største Udstrækning fra SØ. til NV. er c. 1200 m, dens største Bredde er c. 800 m. Den lange Hovedgade, Algade, fører mod Ø. ud til Landevejen til Kalvehave, mod V. ud til Landevejen til Næstved; paa Algade udmunder Landevejen fra Kbhvn. nær ved Raadhustorvet, fra hvilket Færgegaardsvejen gaar mod S. til Bydelen *Masnedsund*; fra Algade fører Ø. om Slotsbanken Glambæksvejen og Riddergade ned til Havnen. Byen er godt bygget, men den har intet gammelt Præg; de ældre Huse er paa meget faa Undtagelser nær forsvundne. Byens stærke Tilvækst i de senere Aar skyldes væsentlig, at den fra 1913 er blevet Garnisonsby. *Masnedsunds* Opkomst begyndte dog allerede 1870 som Følge af Baneanlægget.

Byen har 27 Gader og Stræder, samt 2 Gader og nogle Stræder i *Masnedsund*, og 2 Torve (Raadhus- og Kirketorvet). Købstadsgrunden med tilh. Markjorder udgjorde $\frac{1}{2}$ 1916 480 ha, og der var 731 Huse (1920 780); med den Del af *Nyrod* (Nyraad), som ligger i Landsognet, og *Marienberg* og *Marienlyst Parceller* og en Del af *Masnede*, som ogsaa ligger i Landsognet, men alle regnes som Forstæder til Byen, var der 932 Huse. Af Arealet var i 1912 183 ha besaaede, 34 Brak, 131 Grønfoeder og Græsning, 40 Haver o. l., 80 Gader, Veje, Byggegr. o. l., 7 Skov, 4 ubenytt. og 1 Vandareal. Det saml. Hartk. var $\frac{1}{1}$ 1905 72 Td. (Bygrunden c. 8, Markj. c. 63,7); deraf hørte 10 Td. til 14 Jordbrug i den egtl. Købstad, 36 til 301 Jordbrug med særlige Avlsbygninger paa Jorderne. Paa Markjorderne ligger c. 3 km Ø. for Byen den ovenn. By *Nyrod* (hvoraf dog kun en Del ligger paa Købstadsgrunden, medens den anden Del ligger i en Enklave af Landsognet) og mod S. Jorderne Ore og Mader (Gallemader), hvorpaa *Masnedsund* og *Marienberg* ligger.

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var i 1919 c. 16,000,000 Kr. Ved Vurdering til Ejendomsskyld i 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum 10,610,000 Kr., deraf Jordværdien 2,199,000.

Vordingborg Landsogn, der er en egen Sognekommune, behandles særskilt under Baarse Hrd.

Af offentlige og andre **Bygninger** samt **Institutioner** nævnes:

Kirken, fordum helliget Vor Frue, bestaar af et treskibet Langhus, et smallere enskibet Kor med tresidet Afslutn., Taarn mod V., Vaabenhus mod S. og Sakristi paa Korets Sydside. Kirken, hvis Bygningshistorie i nyeste Tid er udredet af

Efter Generalstadens Revision, 1920

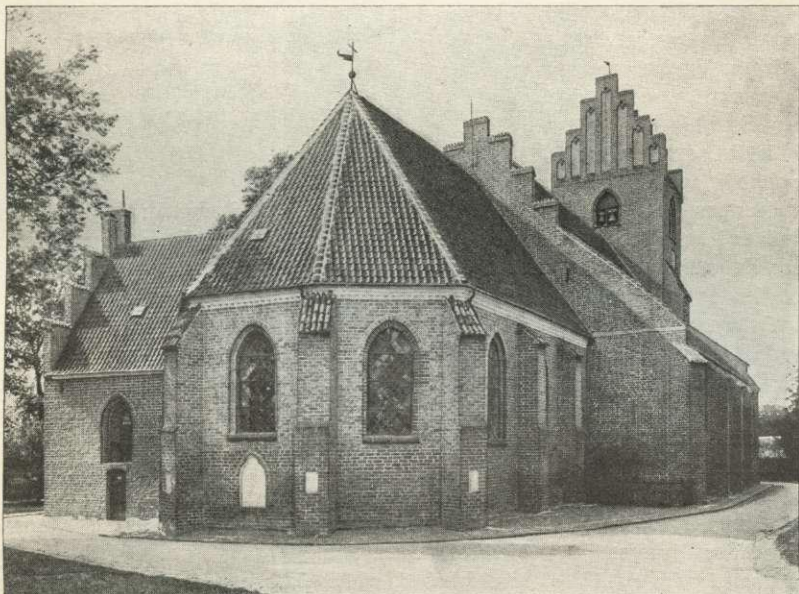
Nationalmuseets Arkt., C. M. Smidt, fra hvem en Redegørelse forventelig i den nærmeste Fremtid vil foreligge, er opf. af røde Munkesten og enkelte Kridtstensbaand i gotisk Stil, men med forskellige Standsninger i Arbejdet, hvorved den oprindl. Plan paa flere Maader er ændret. Den ældste Del (vist fra Beg. af 15. Aarh.) er det lave, af 3 Hvelvinger dækkede Kor. Langhuset blev efter at være halvt opbygget i en længere Periode staaende, før det lykkedes at tilvejebringe de fornødne Midler til dets Fuldførelse. Dets Hovedskib adskilles fra Sideskibene ved spidsbuede Arkader paa 3 ottekantede Murstenspiller; i Højkirkemurene over Arkaderne er der store, spidsbuede Blindinger. Hoved- og Sideskibene har hver 4 Krydshvelvinger. I den søndre Mur har der oprindl. været en spidsbuet profilet Dør, hvorover et tredelt, spidsbuet Vindue, men nu er der en moderne, firkantet Dør; den tilsv. Dør paa Nordsiden er tilmuret; af de oprindl., store spidsbuede

Vinduer ses tre i Skibets Vestgavl, tredelte af enkelt Stavværk; de spidsbuede Vinduer i N. og S. er moderne. Alle tre Skibe er dækkede af eet Tag; men kun over Hovedskibet er der en Trappégavl i Ø. I hvert af Sideskibene findes mod N. ved den østl. og mod S. ved den vestl. Halvpille en Vindeltrappe, der fører op over Hvelvingerne. Mod V. afsluttedes Langhuset med en flad Gavl med Vinduer og spidsbuede Blindinger. Senere tilføjedes ud for Midtskibet det omtr. kvadratiske, c. 30,8 m høje Taarn, som har blindingsssmykkede Kamgavle, og hvis nederste Rum har Krydshvelving. Hele Kirken, med Kor og Taarn, er c. 44 m lang, Skibet c. 17 m bredt. Sakristiet har Krydshvelving og blindingsssmykket Kamgavl, i dets østl. Væg findes to Nicher; i dets Munkestensmur er ridset en Solskive. Ved den 1863 under Ledelse af Etatsrd. Herholdt foretagne Restaur. blev Hovedindgangen, der før havde været ved Langhusets Nordside, flyttet til Nordsiden af Taarnet; 1876 blev Koret og 1879 Skibet dekoreret efter Herholdts Plan. Aar 1879 fandtes over Korbuens nogle Kalkmalerier fra c. 1475 (Maria, Jakob d. ældre, Johs. og Andreas), der restauredes af J. Kornerup (se M. Petersen, Kalkmalerier, p. 137); Figurerne havde sandsynligvis oprindl. været grupperede omkr. et skaaret Krucifiks; ved Restaurationen anbragtes et nyt paa dets Plads, skaaret af Fjeldskov.

Altertavlen er et anseligt, rigt Billedskærerarb. fra 1641, udf. af Abel Schrøder d. y. (paa et af Krigernes Skjolde i Golgatascenen findes hans Navne-ciffer); i Midtpartiet fremstilles Nadveren og Korsfæstelsen, paa Siderne de 4 Evangelister. I sydl. Sideskib hænger et gotisk Alterskab for den hellige Anna, Marias Moder, fra Slutn. af 15. Aarh. (se Fr. Beckett, Altertavler, p. 59). Sengotisk Alterkalk, ifl. Indskr. gjort for et Maria Magdalene Alter i Kirken. Prædikestolen er et smukt Billedskærerarb. i Renæssancestil fra 1601; paa Himlen Lensmand Henrik Lykkes og Hustru Karen Banners Vaaben. Døbefonten er af Sandsten med Renæssanceornamenter, if. Indskriften skænk. af Præsten Simon Nielsen 1612; Messingdøbefadet er fra 1629 og skænk. af Hørders Anders Jørgensens. De øverste Stolestader paa hver Side i Midtskibet bærer Aarst. 1594 og Henrik Lykkes og Karen Banners Navne. Under Skibets vestl. Hvelving staaer et stort, ypperligt udskåret Pulpitur, skænk. 1626 af Palle Rosenkrantz og Fru Elisab. Rosensparre til Krænkerup. Koret er skilt fra Skibet ved et pragtfuldt skaaret,

fra Abel Schrøders Værksted stammende Tralværk. I Koret og Midtskibet hænger 4 Messinglysekroner, hvoraf den største er skænk. 1714 af Jochum Lorentzen, Negociant og Konsumtionsforvalter i Vordingborg. — I Kirken findes en Del Epitafier og Ligsten: I Koret en Tavle med lat. Indskr. over Otto Stoud, Rektor ved Vordingborg lærde Skole, † 1818, og et rigt og godt udsk. Træepitafium over Borgmester og Tolder Eiler Jacobsen, † 1640, med to Hustruer og Børn, opsat 1610. Smstds. Ligsten over samme samt en anden (stærkt slidt) over nedenn. Borgmester Niels Eriksen, fremdeles over Præsten Ancher Borch, † 1762, og Hustru, og en i Sydmuren indmuret Ligsten (før i Sakristiets Gulv) med lat. Indskr. over Digteren Anders Arrebo, tidligere Bisp i Trondhjem, fra 1626 til sin Død 1637

Vordingborg Kirke.

Præst i Vordingborg. Et oliemalet Portræt af ham, som ogsaa har hængt i Sakristiet, findes nu i det nordl. Sideskib. Desuden er der i Koret fl. slidte Ligsten, bl. a. en, hvorpaa der læses: Henricus pius. Ved Indgangen til Koret ligger en Ligsten over Prins Jørgens Berider G. P. Pfefferling, † 1715, og Hustru Kirstine Brodersd. Tange (2. G. g. m. Amtsforvalter over Vordingborg Amt, Joh. Chr. Jensen), † 1724. Paa Pillen nærmest Prædikestolen hænger et stort Træepitaf. over Købmd. Andreas Pedersen, † 1733, der ligger begr. „under den Sten ligefor Prædikestolen“, g. m. Sophie Birgitte Kinch, og nedenunder en Trætavle over hende, der 2. G. var g. m. Præsten til Hjembæk og Svinginge Jens Bech og døde 1769. Paa samme Pille en lille Tavle over Ide Catharina Thaning, † paa Iselingen 1793, opsat af Manden Rasmus Th. Ligeledes findes paa denne Pille et paa en Trætavle malet Christushoved (fra 17. Aarh.?), som if. Indskriften skal være en tro Gengivelse af et Billede i Rom, og under Billedet er malet en rød Streg, der skal være $\frac{1}{10}$ af Frelserens Størrelse. Paa næste Pille et stort af Abel Schrøder d. y. skaaret Træepitaf., opsat 1640 af Borgmester og Tolder Erik Nielsen

over hans Hustru Karen Hansdatter, † 1639. Paa Pillen lige over for Prædikestolen et rigt udsk. Træpitaf. over Martin Snering og hans to Hustruer, opsat 1626. I sydl. Sideskibs østl. Ende et stort Træpitaf. med mange Figurer, over Borger

Vordingborg Kirkes Indre.

Jacob Mauritsen, † 1584, og Borgmester og Tolder Niels Eriksen, † 1601, samt begges Hustru Anne Nielsdatter, † 1632. Paa Skibets Sydvæg to Trætavler over Lieutn. Bertel Basse, † 1716, og over Søkapt.-Lieutn. Olle Modom, Transportør ved Vordingborg Færged., † 1758 (ved Siden hænger hans Kaarde). Kirkens paaviselig

ældste Ligsten, over Jacobus Bruun, curatus, † 1490, danner et af Trappetrinene ned fra Skibet til Vaabenhuset. I den vestl. Ende af Kirken er der en Gravkælder, hvori der indtil 1865 stod en Del Kister, som da blev nedsatte paa Kirkegaarden (en af Kistepladerne over Anne Marie Kirchmann, † 1736, Enke efter Byfoged og Tolder K., gemmes nu i Materialhuset). — Paa den udvendige vestl. Mur Mindetavle over Apoteker M. G. Aarsleff, † 1845. — Af Kirkens 4 Klokker (se F. Uldall, i „Vordingborg Avis“ ^{29/12} 1891) er den ene fra 1465; en anden, fra 1497, er i 1894 erhvervet af Nationalmuseet. (Se Lund, Mal. Portr. IX p. 144; Kornerup, Kirkl. Minder i V., i Kirkeh. Saml. 5. R. II p. 627).

Ved Kirken, der er selvejende, er der foruden Sognepræsten ansat en Kaldskapellan. Dens Formue var ^{31/3} 1919 c. 72,368 Kr., dens Gæld c. 19,431 Kr. — Præstegaarden, Kirketorvet, er købt 1914 for c. 16,000 Kr.

Missionshuset Bethania, Valdemarsgade, er opf. 1886; til Missionshuset er knyttet et Soldaterhjem.

Paa Algade er 1912 oprettet et **Kirkeligt Ungdomshjem** i Tilknytning til Kirkeligt Samfund.

Til Kirken hører 3 Kirkegaarde: den **gamle Kirkegaard** ved Kirken, der nu er nedlagt, **Assistenskirkegaarden**, Færgegaardsvej, c. 1,1 ha, anl. 1841, med et 1860 opf. Ligkapel, Arkt. Herholdt, og **Ny Assistenskirkegaard**, Ø. for Kirkeskoven ved Landevejen, indviet ^{30/10} 1902, noget over 1 ha.

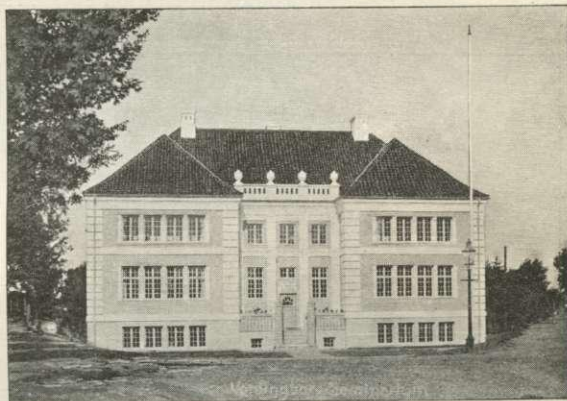
Raad-, Ting- og Arresthuset, ved Raadhus- eller Slotstorvet, er opf. 1843-45 i 2 Stokv. efter Tegn. af Bygningsinspektør P. Kornerup, paa den tidligere Fattiggaards Grund; 1896 tilbyggedes en Sidefløj, Arkt. Wilsbech, udelukkende til Arrestanter, af hvilke der er Plads til 13. Bygningerne, der indeholder Byraadssal, Retslokale, Forligs- og Arkivlokale samt Arrester og Bl. for Arrestforvareren, ejes af Amtskommunen med ^{3/4} og Købstaden med ^{1/4} og er brandforsikret for 71,929 Kr. I Byraadssalen er 1897 ophængt den af Fru Slott-Møller udf. Originaltegn. til det Gobelin, der skænkedes Kronprinsesse Louise til hendes Sølvbryllup af en Kreds af Damer (Tegningen er skænk. af Kmhrinde Sophie M. Oxholm, Rosenfeld). — Det tidligere Raadhus laa i Algade ved Siden af Hotel Valdemar.

Til det kommunale Skolevæsen (Skolepl. af 1911, revideres hvert 10. Aar), der har fælles Undervisning, hører 3 Skoler: **Borgerskolen**, Algade, har 11 Klasser og (Marts 1920) 5 Lærere, 4 Lærerinder og c. 300 Elever; Bygningen er opf. 1881 i 1 Stokv., Arkt. Wilsbech; der er tilbygget et Gymnastikhus med Sløjdlokale; til Bygningen, der indeholder en stor Fuglesamling (c. 400 Eksp.), hører en Skolehave. **Realskolen** (Betalingssk.), Torvestræde (før Rakkerstr.), har 9 Klasser, 6 Lærere, 3 Lærerinder og 247 Elv. Realskolen blev opr. 1847 som Af-løser af den 1846 ophævede Latinskole (se p. 317); dens nye Bygning, i Tilslutn. til den 1888 paa Kirketorvet opf. Bygning, er opf. 1912-13 i to Stokv., Arkt. J. P. Christensen, med Gymnastiksal, Sløjdlokale osv. samt Bade i Kælderen, paa 1. Sal er Borgmesterkontor. **Masnedsundskolen**, Orevej (Øvelsesskole for nedenævnte Seminarium), har 8 Klasser, 4 Lærere, 3 Lærerinder og 280 Elever; Bygningen er opf. 1891 og har faaet tilføjet et Gymnastikhus med Sløjdlokale. — **Skolelærerseminariet**, et privat, statsunderst. Fællesseminarium, er opr. 1882 og havde før Lokaler i teknisk Skole, men fik 1907-8 sin egen Bygning ved Næstvedvejen (indviet ^{15/3} 1907), i to Stokv. med Kælder, Arkt. K. Køster; den har 5 faste Lærere foruden nogle Timelærere samt Lærerpersonalet ved Øvelsesskolen; 1919: 58 Elv.; det har i alt dimitteret c. 650 Lærere og 200 Lærerinder (se Søndagsbl. 1897, p. 296). — **Teknisk Skole**, Algade, opr. 1877 paa Initiativ af Haand-

værkerforeningen, fik 1890 sin egen Bygning i to Stokv., Arkt. Wilsbech, opf. m. Tilskud af Stat og Kommune; 9 Lærere og 100 Elv. — En **Handelsskole**, opr. 1882, har Lokaler i Borgerskolen; 3 Lærere og c. 50 Elv. — En **Husmoderskole**, Færgegaardsvej, er opr. 1904, statsanerkendt 1907, da den fik sin egen Bygning; Plads til 30 Elv. — Et Folkebibliotek, c. 3000 Bd., har Lokale paa Raadhuset og er opr. 1901.

Sydsjællandsk Museum, i den ene af de to gl. Bygninger ved Slotsruinen (se p. 323), er stift. 1915 og blev aabnet Valdemarsdagen 1916; det har i sine halve Snes Rum Oldsager, Sager fra Slottet og Bondesager fra Egnen samt en personalhist. Samling, bl. a. vedr. de tre Bysbørn P. A. Heiberg, M. Goldschmidt og Jul. Lange. Museet er en selvejende Institution.

Byens Syge- og Epidemihus, mod N. ved Kasernevej paa et højtliggende Terræn, er opført paa et 31,280 m² stort Areal 1912-13 for 413,762 Kr., Arkt. G. Laage. Det bestaar af 3 Sygepavilloner, hvoraf den ene tjener som Garnisonssygehus, med 30 Senge; den civile Afdeling har 53 Senge. — **Fattiggården**, Riddergade, har Plads til 20 Lemmer. — Et **Alder-**

Vordingborg Seminarium.

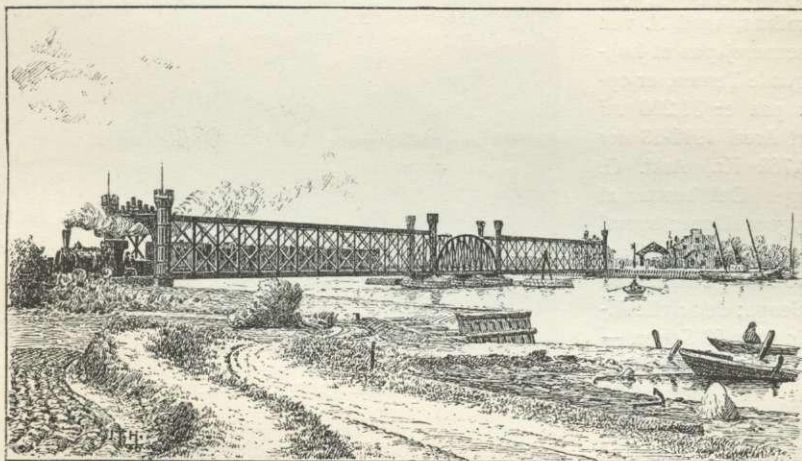
domshjem, Riddergade, er indrettet 1916 i det nu nedlagte, 1864 opf. Sygehus, der delvis er blevet ombygget; det har Pl. til 9 Alumner.

Milde Stiftelser: **Borgerstiftelsen**, Algade ved tekn. Skole, er opr. 1854 af Borgere i Vordingborg; Bygningen, opf. 1870, Arkt. J. H. Nebelong, blev 1916 udvidet med en ny Bygning, Arkt. J. V. Lund; den kostede c. 14,000 Kr. og indeholder 5 Lejligheder, saaledes at hele Stiftelsen har 13 Friboliger for trængende Borgere samt deres Enker og ugifte Døtre; Stiftelsen ejer i Kapitaler c. 5300 Kr. samt to Legater (tils. 11,483 Kr.), foruden Bygningerne, som er brandforsikrede for 88,500 Kr.; dens Gæld i Ejendommen er 13,840 Kr. (Se „Noget for alle“ 1896, p. 28). — **Asylet**, Torvestræde, er opr. 1837 af en Kreds af Damer og Borgere; Bygningen, der er opf. omkr. 1850, er assureret for 26,920 Kr. og har Pl. for c. 50 Børn. (Se „Noget for alle“ 1898, p. 25). Desuden har det en Filial paa Ore, opr. 1892 i en tidligere Biskolebyggn., med Pl. til c. 70 Børn. — En **Sømandsstiftelse**, stift. 1883, Strandgade, er opf. 1903 og har 6 Friboliger. — Af Velgørenhedsforeninger nævnes „Vordingborg Menighedspleje“.

Som Garnisonsby (jf. Lov af 18/5 1911) for 5. Infanteriregiment, 7. og 9. Bataillon, har Byen faaet et stort, 1912-13 opf. **Kaserneanlæg** N. for Byen ved Kasernevej. Det bestaar af den kommunale Kaserne, af Grundmur, samt to Træbarakker, Vognremise m. m., Arkitekter: Henning Hansen og Alfr. Jørgensen, bogf. for c. 333,000 Kr., og Statskasernen, best. af Administrationsbygning

(som den i Roskilde og Slagelse), Eksercerhus, Depotbygninger m. m., Arkt. Sv. Sinding, opf. for 85-90,000 Kr. (se „Archit.“ 18/12 og 19/12 1914).

Af kommunale Anlæg nævnes endvidere: **Gasværket**, Færgegaardsvej, S. for Kirkegaarden, er anl. 1866 og udvidet fl. Gange; det forsyner, foruden Byen og Masnedsund, ogsaa Oringe Sindssygeanstalt; det producerede 1917/18 c. 303,000 m³. **Vandværket**, ved Siden af Gasværket og i Forb. med dette, er anl. 1909-10; Vandtaarnet for Byen ligger mod N. paa Iselingen Mark, Vandtaarnet for Landsognet lidt sydligere; Anlægssummen udgjorde 725,248 Kr.; det producerer aarlig c. 200,000 m³, det dagl. Forbrug er 8 à 900 m³. **Elektricitetsværket**, smstds. og ligeledes i Forb. med Gasværket, er anl. 1911; det prod. 1917/18 c. 157,000 KWT. Alle 3 Værker har fælles Bestyrelse og til Dels fælles Arbejdskraft. Kloakanlægget er udført 1914. En **Kødkontrolstation** er opf. 1903, en **Badeanstalt** 1915.

Jærnbanebroen, set fra Masnedø (1896).

Vordingborg Banegaard, Station paa den sydsjællandske Bane, lige uden for Byen mod NV., er opført 1870, **Banegaarden i Masnedsund**, Banens Endestation, s. Aar. For Enden af Færgegaardsvej ligger den gamle, nu nedlagte Færgegaard, hvorfra Overfarten til Falster (Gaabense) foregik, indtil Jærnbanen aabnedes 1870; nu er Færgefarten atter aabnet (se p. 314). Fra 1870 skete Overfarten V. om Masnedø, indtil den store **Jærnbanebro** — c. 182 m lang, med to Sejlaabninger, hver c. 19 m bred, det største Arbejde af den Slags her i Landet næst Broen over Limfjorden — byggedes over til Masnedø 1883. (Se C. F. S. Ernst: Jærnbanebroen over Masnedsund. Den tekn. Foren.s Tidsskr. 1884-85, p. 40). Om en Jærnbanebro over Storstrømmen fra Masnedø til Orehoved har der i de seneste Aar været megen Tale (se H. K. Holm, Masnedøbroen, i den tekn. Forenings Tidsskr. 1910; J. Falck, Den sjæll.-falsterske Fastlandsrute og Storstrømmen, i Gads dske Magas. 1909-10). Om Havnen og Dampfærgen se p. 314. Banegaarden i Masnedsund er tillige Udgangspunkt for den 1897 aabnede *Masnedsund-Kalvehave Bane* (se p. 315), der ogsaa har Station i Byen, **Slotsstationen**, S. for Slotsbanken. — **Posthuset** og **Telegrafstationen** er i Algade, **Toldkamret** i Nørregade (begge til Leje).

Af andre Bygninger mærkes Dommerboligen og Præsteboligen, begge paa Kirkepladsen, Beværterstiftelsens Foreningsbygning, Carolinegangen (af dens 8 Lejligheder er 1 Fribl.) og N. I. O. G. T.s Bygning, Heibergsvej, opf. 1911. — I Hotel Valdemar er der Teatersal.

Paa Kirketorvet er 1868 rejst en Mindestøtte for Fr. VII, paa Granitsokkel (Billedhugger: L. Prior), og 1901 en i sin Tid rejst Sten paa P. A. Heibergs Grav i Paris, † 1841; Stenen staar nu omtr. paa det Sted, hvor Latinskolen laa. Paa Pladsen staar ogsaa en af tidligere Elever rejst Mindesten for Prof. J. E. Suhr, † 1860, Rektor i Vordingborg (Stenen stod indtil for faa Aar siden paa hans Grav).

Anlæg. Lige uden for Byen mod SV. ligger den af Kommunen siden 1852 ejede **Kirkeskov**, c. 5 ha, med en af Kommunen opf. Pavillon (delvis ombygget 1902). Mod NV. ved Seminariet og Næstvedvejen er beplantet et lille Anlæg, **Birkelunden** (henved 0,6 ha) paa et stærkt bølgeformet Terræn, den tidligere „Rakkerbanke“; her er 1919 rejst en Mindesten for Sognepræst Anders Munk, † 1918. — Desuden maa nævnes Anlægget paa Slotsbanken (se p. 319).

Gamle Huse. Byen har kun bevaret yderst faa gl. Privatbygninger. Smukkeste er Apoteket, Algade, bygget i nyklassisk Stil med et samtidigt Officin.

Indbyggertallet i Byen (inkl. den Del af Nyrod, der hører til Købstaden) var $\frac{1}{2}$ 1916: 5685 (1801: 931, 1850: 1579, 1901: 3643), med de p. 305 nævnte Forstæder (herunder den anden Del af Nyrod) 6976. Efter Erhverv fordeltes Folkemængden 1911 (4003) i flg. Grupper: 1259 levede af Haandv. og Ind., 806 af Handel o. l., 595 af Transport, 233 af Landbr., 8 af Mejeridrift, 169 af Fiskeri, 351 af immateriel Virksomhed, 303 som Tyende o. l., 132 af egne Midler, 100 væsentlig af offtl. Underst., 47 var uden opgivet Erhverv. Søfart og Fiskeri, der før har haft større Betydning (der fanges særlig Aal, Torsk, Rødspætter og Sild), er nu mindre, men 1919 var der dog hjemmehørende i V. og Omegn c. 60 Fiskekvaser, der fiskede for c. 250,000 Kr., og Fiskeriforeningen har f. T. 66 Medl.

Ved Udg. af 1915 var der ved Vordingborg Toldsted hjemmehørende 28 Sejlskibe med 359, 5 Motorsk. med 59 og 6 Dampsk. med 814 R. T. samt 210 Baade (under 4 R. T.). — Skibsfarten var 1915 i udenrigsk Fart for indgaaende 21 Skibe med 3869 T. Gods (deraf 9 Dampsk. med 3400), for udgaaende 22 Skibe med 67 T. Gods (deraf 9 Dampsk. uden Gods); i indenrigsk Fart for indg. 687 Skibe med 9713 T. Gods (deraf 375 Dampsk. med 3920), for udg. 651 Skibe med 5810 T. Gods (deraf 331 Dampsk. med 403). — Ved Toldstedet indbragte Indførselstolden 19^{13/14} 26,559 Kr.

I V. holdes Marked 1. Fredag i hver Maaned med Heste og Kreaturer. Torvedag hver Onsdag og Lørdag.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg nævnes: 2 Jærnstøberier og Maskinfabrikker, deraf „V. Jærnst. og Maskinfabr.“; 2 Garverier, deraf Knudsen og Søn, grl. 1859, en Trævarefabr., en Cigarfabr., et Teglværk, en Cementvarefabr. („Godthaab“), Imprægneringsanstalten „Masnedsund“, et A/S, grl. 1897, tilhør. „De danske Imprægneringsanstalter“; Nyrod Bryggeri; en Destillationsanst. for Frugtessenser og Mineralvandsfabr.; Andelssvineslagteriet „Masnedsund“, grl. 1889; fl. Møller, et Bogtrykkeri m. m.

I V. udkommer 4 Aviser: „V. Avis“ (grl. 1857, 1897 overgaaet til „Næstved Avis“), „V. Dagblad“ (udg. af „Næstved Tid.“), „V. Venstreblad“ (A/S „De syd- og vestsjæll. Venstrebl.“) og „V. Socialdemokrat“, alle udgivne i Næstved.

Kreaturhold var $\frac{15}{7}$ 1919: 170 Heste, 154 Stk. Hornkv. (deraf 99 Køer), 56 Geder, 33 Faar og 175 Svin (1914: 336).

Byens Øvrighed bestaar af en Politimester og en folkevalgt Borgmester. Byraadet, foruden af Borgmesteren som Formand, af 10 valgte Medl.

Finansielle Forhold. Af Indtægterne i 19 $\frac{18}{14}$ nævnes: Skatter 124,215 Kr. (heraf Grundsk. 1700, Hussk. 5582, Opholdskommunesk. 129,621, Erhvervskomm. sk. 2078, Aktieselskabssk. 2688, med Fradrag af i alt 17,454 Kr. i uerh. Skatte-restancer), Afg. efter Næringsloven m. v. 7372, Afg. af faste Ejendomme 4431, Tilsk. fra Statsk. i H. t. Lov af $\frac{15}{8}$ 1903 3795, Overskud af Købstadens Jorder 2988, af Vandværk 15,820, af Gasværk 23,473, af Elektricitetsværk 41,809; af Udgifterne: Byens Bestyrelse 9003, Fattigvæs. 19,046, Hjælpekasser 4209, forsk. Formaal 7200, Alderdomsunderst. 15,872, Skolevæs. 39,423, Rets- og Politivæs. 9763, Medicinalvæs. 7330, Gader, Veje- og Kloakker 101,229 (i den øvrige Del af Femaaret 19 $\frac{10}{11}$ -14 $\frac{1}{15}$ gnmstl. c. 11,000 Kr.), Gadebelysn. 5589, offtl. Lystanlæg 984; Kommunen ejede $\frac{31}{8}$ 1914: 2,104,986 Kr., heraf 1,902,348 i faste Ejendomme, og skyldte 1,795,209 Kr. Legatbeløbet udgjorde 117,300 Kr. Skatteprocenten var 19 $\frac{19}{20}$ 6,28, Ligningsproc. 7,9.

Kommunens faste Ejendomme er: Andel i Raadhuset (se p. 310), Borger-skolen, Realskolen, Skolen i Masnedsund, Sygehuset, Fattiggården, Alderdoms-hjemmet, Kaserneetablisementet, Gas-, Vand- og Elektricitetsværket, fl. Sprøjte-huse, Kirkeskoven med Pavillon og Skovfogedhus, to Bygninger paa Slotsgrunden samt fl. Jorder og Pladser.

Politikorpsset er inddraget, saalænge der er Militær i Byen; der er 4 Be-tjente. Ved det faste Brandkorps er der ansat en Brandinspektør, 5 Officerer og 23 Brandmænd.

I *Sparekassen for V. og Omegn* (opr. 1855) var $\frac{31}{8}$ 1918 Indskuddet 4,359,027, Reservef. 182,548 Kr. I *Banken for V. og Omegn* (opr. 1890, egen Bygning paa Algade, opf. 1902, Arkt. A. S. Lauritzen) var $\frac{30}{8}$ 1919 Aktiekap. 750,000, Indskuddet 5,831,500, Reservef. 354,257 Kr. I *Landbrugs- og Handelsbanken i V.* (opr. 1906) var $\frac{31}{12}$ 1918 Aktiekap. 500,000, Indskuddet 3,853,947, Reservef. 134,282 Kr.

Havneforhold. Byen har to Havne. *Vordingborg Havn*, SØ. for Slots-grunden, er vel blevet udbedret og uddybet for c. 35 Aar siden, men den er uden videre Betydning, da den kun er tilgængelig for smaa Fartøjer; den er indtil 2,3 m dyb ligesom det 12-13 m brede Sejlløb, der fører ind til den; den har ingen Moler og intet inddæmmed Bassin; Bolværkslængden er 85 m. *Masnedsund Havn*, V. for den gl. Færged. og tæt Ø. for Jærnbanebroen, er anl. af Statsbanerne samtidig med Banen, men blev 1897 solgt til Byen for c. 15,000 Kr., hvorefter den blev ombygget og forlænget mod Ø., ligesom Sejlløbet mod V. til Ore Fyr blev uddybet til 5,6 m; Dybden inde i Havnen er indtil 3,6 m, paa Ydersiderne af Molerne er der 5,6 (Ø. for Havnemundingen) og 6,2 m (V. for den), Bolværkslængden i Havnen c. 211, og ved Ydermolerne omtr. ligesaa langt. Fra Færgebroen, ØSØ. for Havnen, er der siden 1919 indrettet Automobilfærgesfart til Gaabense. Paa Havnepladsen er der et stort Kornsilopakhus samt andre Pakhuse m. m. Begge Havne bestyres under eet af et Byraadsudvalg paa 3 Medl. med Borgmesteren som Formand. Bro- og Havnepengene udgjorde 19 $\frac{18}{14}$ 15,162 Kr.; Formuen var $\frac{31}{8}$ 1914 173,739, deraf i faste Ejendomme c. 170,000, Gælden 180,307 Kr.; 19 $\frac{19}{20}$ var Indt. af Bro- og Havnepenge 23,200 (deraf 5200 ved V. Havn), og $\frac{1}{4}$ 1920 var Formuen 171,369 og Gælden 154,945 (deraf ved V. Havn

hhv. 11,281 og 31,445). — Paa hver Side af Jærnbanebroens Afviserpiller er der et hvidt fast Fyr; ligeledes er der paa Nordsiden af Masnedø Ø. for Broen to faste, hvide Fyr. Henved 2 km NV. for Masnedund Havn ligger *Ore Fyr*, et hvidt, rødt og grønt Vinkelfyr; det hvide, firkantede Fyrtaarn er c. 13 m højt. Paa Masnedø er der Lods.

I gejstl. Hens. udgør Byen med Landsognet eet Pastorat. — Byen er Bopæl for en Dommer og en Politimester (se p. 262). Den hører under Præstø Amts sjæll. Amtstuedistr. (Næstved), Sydsjællands Lægekr. (Kredslægen bor her) og har et Apotek, opr. 1733. Den hører til Amtets 4. Folketingskr. (Opstillingskr.), for hvilken den tillige med Stege er Valgsted, Vordingborg Skatte- og Skyldkr., 6. Forligskr. og 2. Udskrivningskr. 168. Lægd samt et Sessionssted for Lægderne 152-53, 155-58, 162-68.

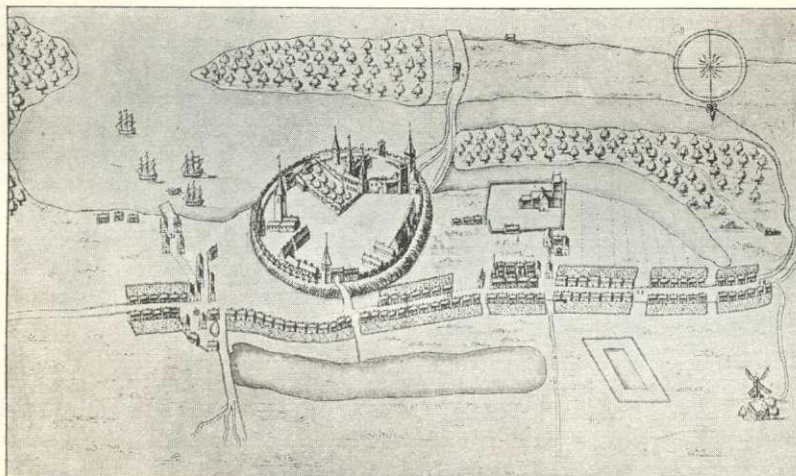
Ved Toldstedet er ansat en Toldforvalter og 2 Toldassistenter, ved Postvæsenet en Postmester og 4 Assistenten, ved Telegrafvæsenet en Bestyrer (Postmesteren).

Jærnbaner. Efter at der længe var blevet forhandlet om Anlægget af en *sydsjæll. Jærnbane*, blev der (if. Lov af $21/6$ 1867) $24/1$ 1868 givet det sjæll. Jærnbaneselskab Konc. paa en saadan fra Rosk. over Køge og Vordingborg til Masnedund (i Forb. med en Bane fra Nordkysten af Falster til Nykøbing), hvorved der tilskredes Selskabet Statsgaranti for 4% af den fornødne Kapital. S. Aar paabegyndtes Arbejdet, og $4/10$ 1870 aabnedes den c. 90 km lange Bane, der havde kostet c. 8,3 Mill. Kr. Ved Købet af de sjæll. Baner 1880 overgik den til Staten. Ved Lov af $23/4$ 1881 bestemtes det, at Banen skulde udvides med en c. 2130 m lang Bane fra Masnedund Station over en Bro (se p. 312) til Masnedø tillige med en Havn paa Øens Sydende, hvor der skulde indrettes Dampfærgeleje med Overfart til Orehoved paa Falster (se under Masnedø); dette nye Anlæg aabnedes $10/1$ 1884. Den private *Masnedund-Kalvehave Bane* (Masnedund-Vordingborg-Kalvehave), 20,7 km, er bygget i Henhold t. Lov af $8/5$ 1894, Konc. af $24/6$ 1895; Staten ydede Halvdelen af Anlægskapitalen; den aabnedes $1/10$ 1897; den ejes af Kalvehave Jærnbaneselsk. — I $19^{18/19}$ befordredes med Statsbanerne fra Masnedund 35,743 Pers. samt som Transit fra Kalvehavebanen 13,874 og fra Stubbekøbing 4385 Pers. Fra Vordingborg befordrede Statsbanerne 60,295 Pers.; Totalvægten af Gods og Kreat. ankommet til Masnedund udgjorde 7795 Tons samt som Transit til Kalvehavebanen 4843 T. og til Stubbekøbing 7 T.; Totalv. af Gods og Kreat. ank. til Vordingborg udgjorde 13,844 T.; Totalv. af det til Masnedund afsendte Gods m. m. var 7795 T. samt som Transit til Kalvehavebanen 4843 og til Stubbekøbing 7 T.; Totalv. af Gods og Kreat. afsendt fra Vordingborg var 12,031 T. — Antallet af Rejsende paa Kalvehavebanen udgjorde $19^{18/19}$ 117,784, Totalv. af Gods og Kreat. 23,802 T.

Historie. Den gamle Form for Byens Navn er 1230 Warthingburgh; i Vald. II's Jordeb. Worthingburgh. Dette skulde efter Reglerne blive til Oringborg, og Former af denne Art findes virkelig ogsaa (f. Eks. 1283 Orthingæburgh), men de sejrer ikke. Navnet kommer utvivlsomt af den mod SØ. udskydende Halvø Oringe, i Vald. II's Jordeb. kaldet Worthing. I Ry Klosters Aarbøger omtales den som et af de tre Steder, hvor Kong Frode henlagde en Guldring. Det er en meget gl. By, der maaske allerede har været til, før Vald. I opbyggede Borgen (se ndfr.) og fra tidlig Tid var Overfartssted til Falster, men det var dog først, efter at Borgen var opstaaet, at Byen voksede til. Den har dog aldrig haft videre Betydning og har egtl. kun været et Tilhæng til Borgen. Naar Navnet forekommer i Historien — og det gør det meget ofte —, er

det Borgen og ikke Byen, som menes. Byen har aldrig haft stor Udstrækning, ja der er Grund til at antage, at den i tidligste Tid helt har ligget inden for Slotsbanken, men senere, da Pladsen er bleven for lille, har den ogsaa bredt sig uden for Ringmuren. Den centrale Del af Byen ligger nu paa en Banke, der tydeligt ses at have været befæstet. Mod S. og N. begrænses den af lavtliggende Mose- og Engdrag (mod N. „Badstuesøen“), mod Ø. af Slotsgraven og mod V. af en svær Bygrav, der særlig i Præstegaardshaven er velbevaret (fredl.), medens dens videre Forløb V. om Torvestræde er saa godt som udvisket. Inden for disse Grænser maa Byen have ligget ved Middelalderens Slutn.

Et Vidnesbyrd om Byens ringe Størrelse kan maaske ogsaa søges i, at den i Middelalderen kun havde eet Kloster, et Sortebrødrekloster. Det skal være stiftet 1253, men omtales i øvrigt kun een Gang, i et Testam. fra 1261. Snart efter er det sikkert forladt (i en Liste over Sortebrødreklostre i Provinsen Dacia fra 1300 nævnes det ikke). Hvor det har ligget, vides ikke. Desuden havde Byen to milde Stiftelser, et Helligaandshus og et Skt. Jørgens Hospital for spedalske, men kun meget lidt

Grundplan af Vordingborg. Efter Resen.

vides om dem. Aar 1466 nævnes, at da mødte „for Per Hansen, Forstander for den Helligaandskloster hos Vordingborg, og ædle Søsken s. Steds Mogens Kristhensen, Borgemester i Vordingb. og Kirkeværge til Vor Frue Kirke, Henning Joansen, Raadmand, og Her Laurens, Sogndegn, og da blev det saa gjort, at Vor Frue Kirke i Vordingb. skal aarl. give 2 slette Mark danske Penninge til den Helligaandskloster af al Jord og Grund, som hører til Teglovn og Teglladen, som Vor Frue Kirke selv byggede“. Naar Hospitalet her kaldes Helligaandskloster, er dette dog ukorrekt, thi det var kun et Hospital. I Beg. af 16. Aarh. var det en kgl. Forlening. Af dets Kirke, der laa paa Algade foran Jærnbanelinjen, var der paa Resens Tid endnu Rester tilbage. Paa et Sted, der fra gl. Tid kaldes Klosterbakken, mener man 1884 at have truffet paa disse Rester, nogle over 1,5 m tykke Mure af røde Munkesten paa Fundament af Kamp, endv. Grave osv. Hvor Skt. Jørgens Gaard har ligget, vides ikke; den nævnes i hvert Fald i Beg. af 16. Aarh. — Byen har i Middelalderen haft mindst to Gilder, et Skt. Gertruds og et Skt. Knuds Gilde, det sidste fornyet 1630.

Hvornaar Byen har faaet sine Privilegier, vides ikke; 1415 stadfæstede Erik af Pommern dem, og de er senere blevene bekræftede mange Gange, bl. a. 1445, 1450, 1484, 1514, 1539, 1604, 1651, 1671, 1700 og 1742; $\frac{2}{1}$ 1441 gav Chrf. af Bayern Byen Ret til at have Borgmestre og Raadmænd. I øvrigt er de hist. Begivenheder, der omtales, knyttede til Slottet. Særlig i Valdemarernes Periode synes V. at have været Kongernes alm. Opholdssted. Det var fra V. og Masnedø, at Togene mod Venderne under Vald. I

og Vald. II udgik; det var som et Værn mod deres Søoverier, at Vald. I opførte Borgen her, og begge disse Konger døde her, Vald. I $12\frac{1}{2}$ 1182, Vald. II $28\frac{3}{8}$ 1241, den sidste kort efter, at han paa et Danehof i Vordingb. havde udstedt Jydske Lov. I 2. Halvdeld af 13. Aarh. holdtes der fl. mærkelige Danehoffer og Rigsforsamlinger i V., saaledes 1255, 1282, 1283 og 1284; ogsaa senere var Slottet Mødested i vigtige Anliggender eller Opholdssted for Kongerne, dog ikke saa hyppig som før, da Nyborg blev det sædvanlige Sted for Danehofferne. Et Forlig afsluttedes i V. $3\frac{1}{2}$ 1296 mellem Erik Menved og Hertug Vald. af Sønderjyll., hvorved denne atter maatte tilbagegive Kronen Als, Ærø og Femern. Chrf. II og hans Søn Erik kronedes i V. $15\frac{1}{8}$ 1324, og omtr. samtidig stod Brylluppet her mellem Chrf.s Datter Margrethe og Markgreve Ludvig af Brandenburg. I Vald. Atterdags første Regeringsaar havde de holstenske Grever V. i Pant, men 1346 kom det i Kongens Besiddelse; 1361 blev det forgæves belejret af Hansestæderne; 1392 sluttede Margrethe en Traktat her med de holst. Grever; 1434-35 førtes her med Holstenerne og Hansestæderne langvarige Underhandlinger, som endte med Freden i V. $15\frac{1}{7}$ 1435; 1437 og 1438 holdt Erik af Pommern Rigsdage her, hvor han forgæves søgte at faa Regeringen overdraget til sin Fætter, Hertug Bugislav. Kong Hans, der var forelsket i Fru Edele, Lensmanden Torben Billes Hustru (begge † 1512), opholdt sig jævnligt paa V.

Da Slottet i senere Middelalder ophørte at være den sædvanlige Kongebolig, gik Byen ogsaa tilbage. Dens Handel, som aldrig havde været videre stor paa Gr. af det ringe Opland, tog mere og mere af; kun som Overfartssted til Falster bevarede den nogen Betydning. V. Færgegaard kaldes endnu op i 17. Aarh. Huldengerfærge efter Huitanger (1278 Hwitangherr), det gl. Navn paa Vordingborg Bugt (se Hist. Tidsskr. 5. R. IV p. 729). Et Vidnesbyrd om Byens Fattigdom i Beg. af den nyere Tid har man i, at Fred. II 1577 eftergav den Byskatten, og Chr. IV eftergav den ligeledes 1604 nogle Restancer; 1585 skriver Kongen til Lensmanden paa V., at, da Borgerne i Vordingborg havde klaget over, at deres Kirke var forfalden, og de savnede Midler til dens Istandsættelse, maatte de Kirker i Lenet, som var formuende, yde Hjælp. I 1620'erne synes Byen at have haft en Opgangsperiode, men under det 17. Aarh. Krige gik det atter tilbage, navnlig under Svenskekrigen led den meget (se „Fra Ark. og Mus. I p. 411 fl.). Desuden led den som andre Byer af ødelæggende Ildebrande, saaledes 1718, 1729, det sidste Aar endog to Gange, og 1781. Aar 1672 havde den 736, 1769 765 Indb. En Institution, som i den nyere Tid gav Byen en Del Anseelse, var Latinskolen, hvis Oprettelse maa antages at være sket ved Midten af 16. Aarh. (1551 var den endnu ikke opr., se Kanc. Brevb. $13\frac{1}{7}$ 1551), men som, saa vidt vides, nævnes første Gang 1555. Den har dog aldrig været betydelig. I ældre Tid havde den foruden Rektor, der tillige var Degn i V., 2 Hørere, senere kun 1 Hører; ved de mindre Skolers Inddragelse 1739 forbedredes dens Kaar. Fra gl. Tid fik 12 (senere 11) Disciple Kost paa Slottet indtil midt i 18. Aarh., da de i Stedet fik Kostpenge. I 1806 blev den en Middelskole, og den maatte kun forberede Disciple til Optagelse i de lærde Skolers højere Klasser; 1819 fik den dog atter Dimissionsret, som den beholdt til sin Ophævelse 1846. Skolen laa paa den gl. Kirkegaards Grund, hvor der ved Midten af 18. Aarh. opførtes en ny Skolebygning; 1810 fik Skolen en ny Bygning paa den nordl. Side af Kirketorvet; 1829 afløstes den atter af en ny; det gl. Hus paa Kirkegaarden brugtes senere bl. a. til Materialhus for Kirken; det blev nedrevet 1865. Som Rektorer nævnes Sprogmanden Søren Poulsen Judichær (1627-35), Ludvig Heiberg (1756-60), Fader til Digteren P. A. Heiberg — der er født i V. 1758 og tog Eksamen ved Skolen 1774 — og Fr. O. Lange (1841-46), Fader til Kunsthistorikeren Jul. Lange. Af Disciple nævnes, foruden P. A. Heiberg, Præsten Søren Ingemann, Digterens Fader, Kritikeren og Sprogmanden Jac. Baden, hvis Fader ligeledes var Rektor her (1731-38), og som fødtes her 1735. Byen var fra 1701, da Rytterdistrikterne blev oprettede, Garnisonssted for et Rytterregiment, i hvilken Anl. der opførtes flere Bygninger paa Slotspladsen; en Eskadron af 4. Rytterregiment laa fra 1790 med enkelte Afrydelse her og i Næstved indtil 1866, da den forflyttedes til Næstved; endnu ses „Rytterstalden“ i Algade.

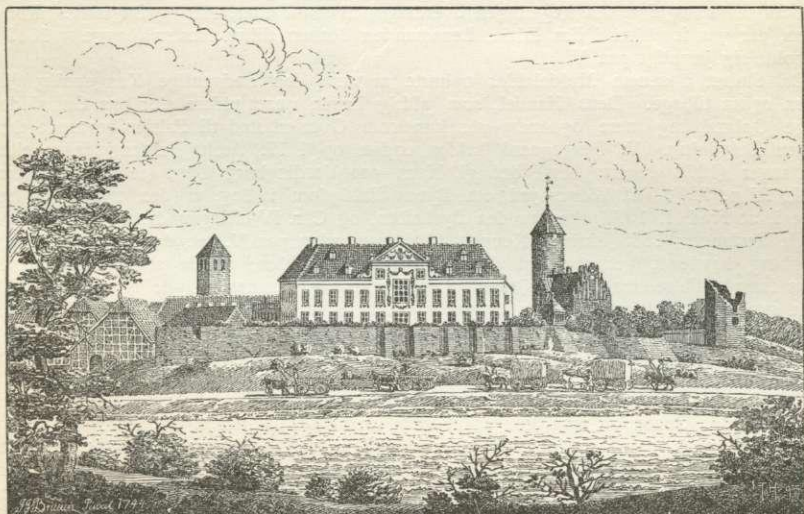
I 19. Aarh. er Byen vokset betydelig, især efter 1870, da Jærnbanen aabnedes, og *Masnedesund*, som før den Tid kun bestod af Færgegaarden og 3 Huse, efterhaanden fremstod paa Ore og Maderne. — Hvorledes *Nyrod* Købstad (Nyraad; 1438 Nyrud) er opstaaet eller er kommet til at udgøre en Del af V. Kommune, vides ikke. Efter lange Forhandlinger om, hvorvidt den skulde vedblive at være Købstad eller overgaa til Landsognet, bestemtes det ved Res. af $31\frac{1}{12}$ 1845, at den skulde beholde sine Købstads-

rettigheder. — En Vedtægt om Markhegn fra 1655 er trykt i Bjerge og Søegaards Dske Vider og Vedt. III p. 141.

Om Vordingborg-Runestenen, der i Beg. af 17. Aarh. opdagedes af Kansler Chr. Friis som Grundsten under Acciseboden ved Københavnsporten (Boden brændte ⁶/₁₀ 1850), undersøgtes af Worm, førtes til Slotsgaarden og 1652 flyttedes til København, hvor den reddedes fra Branden 1728, se Wimmer, D. Runemindesm. III, Nr. 11.

I Vordingborg er, foruden de ovenn., Digteren M. Goldschmidt født 1819; en indmuret Marmorplade viser hans Fødested paa Algade.

Slottet og Slotsruinerne. Slottet skylder Valdemar I sin Oprindelse, og de følgende Konger, særlig Vald. II, har udvidet det og forøget Befæstningerne for at gøre det til en værdig Kongebolig. Af de senere Konger i Middelalderen er det især Vald. Atterdag, hvis Navn knyttes til dette hans Yndlingslot. Han blev begravet i Slotskirken; men senere lod Margrethe hans Lig bisætte i Sorø. Det var denne Konge, der opførte Gaasetaarnet (se ndfr.), den eneste Bygning, der har holdt sig, og paa hvilket en Gaas

Prins Jørgens Palæ.

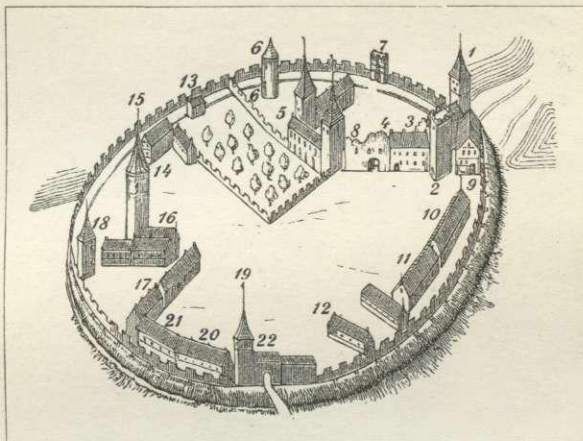
Efter et Gouachemaleri af J. Bruun fra 1744, i Nationalmuseet.

1871 genopsattes som et Minde om Kongens spottende Sammenligning mellem de 77 Hansestæder, der havde erklæret ham Krig, og en Flok skrigende Gæs.

Af Slottets Hovedsmænd kendes Niels Bosen 1287, Jakob Spikidunæ, Markvard Stove senior 1342, Arvid Knap 1351 og 1356, Fikke Moltke 1362, Peder Nielsen 1364, Hans Therbach el. Tyborg 1369 og 1370, Fikke Moltke 1371, Cort Moltke 1376 og 1384, Fikke Moltke 1392, Jep Brymle 1423-24, Henning van Hafn 1439, Fru Abel, Gos van Hitzackers Enke, 1462, Henrik Mogensens 1486, Jørgen Parsberg 1494-1500, Torben Bille 1502-12. Senere er særlig Hr. Henr. Gøye, Peder Oxe, Chr. Valkendorf og Arild Huitfeldt at mærke.

Allerede i Beg. af den nyere Tid synes Slottet at have været i Forfald, om ogsaa det endnu i lang Tid havde Præget af Fæstning — 1540 og 1542 paalægges det Lensmanden at modtage Bøsseskytter (Bøsser 3: Kanoner) i Borgeleje, og 1555 faar Lensmanden Bef. til at indrette et Taarn paa Slottet til „at lade Krudt i“ —; ligeledes har baade Fr. II og Chr. IV holdt Residens her (⁸⁰/₁ 1582 fik Lensmanden Brev om at forbedre V. Slot, da Kongen havde erfaret, at „Huse og Mure var meget forfaldne“ ¹²/₂ 1634 befaler Kongen Rentemesteren at tilholde Overtømmermanden at begive sig til V. og „der besigtige tvende Taarne, hvis Overdele ganske skal være brøstfældige, saa at det er at befrygte, at dersom de udi Tide ikke hjælpes, de da skal falde neder og gøre Skade paa de andre Huse, som næst staae“). Men som Fæstning har det i alt Fald

1658 mistet al Betydning, thi $1\frac{1}{2}$ kunde Karl X uhindret lande ved V., hvor Fredsunderhandlingerne paa Slottet med de to udsendte danske Rigsraader hurtig blev afbrudte. Da Fr. III ved Testam. havde bestemt, at Sønnen Prins Jørgen efter hans Død skulde have V. Amt som Len paa Livstid, men Slottet var i den Grad forfaldent, at der ingen passende Bolig fandtes, opførtes der 1671-73 paa den sydl. Del af Slotsgrunden og med Benyttelse af den gl. Borgs Fundamenter et trefløjet Jagtslot i italiensk Stil med Façade mod S. og med en Mur i Stedet for 4. Fløj mod N., samtidig istandsattes nogle af de ældre Bygninger, deribl. det saakaldte Cancelli. Efter at Prinsen var rejst til England 1683 og var blevet gift med Prinsesse Anna, stod dette Slot imidlertid saa godt som ubenyttet; dog var der senere Planer oppe om at opføre et storslaaet Rokoko-slot paa Ruinerne (jfr. Bygningsudkast i Fr. V's Atlas, i Kgl. Bibl.). I 1750 blev det solgt til Gehejmerd. W. A. v. d. Osten, der afbrød Sidefløjene og senere solgte Resten til en Murermester i Kbhvn., som efter at have fortsat Ødelæggelsen afhændede Levningerne

Vordingborg Slot. Efter Resen.

1. Wand-taarnet. 2. Woldemars-taarn. 3. Kongens Køchen, og Brøgers. 4. Wester-Sal. 5. Oster-Sal. 6. Ormetaarnet og Ormehafven. 7. Jomfrue-taarnet. 8. Nye-Slot. 9. Nye-Lade. 10. Gammel-Lade. 11. Koe-Stalden. 12. Gammel-Smidde. 13. Smiddien i Hafven. 14. Fruerstuen, Borgerstuen og Køchenit. 15. Gaasen. 16. Gammel Kircke. 17. Stalden. 18. Gammel Klocke-taarn. 19. Møllebeck. 20. Skrifverstuen. 21. Printzens Stald. 22. Porten til Slottet.

til Regimentsskriver Jacobsen, der 1769 solgte alle Materialerne og Grunden til Over-skattedirektionen for 300 Rd. De andre Bygninger af Slottet var i Tidens Løb helt faldne i Ruiner og Stenene bortførte af Byens og Omegnens Folk. Senere er hele Slotsgrunden gaet over til V. Kommune, der ogsaa ejer alle paa den staaende Bygninger med Undtagelse af Gaasetaarnet, der ejes af Staten if. Gavebrev af $24/12$ 1808 fra Amtsforsvalter Reiersens Enke til Kongen. Slotsbanken er fredl.

Slotsruinerne laa i 19. Aarh. ret upaaagtede hen, kun Gaasetaarnet og en Del af Ringmuren mod S. og V. var til Synse. 1871 ryddedes noget op paa Pladsen, men først 1889 blev der af Nationalm. paabegyndt en Udgravning af Ruinerne ved Hjælp af en paa Finansloven bevilget, femaarig, senere fornyet Understøttelse, og skønt disse Arbejder, der nu i en Aarrække har været indstillede, ikke er tilendebragte, kan man dog nu dels ved Hjælp af det, der allerede er afdækket, dels ved en Tegn. fra Resens Atlas fra Tiden umiddelbart før Opførelsen af Prins Jørgens Palæ, gøre sig Begreb om det mægtige Bygningskompleks. Desuden er der bevaret en Del gl. Stik deraf fra 18. Aarh. Desværre har det uheldige Klima angrebet de i Forvejen medtagne Ruiner saa stærkt, at man maa nære store Betænkeligheder ved at lade de haardest angrebne Partier henstaa ubedækkede.

Den henved 3 ha store Slotsbanke er beliggende umiddelbart ved Oringe Bugt; Rester af det Bolværk, der for faa Aar siden fandtes nedenfor i SØ., viser, at Søen har strakt sig helt ind til Bankens Sydside, og ogsaa mod V., hvor Eng nu strækker sig helt op

til Kirken, har Bugtens Vande dannet et naturligt Værn, medens Slotsbankens øvrige Sider er afskaarne fra det Højdedrag, hvorpaa største Delen af Byen ligger, ved en dyb og bred, nu udtørret Grav. Kun mod N. er en Del af Graven ved Slotstorvets Udvidelse blevet tilkastet. Slotsbankens Form er en uregelmæssig Firkant med Længdeakse N.-S. Nordsiden er meget afrundet og betydeligt smallere end Sydsiden.

Borganlægget falder i to Afdelinger, en ydre og indre, den egentlige Borg. En hovedsagelig af Munkesten opf. Ringmur, der paa sine Steder er bevaret i betydelig Højde, følger Bankens Konturer og begrænser det hele Anlæg. Udadtil har denne

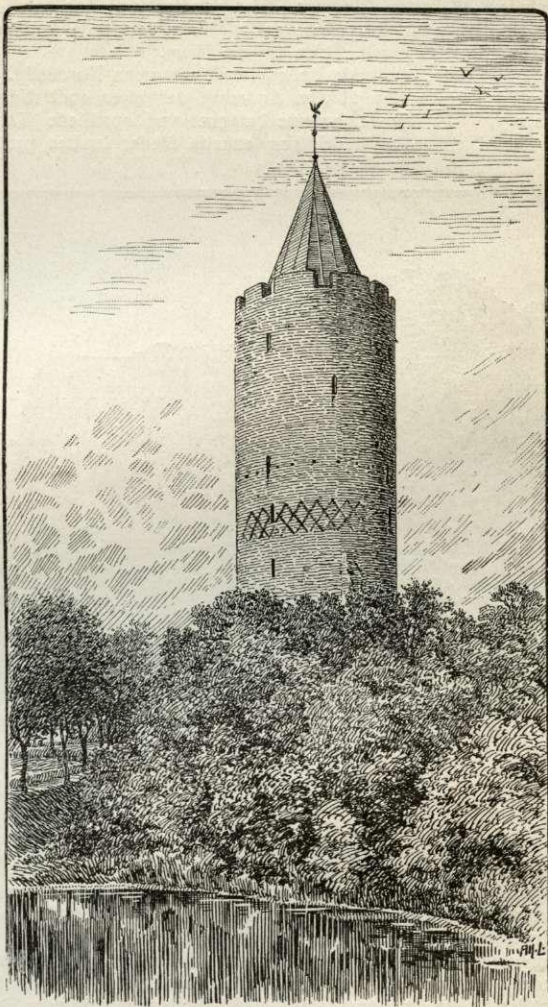

Ringmur, foruden adskillige halvrunde, taarnagtige Murremspring (oftest aabne indtil) til Flankering, haft 4 sværere Taarne (foruden de to under Hovedborgen nævnte), hvoraf det ene, *Møllebækaarnet*, i NV. med den nærmest tilgrænsende Del af Ringmuren er nedrevet, medens *Gaasetaarnet* i NØ. samt de nedre Partier af det udvendig sekskantede *Ormestaarn* (Fangetaarn?) i SØ. og af et navnløst, firk. Taarn (el. Murremspring) i SV. staar tilbage. — Det runde *Gaasetaarn*, den eneste bevarede Bygn. af Slottet, staar midt i Ringmuren og maaler ved Grunden c. 33 m i Omfang, medens Højden til den krenelerede Murrand er c. 26, til Spirets Top 36 m. Dets røde, glatte Munkestenmur bærer Spor af et ved sorte Teglsten dannet Zigzagmønster (tilsvarende findes

paa Vordingb. Kirke), men brydes i øvrigt kun af de høje, smalle Skydeskaar, der i Taarnets Indre munder ud i store Nicher. I Murens ses desuden fl. Rækker ydre og indre Bjælkehuller og paa Sydsiden den eneste oprindl., højtsiddende Dør, der har givet Adgang fra Ringmurens Vægtergang. Oventil afsluttes Taarnmuren af Tinder, inden for hvilke det i 1871 opsatte kobbertækte Spidstag rejser sig. Samtidig med Taget opsattes paa dets næsten 3 m høje Spir en forgyldt Kobbergaas til Erstatning for den længst forsvundne „Guldgaas“. Tidligere dækkedes Taarnet af et paa Tinderne hvilende Tag, men til den oprindl. Overdækning kendes intet. I Taarnets Indre staa Murene upudsede. Det er oprindl. bygget i 7 Stokv. (det øverste vistnok overhvalvet) foruden Kælderen (Fængsel?), hvortil der kun er Adgang fra Étagen ovenover. I 1821 foretog Murer- og Tømrermester C. G. Simler paa Initiativ af Sognepræsten U. C. Boesen og Apoteker Aarsleff en Reparation af Tømmerværket; Taget fornyedes, 5 Loffer indlagdes, og en 105 Trin høj Trappe indsattes. Ved s. Lejlighed blev den nuv. Dør i nederste Stokv. udhugget. Fra ret ny Tid (c. 1700) synes ogsaa et Privet at være, der er anbragt i en af Taarnets mange Murnicher. Meget gl. er derimod en Bjælkevæg i 3. Stokv., dannet af vandretliggende runde, svære Tømmerstokke, og med en tilhugget Døraabning. Muligt er det Væggen af et Bulhus, der er benyttet hertil (Aarb. f. n. Oldk. 1894 p. 378 og 1899 p. 146). Oprindl., men restaur. er ogsaa den smalle Stentrappe, der i Ydermuren fører fra øverste Stokv. op til Vægtergangen bag Tinderne. — I 1898 foretog Nationalmus. en stærkt tiltrængt Restauration af Taarnets Murværk.

I Ringmuren ses Spor af

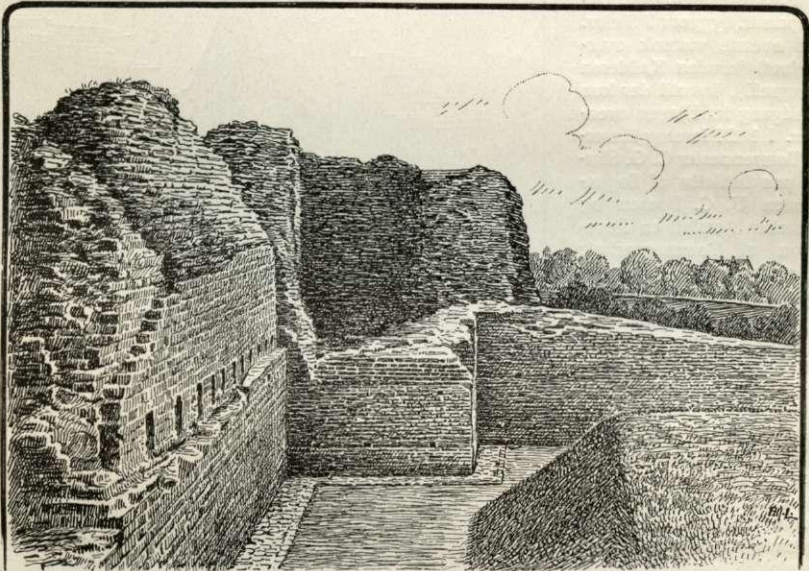
fl. Indgange, men den paa Resens Plan angivne Hovedport (Planens Nr. 22) hører til de nedrevne Partier (ved Gravearbejder paa Slotstorvet er man dog stødt paa Fundamenter, der ikke nærmere undersøgtes, men formentlig stammer fra Portbygningen). Saaledes findes, foruden den under Hovedborgen nævnte, mod Ø. mel. Gaase- og Ormetaarnet en højtsiddende Døraabning, og til Strandsiden i det velbevarede Murstykke V. for Ormetaarnet en tilmuret Dør, der over sig har 4 gennem Muren gaende Bjælkehuller, muligt fra et udkragende Portforsvar af Træ.

Gaasetaarnet.

Til Ringmurens Inderside har der (som alm. ved vore, især tidl. middelalderl. Borge) støttet sig en Del Bygninger. Fundamenter af fl. saadanne er afdækkede, saaledes af en Bygning (Skriverstuen paa Resens Plan?) inden for Nordmuren, med profileret Dør-aabning mod S., samt af en anden, der laa lidt vestligere og havde to Trappegange i Sydsiden og 5 Nicher indvendig i Nordsiden (nu atter tilkastet). Ogsaa i den saakaldte „Sarahs Have“ mel. Gaase- og Ormetaarnet findes Bygningsfundamenter, der slutter sig vinkelret til østre Ringmur. Her fandtes en Mur, muligvis af den paa Resens Plan nævnte Bygn. Nr. 14, og S. derfor, bl. a. dannende Portpassage om ovenn. Dør i Ringmuren, flere, til forsk. Tider opførte Mure.

Fritliggende, et Stykke inden for Ringmurens Nordøsthj., fandtes Fund. af den romanske Kirke (indviet til Skt. Andreas), der efter endt Udgr. og Undersøgelse atter tilkastedes 1897 (Fundamenterne betegnes ved opstillede Kampesten). Gennemgaaende er kun Syldstenene bevarede; kun enkelte Steder fandtes profileret Sokkel el. Munkestens-

Vordingborg Ruiner (Vandtaarnet).

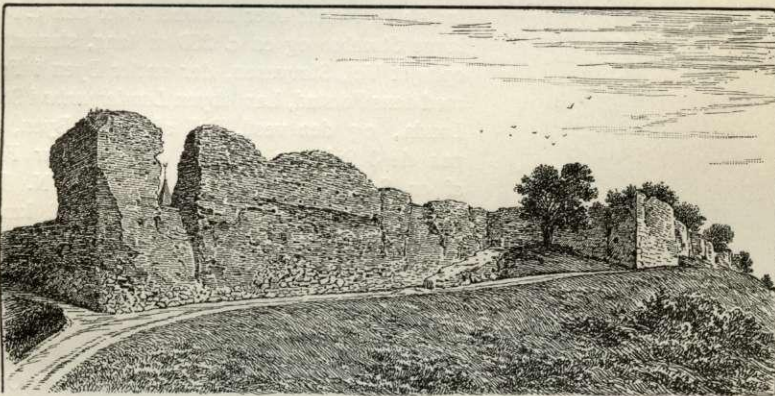
skifter. Den oprindl. Murstenskirke, fra 12. Aarhs. Slutn., har haft Skib, næsten kvadratisk Kor og Apsis mod Ø., og forsk. Forhold tyder paa, at der over Skibets Vestende har rejst sig et Taarn, der ind mod Kirkerummet har aabnet sig i to Arkadebuer. Senere er der foretaget forsk. Forandringer ved denne oprindl. Kirkebygning; Koret blev udvidet 2,5 m mod Ø. med lige Afslutning, og der føjedes et Sakristi til dets Nordside. Rimeligvis er der ogsaa indbygget to Rækker Hvalvinger (Spør af Midtpiller i Skibet findes), saaledes at Kirken har synet tveskibet. I Kirkeruinen er fundet fl. Grave. V. for Kirken har man ogsaa truffet Fundamenter af mindre Bygninger.*

Selve Hovedborgen har indtaget en højtliggende Plads paa Bankens Sydside og omgives af en uregelmæssig firkantet Ringmur, hvis tre Sider omgives af det ydre Borgterræn. Kun sydl. Ringmur (den saakaldte „Store Ruin“), der her er særlig svær og for en Del (ved Foden) muret med ra og kløvet Kamp, er fælles. I Ringmuren findes 4 firk. Hjørnetaarne, i SV. *Vandtaarnet*, der delvis staar i to Stokværks Højde, i NV. *Valdemarstaarnet*, i NØ. et Taarn, som ikke er navngivet hos Resen, og i SØ. *Jomfrustaarnet*, som ikke er udgravet og er indrettet til Udsigtsplads. Midt i Nordmuren har desuden været et 5. Taarn, det firkantede *Porttaarn* (tildækket efter Undersøgelsen); desværre er det, ligesom den nærmeste Del af Ringmuren, blevet meget ødelagt ved Sprængning. I sydl. Ringmur nær Vandtaarnet findes en bred tilmuret Portaabning og foran den en ydre Formur langs Ringmuren, der maa være opf. til Dækning for Portaab-

ningen. Fra Vandtaarnet og hen over denne Port findes indvendig i Muren en Række Bjælkehuller, muligt til Anbringelse af Vægtergang eller Bygninger.

Som den ydre Borg har ogsaa Hovedborgen haft Bygninger op til Ringmuren. Mellem det ødelagte Portaarn og det nordøstre Taarn ligger afdækket to Kælderrum af en anselig Bygning med Vinduer i S. og Rester af Tøndehvælvinger fra 16. Aarhundrede. („Kælder under den lange Sal“). Gennem den vestl. skærer en Del nyere Mure fra Prins Jørgens Palæ, der var anl. ovenpaa det gl. Slot. En anden stor Kælder („Vinkælderen under Kongens Værelse“) er afdækket tæt derved ved østre Ringmur og har en smal Murstensvindetrappe i Sydvesthjørnet.

Hele det omfattende Slotsanlæg er opf. til forsk. Tider. Kirkebygningen hidrører fra Absalons Tid. Sandsynligst er det, at Slottet oprindl. har indskrænket sig til Hovedborgens højtliggende Plads mod Stranden, medens Byen, som foran nævnt, i ældre Middelalder har ligget om Kirken paa den øvrige Slotsbanke og nøjedes med en spinklere Befæstning. Fra det ældste Slot synes i alt Fald den østl. Del af Hovedborgens Sydmur at stamme, der hovedsagelig er opf. af raa og kløvet Kamp og støttes af svære Stræbepiller. Senere i Middelalderen, sikkert, som det hedder sig, i Vald. Atterdags Tid, har Borgen indtaget

Ringmuren mod Syd.

den hele Banke, og den ydre Ringmur er rejst i eet, bortset fra enkelte senere Forstærkninger (saaledes i Ø., hvor en svær Mur er opf. indenfor op til Ringmuren). Sandsynligvis er ogsaa Hovedborgen ombygget og udvidet ved denne Lejlighed, om end der senere er bygget derpaa. Endnu i 16. Aarh. er der foretaget Byggearbejder paa Borgen.

Største Parten af den hele Slotsruin er tilgængelig og forsynet med Gangstier og Trapper. Inden for vestre Ringmur ligger et Par senere Bindingsværkshuse, der bl. a. afgiver Bl. for Opsynsmanden og rummer „Sydsjællandsk Museum“ (se p. 311), hvor der som nævnt er en Del Sager fra Ruinernes Udgravning, men det meste findes dog i Nationalmus. For Tiden anlægges inden for Ringmuren i NV. en lille Have, der skal indeholde Planter fra ældre Tids Havedyrkning.

Litt.: J. B. Hansteen, Det danske privilegerede Skole-Huus i Vordingborg, 1724. — R. Nyerup, Det af Kong Valdemar opbygte Vordingborg Slots Ruiner, i Antqv. Ann. I p. 1. — J. Suhr, Hist. Efterretn. om V. Latinskole, Skoleprogr. 1824-26. — N. Høyen, Skrifter II p. 491 flg. — J. Kornerup, Gaasetaarnet, i Ill. Tid, 1871-72, p. 323; samme: Kirkl. Minder i Vordingborg, Kirkeh. Saml. 5. R. II, p. 627. — H. F. Rørdam, i Kirkeh. Saml. 3. R. III p. 10 og 53 flg. — L. P. Poulsen, V. og Omegn, Vordingb. 1896. — Sune Ambrosiani, Rester af stafbygnad i Gåsetornet, i Aarb. f. n. Oldk. 1899. — Fr. Schjøtt, Fra „Gaasens“ Fortid, i „Fra Ark. og Mus.“ I. — A. Mathiesen, Gaasetaarnet, i Aarb. f. n. Oldk. 1902 p. 61 flg. — J. B. Løffler, V. Slotskirke, smstds. 1906. — H. H. Jørgensen, Foredrag over gl. V. By, og Foredrag over V. Slot og dets Ruiner, Vordingb. 1915. — H. H. Clausen, V., i „Præstø, Sorø og Rosk. Amters Vejviser“, p. 649-55, Slagelse 1915. — Indberetn. om Byen 1743, i Præstø Amts Aarb. 1918, p. 93 flg. — V. Møllerup, Redegør. for Nationalmus. 2. Afd.s Virksomhed 1893, p. 51 flg.

Stege.

1326

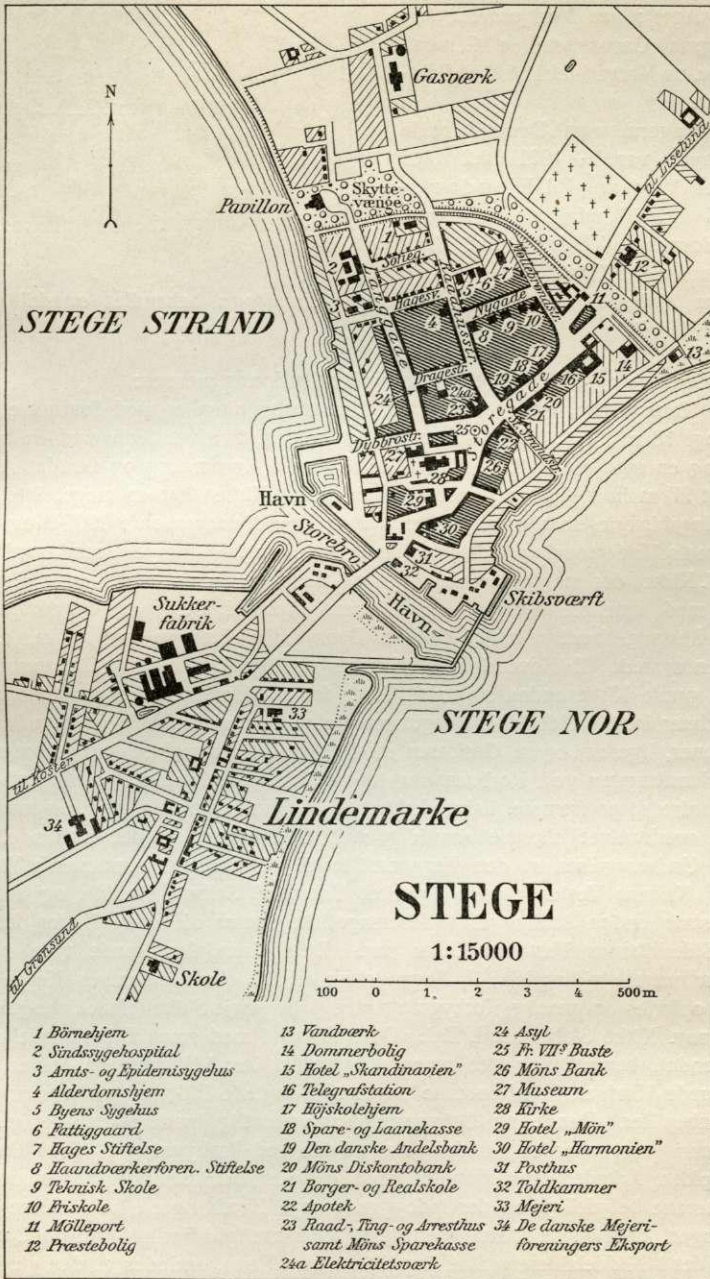

1519

Købstaden Stege, den eneste paa Møn, ligger i Mønbo Hrd. under $54^{\circ} 59' 2,73''$ n. Br. og $0^{\circ} 17' 31,31''$ v. L. for Kbhvn. — c. $12^{\circ} 17' 9''$ ø. L. for Grw. (beregnet for Kirketaarnets Spids) paa Øens Nordvestside ved Stege Strand paa et temmelig fladt, mod N. og NØ. opadstigende Terræn. Højeste Punkt i Byen er Hj. af Møllebrøndstræde og Nygade, 8,6 m; ved Mølleporten er der c. 8, ved Raadhuset c. 6, ved Kirken c. 4 m. Byen, der tager sig smukt ud fra Søsiden, ligger paa den nordl. Side af det smalle Indløb til Noret; over Indløbet fører den c. 73 m lange Storebro og en c. 250 m lang, stensat og ophøjet Vej, Støvvasen, der sætter Byen i Forb. med dens Forstad, Landsbyen *Lendemarke* i Stege Lands., og den vestl. Del af Øen. Byen, der paa de 3 Sider er omgivet af Vand, har Form af en Sekstant, der vender Buen mod N. Den ligger c. 70 km SSØ. fra Kbhvn. og 22 km Ø. for Vordingborg. Dens største Udstrækning fra S. til N. er noget over 750 m, og Linjen mellem Buens Endepunkter er omtr. ligesaa stor. Denne Bue følger Resterne af Steges gl. Befæstning, der er omdannet til et nu til Dels bebygget Lystanlæg, som skiller den fra Rødstens Overdrev og Byens andre Jorder (Sekstenjorderne). Hovedgaden er Storegade, der fra Storebro fører over Torvet mod NØ. til Mølleporten, den eneste bevarede af Byens 3 gl. Byporte (se p. 335), hvorfra Landevejen til Øens østl. Del og Klinten gaar. En ny betonstøbt Storebro bygges 1921 N. for den gl., for c. $\frac{3}{4}$ Mill. Kr. Fra Store-

gade udgaar mod N. Langgade, Raadhusgade (før Skammestræde, forvansket Skammelstr.) og Møllebrøndstræde, ligesom der løber mindre Stræder fra Storegade mod S. Den godt byggede By har kun meget faa ældre Bygninger og har i nyeste Tid kun udvidet sig lidt mod N., den eneste Side, hvor der overhovedet er Plads til Udvidelse.

Byen har 21 Gader og Stræder og 2 Torve (Torvet og Gaasetorvet). Købstadsgrunden med tilh. Markjorder udgjorde $\frac{1}{2}$ 1916 566 ha, deraf Bygrunden c. 30, og der var 340 Huse, med Lendemarke 534. Af Arealet var i 1912 337 ha besaaede, 33 Brak, 100 Grønfoder og Græsning, 24 Haver o. l., 1 Mose, 4 Skov, 62 Gader, Veje, Byggegr. o. l. og 5 ubenyttede. Det samlede Hartk. var i 1905 132 Td.; s. Aar var der i alt 38 Jordbrug, hvoraf 11 med 27 Td. H. dreves fra Ejendomme i Byen, Paa Markjorderne ligger af større Gde: *Kathrine-dal* (c. 19,5 Td. H., Ejds. 281, Jordv. 140, c. 77 ha, deraf c. 2,2 Eng, Resten Ager) og *Provstegaarden* (Præstegaarden), c. 19,7 Td. H., Ejds. 170, Jordv. 148,

c. 94 ha, deraf Eng 1,6, Skov 3,9, Resten Ager); paa Markjorderne ligger ogsaa Gasværket, en Cementvarefabr. og Margarinefabrikken „Saksenborg“.

Bygningernes saml. Brandforsikringssum var $\frac{1}{1}$ 1921 10,213,168 Kr. Ved Vurdering til Ejendoms-skyld i 1916 udgjorde den saml. Vurderingssum 4,963,000 Kr., deraf Jordværdien 1,899,000.

Stege Købstads Landdistr. og *Stege Landsogn* behandles særskilt under Mønbo Hrd. *).

Af offentlige og andre **Bygninger** og **Institutioner** nævnes:

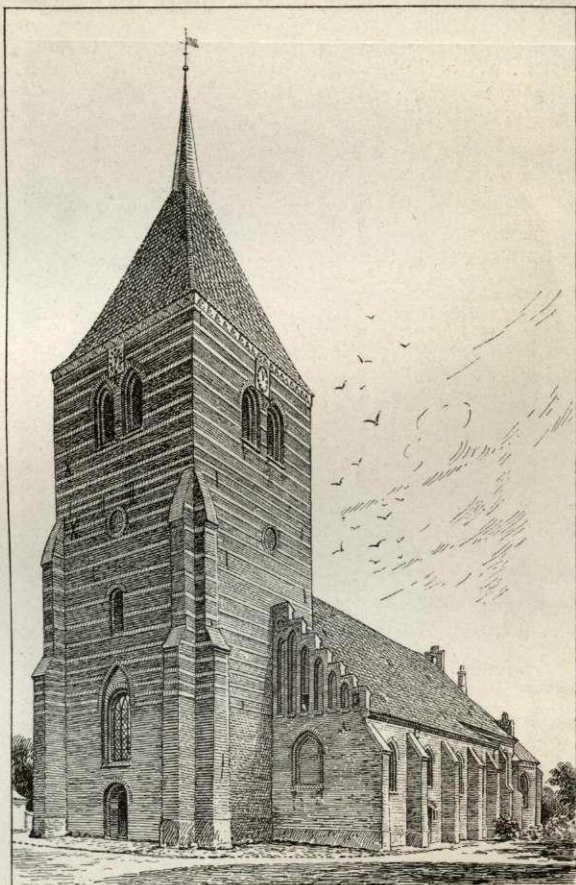
Skt. Hans Kirke, en anselig gotisk Murstensbygning, er med Taarnet c. 60 m lang og 18 m bred. Den bestaar af et tredelt, hvælvet Skib med en bredere vestl. og en smallere østl. Del, et lille Kor med Koromgang og tresidet Afslutn. samt et 27 m højt Vesttaarn med Pyramidespir. Kirken har en meget interessant Udviklingshistorie, som man først ved dens Hovedrestauration i 1907-9 og Nationalmuseets Undersøgelser i de flg. Aar er kommet fuldt paa det rene med. Den oprindl. Kirke, der maaske er opf. af Jacob Sunesen, er en senromansk Murstenskirke med smallere Kor og en halvrunder Apsis i Ø., hvis Grundstene ved sidste Restaur. fandtes under Gulvet. Dens indre Længde var 28 m, medens Bredden svarede til Hovedskibets i Skibets vestlige Del, i hvis Sidemure Rester af den gamle Kirke endnu staar; til Trods for at Sidemurene er gennembrudte af Arkadebuer ind til Sideskibene iagttages endnu den gl. Sokkel og de udvendige Murlisener, ligesom ogsaa Gesimsen med dobbelt Rundbuefrise kan rekonstrueres. Paa Triumfvæggen ved Korbuen var to rundbuede Sidealternicher, hvoraf endnu den nordre staar fremme, halvt dækket af en Hvelvingspille. Kirken maa være blevet overhvelvet allerede samtidig med Opførelsen, og det menes efter de nyeste Undersøgelser, at den har været toskibet. Endnu i senromansk Tid maa der til Kirkens Vestende være føjet et Taarn af Skibets Bredde, og Rester af dette staar endnu indbygget i det sengotiske Taarns Sidemure Ø. for det Sted, hvor Sideskibenes Vestmure løber paa. Dets Grundplan kunde tyde paa, at det har været tvillingdelt. I Begyndelsen af 15. Aarh. nedreves Koret, og i Stedet opførtes en anselig Korbygning med 3 lige høje Skibe (Hallekirkesystemet), i den nuv. Kirke Skibets østl. Del. Dens Østgavl med smuk Blindingsdekoration staar endnu bevaret bag det senere tilbyggede Kor; i Sidemurene er der slanke spidsbuede Vinduer, Hvelvingerne bæres af 8-kantede Piller og afstives udvendig af Stræbepiller. Denne ny Østbygning var væsentlig bredere end det gl. Skib, som man snart efter er skredet til at udvide ved Paabygning af Sideskibe, som ved spidse Arkadebuer forbandtes med Hovedskibet; samtidig forhøjedes Hallkirkemurene betydeligt, og der indbyggedes nye Hvelvinger i hele denne Del af Bygningen. Efter at nu Taarnet var blevet for uanseligt i Forhold til Skibet, ombyggedes det i Middelalderens Slutning til sin nuv. Form, saaledes at den gl. Bredde svarende til Hovedskibet bevarede, medens det udvidedes mod V. og væsentlig

*) Ved Res. af $\frac{17}{10}$ 1898 indlemmedes et mindre Areal af Landsognet fra $\frac{1}{7}$ 1898 i Stege, og ved Bkg. af $\frac{20}{9}$ 1901 og Res. af $\frac{11}{2}$ 1904 indlemmedes ligeledes nogle Arealer af Landdistriktet.

forhøjedes; det er bygget af Munkesten med Striber af Kridtsten og har fornedet to Fag Hvælvinger. Endelig er i Beg. af 16. Aarh. den lille polygonale Korbbygning tilføjet. De gl. Kalkmalerier, som 1893 fremdroges paa Hvælvingerne, er i det ældre Kor (Hallekirken) nogle Dekorationer fra denne Bygningsdels ældste Tid, i Skibets vestl. Del nogle ret raa Bill. fra 1494 (restaur. af J. Kornerup); de sidste indeholder fl. Navne, vistnok Kirkens Velgørere; endvidere paa Nordsiden en barnlig Fremstilling af en Rævejagt. Over Korbuen læses: „Johannes (Kirkens Værnehelgen nævnes først), Jesus, Maria, Anna! Beder for (os)!“ (se M. Petersen, Kalkmal. p. 139). I 1859 indrettedes en ny Hovedindgang gennem Taarnet, ved hvilken Lejlighed et Vaabenhus paa Kirkens Sydside borttoges, ligesom Kirkens Indre restaureredes. I 1907-9 er Kirken baade ud- og indvendig blevet underkastet en nænsom og pietetsfuld Istandsættelse under Ledelse af H. B. Storck.

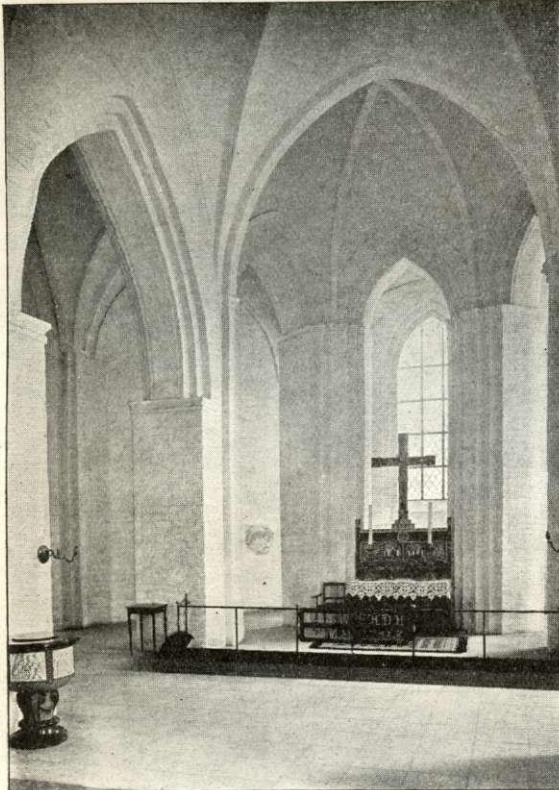
Alteropbygning med Krucifiks stammer fra den seneste Istandsættelse ved Storck. Paa Korets Nordvæg hænger det ældre Alterbill.: Korsfæstelsen; Knæfaldsskranken er af Smedejærn fra 1706, Sandstensfont i Renæssancestil, hvori er indsat evangeliske Relieffer

af Kridtsten; tilhørende Sølvfad fra 1721. Ved Nordsiden en anselig Prædikestol med Relieffer af Christi Hist., skænk. 1632 af Lensmanden Frants Rantzau. Orgelet er moderne (det gl. var fra 1589); ved Orgelet et Maleri af Organist og Stadsmusikant Chr. Brandt, † 1815. Stolestaderne er nye (Sidestykker af en Degnestol fra 1544 er nu i Nationalmus.). I Hvælvingerne hænger to smukke Malmtysekroner, den ene fra c. 1600, den anden fra 1798, samt en Model af Linieskibet „Justitia“ fra 1718, vistnok det Skib, paa hvilket Viceadmiral Just Juel faldt i Slaget ved Rügen $\frac{8}{8}$ 1715. I Kirken findes fl. Ligsten, deribl. en over Møns Amtsforvalter Chrf. Schmidt, † 1750, og Hustru (Stenen fornyet 1782), en over

Stege Kirke.

Gehejmerd., Amtmd. Fr. Chr. Møsting, † 1773, og en over hans Hustru Elisabeth Schack, † 1782. I sydl. Sidegangs Mur er en Sten over Johs. Jensen Hage, † 1791, samt en dobbelt Sten over Kbmd. og Fattigforstander J. P. Tesch, † 1669, og Hustru. I vestl. Ende af Sidegangen findes et 1721 indrettet, med et Jærngitter afgrænset Gravkapel for Familierne Hage og Friedenreich, hvori et Monument af hvidt Marmor for Politikeren, Overlærer Johs. Hage, † 1837, med Relief-figur: Frihedens Gudinde, af H. V. Bissen, Hvælvingen dekoreret af Hilker (men

Stege Kirkes Indre.

sen. overmalet). I vestl. Ende af nordl. Sidegang er et ved et Jærngitter fra Kirken adskilt Gravkapel, hvori hviler Amtmand Caspar Gottlob Moltke (kobberbeslaget Kiste), † 1728, og Hustru Ulrika Augusta Hausmann (Marmorkiste), † 1759; paa Væggen deres mal. Vaaben og en Tavle, der fortæller, at de gav 100 Rd. til Kapellets Vedligeholdelse. I Taarnet hænger et Bill. af en Raadmandsfamilie. Bag Alteret en Series pastorum, opsat c. 1750, ved Orgelet en nyere Series over Organister siden 1589. I nordl. Sidegang et Maleri: Flugten fra Ægypten, Kopi efter v. Dyck, skænk. 1893 af Gross. Langhoff. Desuden findes i Kirken 3 Gibsrelieffer, hvoraf det største (Jesus og den samarit. Kvinde) over Indgangen er af Th. Stein. Af de 3 Klokker er den ene fra 1500; en anden, støbt 1443 af Johs. Nicolai, revnede 1889 og blev omstøbt og fik ved Omstøbningen fejlagtig Aarst. 1414; den tredje er den lille saakaldte Tinteklokke, der tidl. hang over Koret. Den har ifl. Indskriften hængt i Skt. Gertruds Kirke (Sandvig omtaler i sin Beskr. over Møn en Klokke fra 1182, altsaa en af de ældste i Landet, men det maa sikkert være galt). I Provstegaardens Have en 80 cm høj udhulet Granitsten, der siges at være Kirkens gl. Vievandskar. (Se J. Kornerup, Om St. Kirke, i Kirkeh. Saml. 5. R. I p. 126 flg.; F. Bojsen, St. Kirke, i Hist. Aarb. f. Præstø A. 1912 p. 43 flg.; Opmaal. i Tegn. af æ. nord. Arkit. IV S. R. 2; Aarb. f. n. Oldk. 1888 p. 110).

Ved Kirken, der er selvejende, er ansat en Sognepræst og en resid. Kapellan.

sen. overmalet). I vestl. Ende af nordl. Sidegang er et ved et Jærngitter fra Kirken adskilt Gravkapel, hvori hviler Amtmand Caspar Gottlob Moltke (kobberbeslaget Kiste), † 1728, og Hustru Ulrika Augusta Hausmann (Marmorkiste), † 1759; paa Væggen deres mal. Vaaben og en Tavle, der fortæller, at de gav 100 Rd. til Kapellets Vedligeholdelse. I Taarnet hænger et Bill. af en Raadmandsfamilie. Bag Alteret en Series pastorum, opsat c. 1750, ved Orgelet en nyere Series over Organister siden 1589. I nordl. Sidegang et Maleri: Flugten fra Ægypten, Kopi efter v. Dyck, skænk. 1893 af Gross. Langhoff. Desuden findes i Kirken 3 Gibsrelieffer, hvoraf det største (Jesus og den samarit. Kvinde) over Ind-

Kirkegaarde. Paa den nu nedlagte gamle Kirkegaard ved Kirken er bl. a. begr. Provst G. Chr. Krogh, † 1830. Paa den nye Kirkegaard, c. 2,8 ha, der er anl. 1812, og hvor der 1893 er opf. et Ligkapel, er bl. a. begr. Provst P. Dan. Smith, † 1871, Præsten F. E. Boisen, † 1882, og Politikeren E. Ph. Hother Hage, † 1873, over hvem der 1875 er rejst et Monument med Indskr. af Ploug og Portrætmed. i Bronze (V. Bissen).

Raad-, Ting- og Arresthuset, Torvet, er opf. 1853-54, Arkt. M. G. Bindsbøll, af Grundmur i 2 Stokv. med et kuppelprydet lille Taarn midt paa Façaden (det tidl. Raadhus, opf. 1742 i et Stokv., laa paa den anden Side af Torvet). Bygnin-

Raadhuset i Stege.

gerne, der bl. a. indeholder Lokaler for Politimesteren, Tingstue, Udvalgsværelser og Arrester for 12 Arrestanter samt Arrestforvarerbl., ejes af Præstø Amt med $\frac{3}{4}$ og Stege By med $\frac{1}{4}$ og er brandforsikrede for 56,640 Kr. — **Dommerboligen,** Lohmannsvej, har en Tilbygning med Dommerkontor.

Det kommunale Skolevæsen har to Afdelinger: **Borger- og Realskolen** og **Friskolen** med hver sin Skolebygning, men med fælles Lærerp personale, der bestaar af en Overlærer, 6 Lærere og 4 Lærerinder. Borger- og Realskolen, Storegade, er opf. 1856-57 og har, foruden Skolelokaler, Bl. til en gift Lærer; Friskolen, Nygade, er opf. 1890 i 2 Stokv., Arkt. Wilsbech, for 27,450 Kr. Borger-skolen udvidedes 1901 til ogsaa at være Realskole, nu med 2 Underklasser og 4 Realkl. (alm. Forberedelseseksamen afholdtes første Gang 1903); $\frac{1}{3}$ af Byeleverne i Realklasserne har Friplads. Elevtal $\frac{31}{3}$ 1918: i Borger- og Realsk. 91, i Friskolen (7 Klasser) 154. Der er en privat Forberedelsesskole (50 à 60 Elv.), hvorfra Børnene ved 10 Aars Alderen gaar over i Realskolen. — **Teknisk Skole,** Nygade, er opf. af Haandværkerforeningen 1890 i 2 Stokv., Arkt. Wilsbech, for 16,000 Kr.; den havde $\frac{1}{1}$ 1920 4 Lærere og 38 Elv. — En **Handelsskole** (opr.

1898, standset 1905-Sept. 1919), med Lokaler i Realskolen, har 4 Lærere og 21 Elever.

Møns Museum, Dybsbrostræde (forvansket Dystbrostr.), en selvejende Institution, er stift. 1914 og har Lokaler i den gl. Provstegaard; det indeholder Genstande til Belysning af Øens Kultur, navnlig Oldsager og Bondesager.

Præstø Amts Sindssygeanstalt, Langgade, er opr. 1851. Bygningen, 2 Stokv. med Kælder, er opf. 1705 (i Bygningen er bevaret en Sten med Fr. IV's Navnetræk og Aarst. 1705) og var oprindl. Navigationsskole, men efter at denne var hensygned, blev Bygningen nogle Aar efter anvendt til det ved kgl. Reskr. af ^{20/4} 1737 oprettede *Møns Tugt- og Manufakturhus*, fra 1792 kaldet Møns Tugt- og Forbedringshus; Bygningen toges i Brug senest 1740 (se H. Weitemyer, *Prinsessen i M. Tugthus*, i „Kulturskildr.“, Kbhvn. 1916). Fra Beg. gjaldt Hospitalet baade for Præstø og Maribo Amter, hvem Staten overlod Bygningerne blot med Forpligtelse til at vedligeholde dem; 1873 gik Hospitalet helt over til Præstø Amt, og 1883 købte Amtskommunen Bygningerne for 7000 Kr. 1881-85 blev de ombygg., og nu bestaar de af et firkantet Komplex: Hovedbygningen, to Cellebygninger, en for Mænd og en for Kvinder, og en Bygning med Bl. for Oldfruen, Vaskeri m. m., alt assureret for 106,904 Kr. Der er Plads til 74, fortrinnsvis uhelbredelige Patienter fra Amtets Landdistrikter, dog kan ogsaa helbredelige og Patienter fra Amtets Købstæder og fra andre Amter optages midlertidig, saafremt der er Plads.

Præstø Amts Sygehus, ved Peblingerende op til Sindssygeanstalten, med et særligt Epidemihus, er opf. 1892, Arkt. V. Friederichsen, for c. 59,000 Kr.; Bygningerne er assurerede for 67,262 Kr. og kan optage 29 Patienter. — **Byens Sygehus**, Raadhusstræde, er opf. 1862 for 8600 Kr. og senere udvidet; det har 7 Sygeværelser med 14 store Senge og 4 Barnesenge. — **Fattiggården** (før i Storegade) er opf. 1894 paa en Parcel af Sygehusets Grund for c. 7000 Kr. og har Plads til c. 16 Lemmer. — Et **Alderdøms hjem**, Raadhusgade, er opf. for en Snes Aar siden i et af Kommunen købt Hus; der er 8 smaa Lejligheder.

Milde Stiftelser: **Hages Stiftelse**, „Klosteret“, i Friedenreichs Vænge ved Nørrestræde, er opr. 1865 af Konsul Alfr. Hage († 1872); Huset er assureret for 23,348 Kr. og har 8 Lejligheder til livsvarig Fribl. for Enker og ugifte Kvinder især af Legatstifterens Familie. — **Haandværkerforeningens Stiftelse** har to Huse, et i Raadhusgade, opf. 1873, assureret for 27,610 Kr., med 5 Friboliger, og et i Nygade, opf. 1896 for 17,000 Kr., med 8 to Værelsers Lejligheder, begge for træng. Haandværkere og deres Enker. — **Børneasylet**, Dragestræde, er opr. 1838 ved frivillige Bidrag, Bygningen købt 1842, og har Plads til c. 30 Børn. — **Børnehjemmet**, Raadhusgades Forlængelse, er opr. 1871 af Konsul Alfr. Hage og Hustru til Forsørgelse af 12 fattige Pigebørn; Huset er assureret for 28,483 Kr.

Det nuv. **Gasværk** (det første var anl. 1866 ved Peblingerende) er anl. 1910 N. for Byen paa Stege Mark for c. 150,000 Kr. og er assureret for 93,410 Kr.; 19^{16/17} var Indtægten 77,800, Udgiften 82,425 Kr. **Elektricitetsværket**, Dragestr., er anl. 1912 for 151,499 Kr. og udvidet 1916 for 63,000 Kr.; 19^{17/18} produceredes 220,741 Kwt. **Vandværket**, Lohmannsvej, er anl. 1903 for c. 120,000 Kr.; det dagl. Vandforbrug er c. 100 m³. Alle 3 Værker er kommunale.

Posthuset ligger ved Beg. af Storegade (den af Staten ejede Hages Gd., se ndfr.), **Telegrafstationen** ved Gaasetorvet (til Leje), **Toldkamret**, ved Havnen, er opf. 1848 af Konsul Alfr. Hage, købt 1889 af Staten for 10,000 Kr.

Paa Torvet er c. 1860 rejst et Mindesmærke for Fr. VII, en henved 2 m høj firkantet Granitstøtte med en Marmorbuste.

Lystanlæg. De gl. Fæstningsvolde (se ndfr.) blev i 1. Halvdel af 19. Aarh. omdannede til et Anlæg med Spadserestier. I Fortsættelse af dette mod V. ved Stege Strand ligger Lystanlægget **Skydevænget**, c. 0,6 ha, anl. 1894 efter Plan af Gartner J. Jensen, Stege, og udvidet 1894. I Anlægget har Kommunen 1894-95 opf. en muret Pavillon (assurert for 120,840 Kr.). En 1842 i Voldgraven S. for Mølleporten rejst Mindestøtte for Amtsforsvalter C. L. Poulsen († 1843), der ledede hele Beplantningen af Voldterrænet, er c. 1895 flyttet ud i Skydevænget.

Stege er den eneste danske By, der har bevaret Fæstningsanlæg fra senere Middelalder (c. 1430) i nogenlunde uskadt Stand. Bygrænsen løber i svagt krummet Linie fra Noret til Stege Strand, den østre Del skaaret ned i højt Terræn. Graven er nu tør og dens Skraaninger beplantede. Paa den lave Jordvold inden for Graven (hvor der nu er Spadseresti) har der rejst sig en Bymur med runde og firkantede Halvtaarne samt 3 Portaarne. Af disse staar det ene, **Mølleporten**, endnu som Landets bedst bevarede gl. Byport. Den stammer sandsynligvis fra Slutn. af 15. Aarh. og er opf. af Munkesten i Munkeskifte med Baand af Kridtsten. Over den rundbuede Portaabning har Taarnet 3 Stokv., af hvilke det nederste har

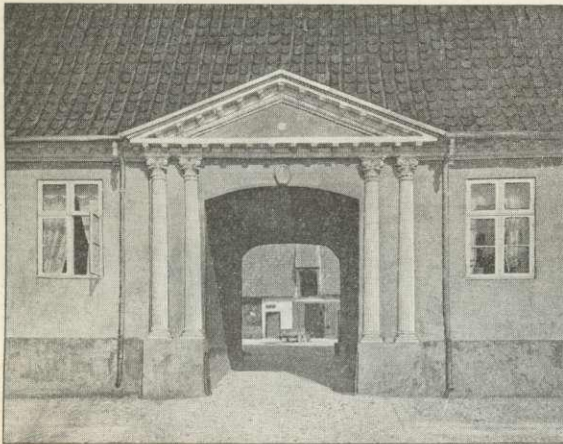

Mølleporten i Stege.

haft Adgangsdør fra S., medens det øverste til hver Side har to Skydeskaar mel. blindingsprydede Tinder; i Muren under Taget er der oprindelige Huller til Fugle-reder. Taarnet har maaske dog fra første Færd haft Tagværk af lign. Art som det nuv. Pyramidetag. Den højsiddende Sidedør har utvivlsomt ført ud til Bymurens Krone. I 1873 paatænkte Byraadet helt at nedbryde Porten; 1895 blev den fredl. og efter en Istandsættelse af den sydøstre Side i 1895-96 (Arkt. Erik Schiødte), ved hvilken Lejlighed ogsaa et Hus (en gl. Accisebod), der var bygget op til Taarnet, fjernedes, lod Nationalmus. foretage en Hovedrestauration i 1902. (Se Tegn. af æ. n. Arkt. 2. Saml. 4. R. Pl. 11-12, og V. Møllerup, Redegørelse for Nationalmus. Virksomhed, 1892 p. 67 fig.).

Gamle Huse. Byen har kun bevaret faa gamle Privatbygninger. Den tidl. Latinskole ved Kirken indeholder Rester af middelalderligt Murværk. I Langgade

findes enkelte Bindingsværkshuse fra 18. Aarh., saaledes Nr. 17 fra 1774. Fra omtr. s. Periode stammer en stor, lav Bindingsværksgaard („Kammerraadsgaarden“) paa Torvet med en køn søjleprydet Empireportal, som er nogle Aartier yngre end selve Bygningen. En anselig og prydelig grundmuret Gaard i nyklassisk Stil er Storegade Nr. 4, *Hages Gaard*, nu Posthus, iffl. en Indskriftssten opf. 1799 „med egne Hænder“ af Gottlieb Chr. Kyns for J. J. Hages Sønner. Samme Bygmester har sikkert ogsaa opf. den beslægtede Gaard Storegade Nr. 75, hvis Façade er sammenbygget med Mølleporten. Foran Apoteket, Storegade Nr 48,

Portal fra Kammerraadsgaarden.

findes en Trappe med Smedejærnsrækværk fra 1799. I en Have ned mod Noret staar et Lysthus med Søjler i nyklassisk Stil (opmaalt i Foren. af 3. Decbr. 1892, Bd. IV, 1913).

Indbyggertallet var $\frac{1}{2}$ 1916 2186 (1801: 917, 1850: 1808, 1901: 2245), med Forstaden Lendemarke i Landsognet 3100.

Efter Erhverv fordeltes Folkemængden i 1911 (2250) i følgende Grupper: 642 levede

af Haandv. og Ind., 650 af Handel o. l., 119 af Transport, 147 af Landbr., 9 af Mejeridrift, 17 af Fiskeri, 171 af immat. Virksomhed, 214 som Tyende o. l., 116 af egne Midler, 133 væsentligst af oftl. Underst., 32 var uden angivet Erhverv.

Ved Udg. af 1915 var der ved Stege Toldsted hjemmehørende 34 Sejlskibe med 680, 8 Motorskibe med 123 og 6 Dampskibe med 545 R. T., samt 276 Baade (under 4 R. T.).

Steges Skibs fart var 1915 i udenrigsk Fart: for indgaaende 141 Skibe med 12,397 Tons Gods (deraf 24 Dampsk. med 7390), for udgaaende 105 Skibe med 1341 T. Gods (deraf 20 Dampsk. med 763); i indenrigsk Fart: for indg. 1642 Skibe med 27,685 T. Gods (deraf 670 Dampsk. med 9963), for udg. 1473 Skibe med 39,423 T. Gods (deraf 656 Dampsk. med 14,462).

Ved Toldstedet indbragte Indførselstolden 19^{9/14} 26,057, Afgiften af Roesukkerprod. 16,203 Kr.

I Stege holdes Marked med Heste og Kreat., 1 i Marts og 2 i Sept. (Efteraasm.). Torvedag hver Onsdag og Lørdag.

Af Fabrikker og industrielle Anlæg nævnes 2 Jærnstøberier og Maskinfabrikker, fl. Savskærerier, et Maskinsnedkeri, et Skibsbyggeri, 2 Hvidtølsbyggerier, en Mineralvandsfabr., et Mejeri, en Cementvarefabr. og Margarinefabrikken Saksenborg paa Markjorderne samt 3 Bogtrykkerier (om Sukkerfabrikken se Landsognet).

I Stege udgives to Aviser: „Møns Dagblad“, beg. 1850, og „Møns Folkeblad“,

beg. 1870. Desuden udkommer der „Møns Tidende“ og „Møns Socialdemokrat“, som begge trykkes i Næstved.

Kreaturhold ^{15/7} 1919: 165 Heste, 246 Stk. Hornkv. (deraf 132 Køer), 13 Geder, 20 Faar og 157 Svin (1914: 409).

Byens Øvrighed bestaar af en Politimester, der har Bopæl i Vordingborg, men Kontorafdelling her, og en folkevalgt Borgmester. Byraadet bestaar, foruden af Borgmesteren som Formand, af 11 valgte Medlemmer.

Finansielle Forhold. Af Indtægterne i 19^{18/14} nævnes: Skatter 64,148 Kr. (deraf Grundsk. 1707, Hussk. 3626, Opholdskommunesk. 57,779, Erhvervskomm.sk. 1175, Aktieselskabssk. 2092 med Fradrag af ialt 2231 i uerh. Skatterestancer), Afg. efter Næringsloven m. v. 3631, Bidr. fra Landdistr. 672, Tilskud fra Statskassen i H. t. Lov Nr. 85 af ^{15/5} 1903 1131, Overskud af Købstadens Jorder 3084, af Vandværk 3590, af Gas-

Hages Gaard (Posthuset).

værk 18,439; af Udgifterne: Byens Bestyrelse 3047, Fattigvæs. 10,093, Hjælpekasser 987, Bidr. til forsk. Formaal 1580, Alderdomsunderst. 6662, Skolevæs. 17,266, Rets- og Politivæs. 3454, Medicinalvæs. 6797, Gader, Veje og Kloaker 4137, Gadebelysn. 4000, Of tl. Renlighed 3174, Brandvæs. 2068, Of tl. Lystanlæg 913. Kommunens Formue udgjorde ^{31/3} 1914 557,400 Kr., deraf 456,856 i faste Ejendomme; dens Gæld udgjorde 308,970 Kr., Legatbeløbet 42,849 Kr. Skatteproc. var 19^{10/20} 5,2, Ligningsproc. 5,6.

Kommunens faste Ejendomme er: Andel i Raadhuset (se p. 329), Skolebygningerne, Sygehuset, Fattiggården, Alderdomshjemmet, Gas-, Elektricitets- og Vandværket, et Sprøjtehus, Pavillonen i Skydevænget, Mølleporten, c. 11 ha i Marken og en Skovpart i Ulvshale Skov.

Et Brandkorps og et dermed i Forbindelse staaende Politikorps oprettedes ved Reglem. af ^{20/8} 1835 i Stedet for den da ophævede Borgervæbning; Politikorpsset ophævedes 1869 og danner nu som Ordenskorps en Afdeling af Brandkorpsset. Byen har 1 Arrestforvarer og 1 Natbetjent; det faste Brandkorps bestaar af 1 Brandinspektør og 12 Mand.

I *Møns Spare- og Laanekasse af 1827* (egen Bygning, opf. 1902-03, Arkt. Th. Gundestrup) var ^{31/3} 1918 Indskuddet 6,049,353, Reservef. 368,683 Kr. I *Spare- og Laanekassen for Landboere paa Møn* (opr. 1867, egen Bygn., opf. 1899) var ^{31/3} 1918 Indskuddet 8,650,386, Reservef. 187,644 Kr. I *Møns Diskontobank i St.* (opr. 1876, egen Bygn., opf. 1915-16, Arkt. C. Bræstrup) var ^{31/12} 1918 Aktiekap. 120,000, Indskuddet 3,795,049, Reservef. 111,055 Kr. I *Møns Bank i St.*

(opr. 1902) var $\frac{31}{12}$ 1918 Aktiekap. 25,000, Indskuddet 535,555, Reservef. 8063 Kr. Desuden er der en Filial af Andelsbanken i Kbhvn.

Havnen forbedredes meget i Beg. af 19. Aarh., navnlig efter at Bøgestrømmen mel. Nyord og Danmarksholm el. Degneholm var blevet uddybet og rensat for Sten, da den tidligere Indsejling gennem Ulvshaleløbet næsten var blevet ufarbar. Senere blev Renden ind til Havnen udgravet, og Havnen udvidedes, navnlig ved Inddæmning af et Stykke Land paa Stege Landsogns Grund V. for Byen, og her blev der senere bygget en c. 160 m lang Stenmole, som afgrænser et eget Bassin, „Sukkerhavnen“, hvor væsentlig Ind- og Udførsel til og fra Sukkerfabrikken foregaar. 1897 blev der tilkøbt en Grund paa Byens Side Ø. for Storebro, og 1909 blev der anl. en ny Havn i Forlængelse af og N. for den gamle, og samtidig blev opf. en ny Havnebygning („Havnslottet“), Arkt. Cajus Novi. Havnens Dybde, ligesom Indløbets, er nu indtil 3,7 m. I 1915-16 byggedes en Ophalingsbedding, der kan optage Skibe paa indtil 250 T. Ved Havnen er der et Silopakhus. Havnevæsenet bestyres af et Byraadsudvalg, der best. af 4 Medl. foruden Borgmesteren som Formand. Indtægterne af Bro- og Havnepenge var 19^{13/14} 61,593 Kr. af Grundleje 2356, Pladsleje 898, og Havnens Formue var $\frac{31}{3}$ 1914 347,034 Kr. (deraf i faste Ejend. 269,750), dens Gæld var 186,809 Kr.; 1919-20 var Indt. af Bro- og Havnepenge 72,416 Kr., $\frac{31}{2}$ 1920 Formuen 836,276, Gælden 645,430 Kr. — Paa Nordhavnens Nordmole er der et rødt, fast, paa Sydmolens Hoved et grønt, fast Fyr. Ved Havnen er der Løds, som lodser til Nyord paa den ene, til Langø paa den anden Side. — Fra Havnen er der dagl. Dampskibsforbindelse med Kalvehave i Tilslutn. til Masnedsund-Kalvehave Banen.

I gejstl. Hens. danner Stege eet Pastorat med Landdistr. og Landsogn. — Byen er Bopæl for en Dommer og hører under Politikr. Vordingborg Kbst. m. m. se p. 262). Den hører under Møns Amtstuedistr. (Amtsforvalteren bor her) og Sydsjællands Lægekr. (Vordingborg) og har et Apotek, opr. 1706. Den hører til Amtets 4. Folketingskr. (Opstillingskr.), for hvilken den tillige med Vordingborg er Valgsted, Vordingborg Skattekr., Møns Skyldkr., Amtets 5. Forligskr. og 2. Udskrivningskr.' 177. Lægd samt er Sessionssted for Læggerne 169-77.

Ved Toldvæsenet er ansat en Toldforvalter og 3 Toldassistenter (hvoraf den ene er Strandkontrollør i Klintholm), ved Postvæsenet en Postmester og 3 Assisterter, ved Telegrafvæsenet en Bestyrer og en Assistent.

Historie. Navnet — 1309 Stikæ, 1315 Stighe — er blevet afledet af oldnord. „stik“, ∴ Pæl, der nedrammes i Vandet, og „stika“ at spærre for Sejlads ved at nedramme Pæle. Oprindelsen til den gl. By skyldes vistnok den nu næsten sporløst forsvundne Borg *Stegehus* ell. *Stegeborg* (13. Aarh. Stickeburgh), der har ligget mod S. i Byen paa Slotsnakke („Borrenakke“) ved Indløbet til Noret, hvor Hages Gd. og Havnepladsen nu er, og som maaske er anlagt under Vald. I (for øvrigt hedder det sig, at den oprindl. ligesaa vel som Byen, har ligget inderst inde i Noret ved Gammelborg, se under Keldby Sogn). Borgen omtales oftere i Middelalderen, saaledes 1247, da Erik Plovpenning holdt sin Halvbroder Hertug Knud af Bleking fangen her, som snart efter blev befriet af Lübeckerne; den tyske Ridder Henrik Æmeltorp kom ved Lübeckernes Hjælp i Besiddelse af Slottet ved 1254, men maatte dog snart igen opgive det; 1290 nævnes en anden tysk Adelsmand Hintze Falkenhagen som Hovedsmand paa Stegeborg; 1310 indløste Erik Menved Borgen og befæstede den paany; 1315 holdtes en Fyrsteforsamling paa Stegeborg, hvor Planen til Angrebet paa de tyske Stæder, navnlig Stralsund, fattedes; fra 1328 var det næsten uafbrudt i c. 20 Aar i tyske Panthaveres Hænder; først ved Forliget paa Nebbegaard 1348 kom det atter tilbage til Kronen. Vald. Atterdag har vistnok

oftere opholdt sig paa Slottet, da Sagnet har knyttet hans Navn til det (en Tid kaldtes det ogsaa „Valdemarsslot“) og endog vil vide, at han ombyggede det og forsynede det med 3 Taarne og stærke Ringmure. Af kgl. Hovedsmænd paa Slottet i Middelalderen nævnes i øvrigt Henning Moltke 1323, Fikke Moltke 1362, Jens Rud 1396, Vald. Bydelsbak 1419, Grev Vitslav af Eberstein, Erik Aagesen (Thott) 1457-64, Laurens Axelsen (Thott) 1465, Axel Valkendorf 1480, Vincens Iversen (Dyre) 1485, Mogens Gøye 1500, Jørgen Rud 1503 og Anders Bille fra 1505, kendt for sit tapre Forsvar af Stege, da Lübeckerne, efter at være landede paa Øen 1510 og efter at have ødelagt Købstaden Borre, angreb Stege selv og Borgen; han tilføjede dem Natten til 1. Juni et saa eftertrykkeligt Nederlag, at de maatte rømme Øen; se videre ndfr.

Oprindelsen til Byen har vistnok været et Fiskerleje, der havde sin Baadeplads ved Dybsbro. Sine Købstadsrettigheder har den faaet af Erik Klipping, sandsynligvis 1268, s. Aar som han $14/5$ gav Borgerne Bevill. til at bruge Skovene og Græsgangene omkring Byen; Privilegierne er mange Gange senere bekræftede, bl. a. 1321, 1410, 1447, 1476, 1483, 1572, 1590 og 1696. Den har i den senere Middelalder utvivlsomt været en ret anseelig By, udrustet, som den var, med en god Havn og beskyttet af den stærke Borg og sin ovfr. omtalte, i 15. Aarh. anlagte Befæstning af Volde og Grave. Foruden den nævnte Mølleport havde den to andre Byporte i Volden, nemlig Portene ud for Langestræde og Skammestræde (Raadhushgade). Den var delt i 4 Fjerdinger: Vesterfj., den ældste Del af Byen V. for Langestræde med Kvarteret omkr. Kirken, Nørre- og Østerfj. samt Bytte- eller Bøttefj., den yngste Del, Trekanten mel. Skamme- og Møllestræde (Storegade). Den havde god Handel paa Tyskland og tog ivrigt Del i det store Sildefiskeri i Øresund, hvor den havde en betydelig Fiskeplads ved Falsterbo, og Sildefiskeriet har sikkert været dens Hovederhverv. Dens bedste Tid var c. 1430-1530; ved 1500 siges, at den havde c. 500 velhavende Borgere, saa at den maa have haft henvend 5000 Indb. og var større end nogen anden dansk By undt. Kbhvn., hvilket dog lyder noget usandsynligt. Men vist er det, at den i de Tider hørte til de højere beskattede Byer og havde to Borgmestre og 4 Raadmænd. Den nød ogsaa i høj Grad Kongemagtens Bevaagenhed; Chr. af Bayern tilsagde den $10/4$ 1447 (s. Aar som han bekræftede dens Privilegier), at Borgerne ubehindret maatte købe i Sjæll. og andetsteds i Riget Korn, Øksen, Fæ og andre ædende Varer; 1450 kundgjorde Chr. I, at „da den menige Almue og Bønder, som bor og bygger paa Møn, driver Handel paa Tyskland, saa forbydes dette, da vor Købstad Stege derved bliver særlig fornedret og fordærvet“, thi „Bønder bjærges sig af Ager og Eng og Købmændene af Købmandsskab“, og dette Forbud indskærpedes fl. Gange senere. Men Byen havde dog ogsaa sine Modgangsdage i denne Storhedstid, saaledes fl. Brande, især 1457, da det meste af Byen skal være lagt i Aske, og den voldsomme Pest paa Øen 1484, der ogsaa føleligt ramte Stege.

Foruden Skt. Hans Kirke havde Byen i Middelalderen ogsaa en *Skt. Gertruds Kirke*, der har ligget i Skt. Gertrudsstræde (forvansket Gærde- ell. Gitterstr.), der fører fra Gaasetorvet ud til Volden. Kirken, der vistnok er opf. i den tidligere Middelalder og skal have været meget rig, havde endnu 1510 sin egen Præst; den skal være nedbrudt paa Reformationstiden som overflødig og Materialet være anvendt til Udvidelse af Skt. Hans Kirke (efter en anden, vistnok urigtig Tradition forsvandt den dog først under Svenskekrigen 1658); endnu i de seneste Aar er paa Stedet fundet Munkesten m. m. Paa Bymarken Rødsten paa en Skrænt ved Stranden har der staaet et Kapel, som alt var i Forfald ved 1500, men hvortil der valfartedes langt op i den nye Tid af syge, særlig Skt. Hans Dag; 1900 fandtes dets nu atter tildækkede Ruiner. Mærkeligt nok har Byen ikke haft noget Kloster, derimod maaske en Skt. Jørgens Gaard for spedalske (uden for Byen) og et Skt. Anna Hospital for fattige og syge, samt mindst 4 Gilder, et Skt. Knuds Gilde, et Skt. Eriks Gilde, et Marie Gilde og et Kalendegilde.

Under Grevens Fejde blev *Stegeborg* ødelagt. Allerede da Anders Bille straks ved Fr. I's Tronbestigelse sluttede sig til denne, blev Forholdet mellem Lensmanden og Borgerne, der holdt ved Chr. II, daarligt. Da han efter at have befæstet Borgen og saa vidt muligt sikret den mod Overrumpling, ved Lübeckernes Flaades Ankomst til de danske Farvande 1534 forlod Møn for at begive sig til Kbhvn. (som han dog ikke naaede, da Chr. af Oldenburg alt var trængt frem til Køge, saa at han maatte søge Tilflugt paa sin Gd. Søholm i Stevns, som han snart efter maatte overgive, hvorefter han gik over til Chr. II's Parti), sluttede St. med hele Øen sig til Chr. II, og Byens Borgere blev ved List Herrer over Borgen, som de sprængte i Luften og i Løbet af faa Dage helt nedbrød paa Ladegaarden og Fæhusene nær (se W. Møllerup, Bille-Ætten p. 527 fl.).

Da Grev Chr. kom til Byen, belønnede han ogsaa Borgerne for deres Troskab ved 1535 at give dem Brev paa Ulvshale og Ulvshale Fang (Hegneden Skove), hvilke dog snart efter kom til Kronen igen (først 1769 ved Domænegodsets Salg erhvervede Byen dem); men senere blev Ophavsmændene til Borgens Ødelæggelse henrettede, og Byen fik det ogsaa at mærke, da Chr. III var blevet Herre, som nævnt. Slottet blev aldrig genopi., skønt det ved Kongebr. af $\frac{22}{6}$ 1557 og $\frac{19}{4}$ 1558 ses at have været Chr. III's Hensigt (i det sidste siges, at Lensmanden Niels Ulfstand skal lade den Plads jævne og rydde, hvor Slottet stod, siden vil Kongen ved sin Bygmester og andre lade undersøge, hvor det bedst kan opføres igen). Ladegaarden blev staaende til Slutn. af 17. Aarh. Endnu i Slutn. af 18. Aarh. kunde man se Voldstedet med Rester af Mure og Taarne (1792 blev den saakaldte „Slotsplads Ejendom“ stillet til Auktion efter afd. Købmd. Johs. Jensen Hage), men Ejeren lod de sidste Rester sprænge og brugte Stenene til at indhegne sin Have med. I Paludan, Beskr. over Møn, p. 240, findes et Bill. af Ruinerne, tegn. efter Afbildningen paa en Landeværnsflaen fra Fr. IV's Tid; Ruinerne har 3 Taarne, jfr. Byens Vaaben. Endnu i den allerseneste Tid skal der være fundet Rester i Hages Gaard.

Efter Slottets Ødelæggelse og Grevens Fejde begyndte Nedgangen for Byen, skønt den ogsaa efter den Tid nød godt af Kongernes Gunst; Fr. II befalede saaledes 1577, at efter at Slottet var nedbrudt, og Raadhuset i Hr. Anders Billes Tid taget fra Byen og gjort til Bolig for Lensmanden, uden at Byen havde faaet noget Vederlag derfor, maatte Byen igen faa sit Raadhus; 1582 befalede han, at Bønderne skulde føre deres Varer til Stege (de havde 1550 faaet Lov at afsætte deres Varer direkte til Tyskland), og 1585 forbød han fremmede Købmænd at ligge i Grønsund og handle Stege til Skade; 1632 overlod Chr. IV Byen Rødsten Overdrev. Byen havde vel ogsaa nogen Fordel af, at Øens anden Købstad Borre var blevet ødelagt af Lübeckerne. Men alt kunde ikke hjælpe overfor det, at Byens vigtigste Indtægtskilde Fiskeriet var i Tilbagegang fra Midten af 16. Aarhundrede, og det store Marked i Falsterbo lidt efter lidt forsvandt. Hertil kom de Ulykker, som den nyere Tids Krige forvoldte, baade Syvaarskrigen og Krigene i 17. Aarhundrede, især Svenskekrigen, da Byen 1659 brandskattedes af Fjenden og udpintes, ligesom hele Øen, under Okkupationen (se „Fra Ark. og Mus.“ II p. 276). Især efter den sidste Krig var det gaaet meget tilbage for den; 1670 siges den næppe at have 100 Borgere, som kunde ernære sig uden at tigge, 1672 havde den kun 656 Indb.; og Forholdene blev ikke bedre i de for hele Øen saa ulykkelige Aar 1685-97, da den var Standkvarter for Hestgarden (se under Mønbo Hrd.). Den hensynsløse Oberst Chr. Plessen plagede Byen paa enhver Maade og opnaaede ogsaa at faa dens Handel fuldstændig knækket. Der blev sat Vagt ved Portene, som hindrede al Indførsel af Korn og Brænde til Byen, som han ikke specielt havde givet Tilladelse til, medens Hestgarderne selv drev Tuskhandel og Brandevinsbrønderi. Borgerne maatte for at skaffe Brændsel omhugge deres Frugttræer og nedbryde Huse. Efter at der mange Gange var klaget til Kongen, maatte han have Indkvarteringen, og nu fik Byen og Øen 1696 udvidede Handelsprivilegier, ligesom der tilstodes Skattefrihed paa 1-2 Aar til alle, der bosatte sig i Stege el. byggede Huse der, men alt dette formaaede dog ikke at bøde paa det Knæk, Byen havde faaet i 17. Aarh. Ogsaa i 18. Aarh. førte den en hensygnende Tilværelse, ofte hjem søgt af Brande, saaledes 1740, 1754, 1761 og især $\frac{22}{6}$ 1774, da 112 af dens 183 Gde og Hse brændte; 1769 havde den 791 Indb. S. Aar erklærede Øens Bønder Stege økonomisk Krig, idet de forpligtede sig til i 2 Aar ikke at sælge Brænde til Byen, hjælpe Borgerne med Avlsbrug og Kørsel el. tage deres Kvæg paa Græs. Først fra Midten af 19. Aarh. er Byen atter i Opkomst, og hertil har vel den lettere Forbindelse med Omverdenen, og den dermed voksende Turiststrøm til Klinten, som væsentlig gaar over Stege, samt Sukkerfabrikkens Oprettelse i Landsognet bidraget sit.

Byen havde efter Reformationen en Latinskole, der, saavidt vides, først nævnes 1586, og hvorved der var ansat en Rektor og en Hører; Skolebygningen og Rektorboligen ligger ved Kirken. Efter Betænkning af en 1697 nedsat Kommission blev Skolen nedlagt 1701 og omdannet til en Forberedelsesskole til Navigationsskolen, om hvilken saavel som om Tugt- og Forbedringshuset se p. 330.

Ulvshale Skov er i høj Grad en Blandingsskov, hvor især Lind (en smaa-bladet Lind, *Tilia parvifolia*, har en Stamme paa fl. m i Omfang), Navr og Avnbøg er fremherskende, og som faar et særskilt Præg ved sine brede Kroner, knudrede og lavtvoksende Grene og den stærke Underskov af Ene. Særlig mærkes den her forekommende Tarmvrid-Røn, *Sorbus torminalis*, som kun har faa Voksesteder (Bornholm, Basnæs, Glæno).

Litt. F. Bojsen, Stege Bys Bog 1418-1607, med Oplysn. om Byens, navnlig Borgerkabets Hist. i Middelalderen, Kbhvn. 1904. — Se i øvrigt Litt. under Mønbo Hrd. — Bidrag til Byen Steges Trængselstid, i Journal f. Politik m. m. 1812, III p. 58. — F. E. Hundrup, Lærerstanden ved de nedl. Latinskoler i Korsør, Stege etc., Roskilde 1871. — Indberetn. om Byen 1743, i Pr. Amts Aarb. 1919 p. 67 flg.

Bjæverskov Herred.

Sognene: Køge Købstads Landdistrikt, Lellinge, Lidemark, Bjæverskov, Vollerlev, Gørslev, Herfølge, Sædder, Valløby, Taarnby, Haarlev, Himlingøje, Endeslev, Vraaby.

1610

Dette Herred, det nordligste og tredjemindste i Præstø Amt, grænser mod N. til Kbhvns. Amt (Ramsø Hrd.), hvorfra det skilles ved Køge Aa, mod V. til Sorø Amt (Ringsted Hrd.), mod S. til Fakse Hrd. og mod Ø. til Stevns Hrd. og Køge Bugt. Fra de to sidste Herreder skilles det ved Tryggevælde Aa, i sit nedre Løb ofte kaldet Pram- eller Slukefter Aa. Herredets største Udstrækning fra N. til S. er c. 15, fra NV. til SØ. c. 22 km. Jorderne er i det hele jævne og lavtliggende, dog noget højere mod NV., ligesom de hæver sig noget mod SØ. hen imod Tryggevælde Aa. De er overalt muldrike, men med afvekslende Blanding af Ler og Sand. Herredet hører til de skovrigeste paa Sjælland. (3739 ha, henved $\frac{1}{6}$ af Arealet); store Skove findes især mod N. og i Midten. En Del smaa Aaer søger ud til Køge Bugt; de fleste er Tilløb til de ved Grænserne nævnte Aaer. Søer har Herredet ikke. M. H. t. Frugtbarheden hører det til Amtets middelgode Herreder, idet der i Gnmst. gik c. 10 Td. Ld. paa 1 Td. Hrtk. Det saml. Areal udgør 20,651 ha (c. 207 km²), deraf Vandar. 87. Ager og Engs Hartk. og det halv. Skovskyldsh. udgjorde $\frac{1}{1}$ 1905 3311 Tdr. Folketallet var $\frac{1}{2}$ 1916 10,949 (1801: 6204, 1850: 8686, 1901: 9525). I gejstlig Hens. danner det eet Provsti med Fakse og Stevns Hrdr. (Lellinge S. indbefattet, som er Anneks til Højelse S. i Ramsø Hrdr.), dog med Undt. af den sydl. Del af Køge Købstads Landdistr. (Gammel-Køge), der hører til Ramsø og Tune Hrdrs. Provsti, Kbhvns. Amt.

Bjæverskov Hrd., i Vald. II's Jordb. kaldet *Byauærscogshæreth* og *Biafræscoghæret*, hørte i Middelald. til Sjællands Medelsyssel og fra 1660 til Tryggevælde Amt, der 1760 forenedes med Vordingborg Amt (se videre p. 263).

Paa Oldtidsmindesmærker er Hrd. ikke rigt. Kun faa Dysser og Jættestuer kendes, alle i Hrd.'s Sydvestside, i Sognene Lidemark, Gørslev, Sædder og mulig Vraaby. At Nordøstsiden dog ogsaa har været beboet i Stenalderen, viser bl. a. Bopladsfund, saaledes et Fund af ualmindelig meget Affald fra Tilhugning af Flintredskaber, fremdraget under Valløby tæt ved Pramaens Udløb. Hvad der kendes af Gravhøje — c. 100 i alt —, har derimod overvejende Plads i Kystsognene og i det hele i Hrd.'s Nordøst- og Sydøstside. En Del af Højene hidrører fra den ældre Bronzealder, deribl. et Par, som maa henregnes til de største, der overhovedet kendes i Landet; andre er derimod ret lave og hidrører sikkert fra Bronzealderens Slutn. eller den ældre Jernalder. I sidstnævnte Periode har Befolkningen i øvrigt i dette Hrd. — som i andre Egne af Sydøstsjælland. — indtaget en fremskudt Plads, hvad flere rige Gravfund udviser.

Litt.: A. Petersen, Vallø og Omegn, Kbhvn. 1877; s. Forf. Præstetienden og Høsten i Bj. Hrd. c. 1690, i Østsjælland. Aarb. 1908. — Laur. Pedersen, Landsbyskoler i Tryggevælde Amt før 1814, i Hist. Aarb. f. Præstø A. 1914-15. — Indberetn. til Nationalmus. om antikv. Undersøgelser i Bj. Hrd., af Soph. Müller og J. B. Løffler 1875 (Manusk.).